

Выходзіць з 1932 г.

ПЯТНІЦА, 4 студзеня 1991, № 1 (3567)

Кошт нумара 15 кап. (па падпісцы — 10 кап.)

ЧЫТАЙЦЕ

ІНТЭЛІГЕНЦЫЯ І АДРАДЖЭННЕ

Ю. ХАДЫКА: «У пераломныя, крызісныя перыяды жыцця грамадства роля разумных людзей, якія не згубілі сумлення і ўсведамляюць сваю адказнасць, значна павялічваецца. Сапраўды, ад дакладнасці выбару, прадуманасці і дальнабачнасці рашэнняў залежыць хуткасць пераадолення крызісных з'яў і памяшэнне непазбежных страт. Асаблівы драматызм сітуацыі надае тая акалічнасць, што інтэлігент павінны адначасна разумець і сваю адказнасць за крызіс і сваю адказнасць за аптымальны выхад з яго».

СТАРОНКА 4

ВЯРТАННЕ Ў ВІЛЬНЮ

Чым жывуць беларусы Літвы!

СТАРОНКІ 5, 12

Масей СЯДНЁУ:

АДКРЫЦЦЕ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

«...Неспадзявана табе выдарылася нагода наведаць сваю старую, забытую ўжо Бацькаўшчыну. Ты ехаў да яе з няпэўным адчуваннем: што цябе сустрэне там, што ты ўбачыш там! Ты насцярожаны. Ты як бы сам не свой. Ты пакінуў за сваімі плячымі прывычную, знаёмую ўжо табе новую Бацькаўшчыну, у якой застаўся твае дзеці, унукі, праўнукі і на могільніках якой спачываюць ужо твае крэўныя, а тут ты набліжаешся да гагоўскай ўжо табе незнаёмага і няпэўнага...»

СТАРОНКІ 8—9

СВЕТ ПАЧУЦЦЯЎ, СВЕТ УЯЎЛЕННЯЎ

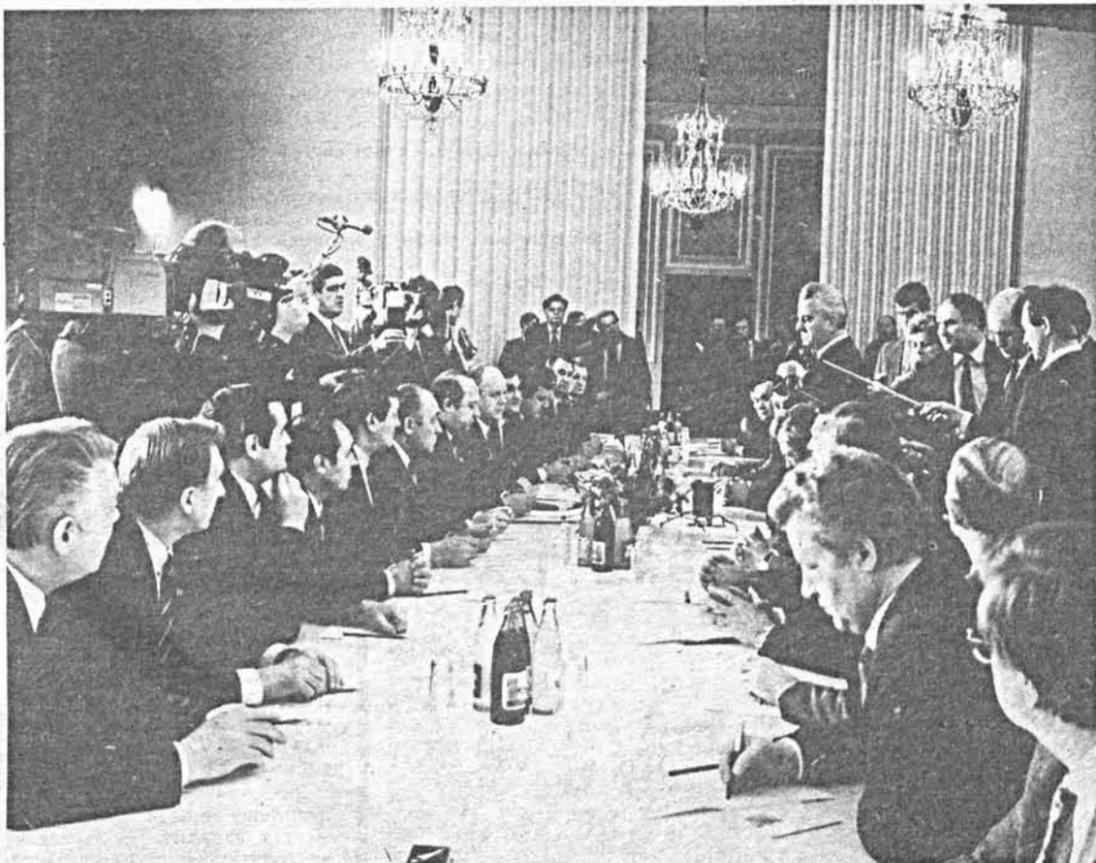
Сёння — прэм'ера тэлефільма «Хам» на Беларускай тэлебачанні.

СТАРОНКА 10

ДОЎНАР—ЗАПОЛЬСКИ

Артыкул Б. Сачанкі з цыкла «Постаці»

СТАРОНКІ 13—15

З АПТЫМІЗМАМ— У ЗАЎТРАШНІ ДЗЕНЬ

Падпісаны Дагавор паміж Беларуссю і Украінай

Даволі непрыкметны звонку асабняк на ціхай, летам цяністай вуліцы, усярэдзіне ўразіў шыкоўным інтэр'ерам — шкляным купалам над вялізным вестыбюлем-залай, кабінетамі і холамі, аздабленымі мармурам, чаканкай, разнымі драўлянымі панелямі.

Месціцца ў гэтым будынку Дом прыёмаў, апартаменты якога неаднойчы давалі прытулак самым шанюным і высокапастаўленым гасцям Беларусі.

На гэты раз Дом прыёмаў быў абраны месцам падпісання Дагавора паміж дзвюма суверэннымі дзяржавамі-суседзямі — Беларуссю і Украінай. І сама зала з вялізным сталом і белымі крэсламі паабпал, прыгожымі свяцільнікамі і ляпнінай, аж занадта густа пакрытай пазалотай, і перагаворы паміж дэлегацыямі, якія з боку Беларусі ўзначальваў Старшыня Вярхоўнага Савета БССР М. Дземянцэй, з боку Украіны — яго калега Л. Краўчук, і сам акт падпісання гэтага важнага дакумента ўражвалі ўрачыстасцю моманту, які стане своеасаблівай вяхой у гісторыі адносін двух брацкіх славянскіх народаў. Пра гэта нагадаў у сваім уступным слове Мікалай Іванавіч Дземянцэй. Ён гаварыў пра агульнасць лёсаў двух народаў — ад Кіеўскай Русі да апошняй вялікай бяды — аварыі на Чарнобыльскай АЭС, якая сваім асноўным цяжарам легла на плечы беларусаў і ўкраінцаў. Каму як не нам, суседзям, чые лёсы перапліліся ў напластаннях гісторыі, падкрэсліў ён, не падставіць плячо адзін аднаму.

Адаўшы даніну павагі народу братняй Беларусі, нагадаўшы пра даўняе эканамічнае і культурнае сувязі дзвюх рэспублік, Старшыня Вярхоўнага Савета Украіны Л. Краўчук закончыў сваё слова на мажорнай ноте — хопіць плакацца, прасіць, вымольваць, трэба рашуча дзейнічаць, усявядомішы сваю адказнасць перад народамі, гісторыяй. Есць усе падставы для таго, каб аптымістычна глядзець у будучыню — істотныя матэрыяльныя рэсурсы, цудоўныя людзі, багатая гісторыя, самабытная культура.

Як гавораць у такіх выпадках, перагаворы праходзілі ў надзвычай дружалюбнай атмасферы, якая спрыяла канструктыўнаму дыялогу, хуткаму вырашэнню спрэчных пытанняў. А яны ў час перагавораў усплывалі. Дэлегаты прадэманстравалі, напрыклад, неаднолькавы

падыход да некаторых фармуліровак праекта Дагавора, у тым ліку і яго назвы. У прыватнасці, украінцы прапанавалі называць гэты дакумент не Дагаворам аб асновах адносін паміж дзвюма рэспублікамі, як прапанавалася ў граеке, а проста Дагаворам паміж Беларускай і Украінскай Савецкімі Сацыялістычнымі Рэспублікамі. Пасля абмену думкамі з такой фармуліроўкай пагадзілася і беларуская дэлегацыя. Абодва Высокія Бакі хутка прыйшлі да згоды і па некаторых іншых пытаннях праекта Дагавора.

І вось настае ўрачысты момант падпісання гэтага дакумента. М. Дземянцэй і Л. Краўчук абменьваюцца экзэмплярамі Дагавора, складзенага на беларускай і ўкраінскай мовах. Пасля гэтага пагадненне аб супрацоўніцтве падпісваюць міністры замежных спраў абедзвюх рэспублік.

Пацалункі старшынь дэлегацый, шампанскае, тосты за дружбу і супрацоўніцтва двух братніх народаў, несупыннае стракатанне кіна- і фотаапаратаў — усё гэта стала дадатковым «аздабленнем» падзеі.

Ну а Дагавор? Трымаю яго тэкст у руках, чытаю і не магу не адзначыць яго грунтоўнасці, імкнення ахапіць самыя розныя бакі палітычнага, эканамічнага, сацыяльнага і культурнага жыцця абедзвюх рэспублік. Вось толькі адзін з артыкулаў: «Бакі прызнаюць адзін аднаго суверэннымі дзяржавамі і абавязваюцца ўстрымлівацца ад дзеянняў, якія могуць нанесці шкоду іх дзяржаўнаму суверэнітэту». Уражваюць артыкулы аб эканамічных адносінах, аб ліквідацыі наступстваў чарнобыльскай аварыі, аб захаванні і развіцці этнічнай, культурнай, моўнай і рэлігійнай самабытнасці нацыянальных меншасцей, якія жывуць на тэрыторыі рэспублік, аб супрацоўніцтве абедзвюх суверэнных дзяржаў у галіне міжнародных зносін, забеспячэнні бяспекі на падставе Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Бакоў і ў адпаведнасці са Статутам ААН. Застаецца дадаць, што Дагавор заключаны на дзясцях гадоў і пры згодзе Бакоў яго дзеянне будзе аўтаматычна працягнута на наступнае дзясцігоддзе.

Цяпер застаецца ўвасобіць гэты гістарычны дакумент у практычныя справы. Будзем і тут аптымістамі.

М. ЗАМСКИ.

НАДАДЗЕНА ГОДНАСЦЬ НАРОДНЫХ

«Хатынскі цыкл», «У вайны не жаночае аблічча», «Развітанне» (кінарэжыям памяці П. Машэрава) — фільмы гэтыя «характэрны злівам лірыкі і публіцыстыкі» выяўляюць аблічча свайго стваральніка-рэжысёра — Віктара Дашука. «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі» сведчыць, што змест фільмаў Віктара Дашука вызначаюць дзве тэмы: павязь чалавека з бацькаў-

шчынай і памяць пра вайну. Гэтыя самыя тэмы («з імкненнем да распрацоўкі псіхалогіі характараў») ці не асноўныя і ў творчасці кінарэжысёра Міхаіла Пташукі: «Вазьму твой боль», «Знак бяды»... Варта сказаць, дарэчы: гадзі так званай часіны застою пазначаны згаданыя рэжысёрскія творы, адметнасці ім надала яшчэ і чалавечая мужнасць творцаў; так, дакумента-

ліст мусіў звяртацца да самых вытанчаных алегорый, а майстра мастацкага кіно «ледзь не літаральна даводзіць што здымае, быў». Не так даўно заслужаных лавраў БССР дадалі ных артыстаў «ЛіМ» і шука і адзінаццёркі

КАЛЯДА... КАЛЯДА...

У белай віхуры тваіх валасоў патанае
святая маладзік, як у косах маіх
грабянец.
Шугай, Каляда! Нашапчы, варажбітка
зямная,
хто вырак бязлітасна край старажытны
знямець...

А слова маё ледзянее ў сцюдзёнай
палонцы,

у соннай цямрэчы не чутна жывое
душы.
Пашлі, Каляда, Беларусі чаканага сонца,
пустэльную цішу мяцеліцай раскалышы!

У зорным Сусвеце сувоі снягоў
расплятаю.
Гаючае прадзіва вечнасць няспешна
прадзе.
...Як рошчына хлеба у шчодрой дзяжы,
падрастае
па Сонцазвароце хрышчоны Калядамі
дзень.

Я веру табе. І надзею святую люляю
у цёплай калысцы асвечаных Зоркай

Спяшай, Каляда! Неаб'езджаных коней
нікім не прадказаны, памяццю ўзброены
лэс...

II
...Снегавей, шугавей, завіруха.
Паламала заваяе крыло.
У язычкэй замове рухаў
Выспявае замова слоў.

Загайданыя хвалі сумэтаў.
Белы чар далягляд затуліў.
У бяз'моўі блакітнай самоты
Нараджаецца плоднасць зямлі.

Каля хаты здарожыўся вецер.
Высцілаю палотны надзей:

Па збалелым, застуджаным свеце
Каляда агявая ідзе...

Павяртаецца беляя коні,
Б'юць гарачай падковаю лёд.
«Старадзінная літоўская пагоні»
Не забыўся знявераны род.

Узыходзіць калядная зорка!
Абуджаюцца неба і дол.
І плыве над магільным узгоркам
Крыж, сцяпаны хрыстовай вадой...

...Страпанулася свечка. Ці сэрца? —
Што мне суджана свету сказаць?..
Носіць плоднасць ля самае смерці
Дух языкі — зямная Каза...

«Няміга», «Купалаўская» і...

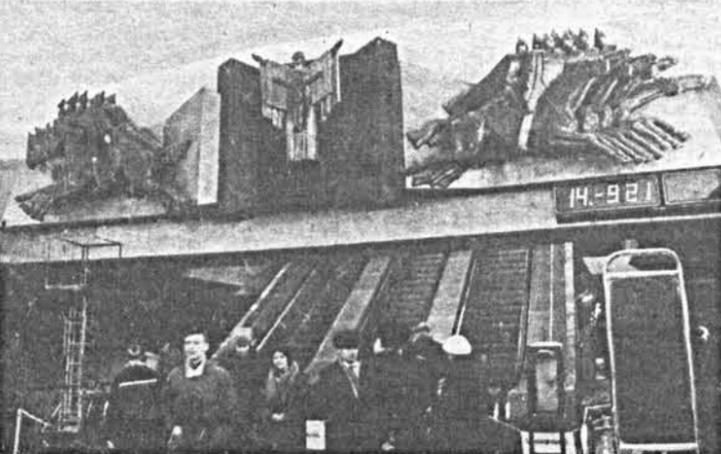

У самы прэдадзень Новага года, 30 снежня, прыняла першых пасажыраў другая лінія Мінскага метрапалітана. Уступіў у строй участак паміж станцыямі «Фрунзенская» і «Трактарны завод» працягласцю сем кіламетраў.

А будаўніцтва другой лініі Мінскага метро працягваецца. На 1993 год запланаваны ўвод участка да кінатэатра «Аўрора», што на скрыжаванні праспекта Пушкіна і вуліцы Прытыцкага, а ў 1994 годзе пачацьця цягнікі ад трактарнага да аўтамабільнага завода.

ку і традыцыйных заклікаў: «Ідучы насустрач...», «Выконваючы сацыялістычныя абавязальствы ў гонар...».

Тым не менш «шум» вакол будаўніцтва гэтай лініі быў. Грамадскасць выказвала занепакоенасць лёсам гістарычнага цэнтру Мінска, пад якім пройдзе метро, а таксама адкрытым археалагічным раскопам у раёне станцыі «Няміга». Узніклі таксама праблемы па барацьбе з вібрацыяй, шумам. Усе спрэчныя пытанні нібыта вырашаны станоўча.

Пры будаўніцтве другой лініі на першым плане былі практычныя задачы. Калі першая лінія, якая пралягла праз цэнтр горада, успрымалася хутчэй за ўсё як прэстыжная, дык гэтая мае задачай разгрузіць пасажырапатоўк з так званых «спальных» кварталаў.

Яшчэ адна адметнасць: будаўніцтва яе праводзілася без той аўральнасці, якая панавала пры пракладцы першай лініі. Не было пастаянных суботнікаў і нядзельнікаў, не было відаў на пляцоўках, а таксама ў дру-

Праз новыя станцыі сярэдне-сутачны патоў пасажыраў метро павялічваецца на 100 тысяч чалавек. Пакуль што праезд паранейшаму будзе каштаваць пяць капеек, а заўтра?

У мінчукоў і гасцей Мінска — святая. Ды толькі... Новыя станцыі «Купалаўская», «Няміга» і... «Фрунзенская», «Першамайская». Адчулі суседства? Свае, адметныя, нацыянальныя назвы і нешта традыцыйна знаёмае. А, можа, залішнія прыдзіркі? Аднак жа нешта муляе...

НАШ КАР.

НАСТУПСТВАЎ НЕ ЛІКВІДАВАЦЬ...

Нататкі ўдзельніка экалагічнай нарады

У сярэдзіне снежня мне давялося прысутнічаць на сустрэчы пісьменнікаў і вучоных у Доме літаратара. Тэмай гаворкі была агульная наша бяда — Чарнобыль, а таксама магчымыя прыродаахоўныя мерапрыемствы ў рэспубліцы.

Як захаваць і абараніць тое, што яшчэ не позна выратаваць, — так акрэсліў сваю задачу на пачатку выступлення віцэ-прэзідэнт АН БССР акадэмік І. Ліштван. Паводле яго слоў, мы перайшлі ўжо тую мяжу, за якой жывыя сістэмы перастаюць аднаўляцца: разбураны сілкавальны пласт глебы — гумус, на стварэнне якога пайшлі тысячагоддзі; не ачысціць ваду ў азёрах і рэках ад ядахімікатаў; жывёлы і расліны знікаюць з твару зямлі і трапляюць у Чырвоную кнігу.

І ўсё гэта — да Чарнобыля, які даўжэ сітуацыю да неабходнасці аб'явіць Беларусь зонай экалагічнага бедства, альбо, як сказаў у канцы свайго паведамлення І. Ліштван, — заходнім Аралам.

Тое-сёе нашымі вучонымі зроблена — на стол перад прысутнымі былі пакладзены карты падрабязнага размеркавання радыенуклідаў па тэрыторыі Мінскай вобласці, атрыманыя метадам аэрагамадымак, распрацаваным творчым калектывам «Экалогія». На атрыманай такім чынам карце Валожынскага раёна — ружовыя па зялёным — распаўзліся плямы павышанай забруджанасці. Як сведчаць вучоныя, атрыманыя такім чынам карты не супадаюць у многім з публікаванымі раней. Ці не таму іх распаўсюджанне некім узмоцнена тармазіцца?

Ішла гаворка і аб захаванні поймаў рэк, асабліва Прыпяці і Ясельды. Хацелася б у сувязі з гэтым выказаць свае меркаванні. Некалькі гадоў назад была праведзена «аперацыя» па спрамленні і ўмураванні ў цэмент рэчак і рачулак, якія напайваюць вадой Мінскае мора. Адна з іх — невялікая рэчка Ратамка — стала звычайным каналам, абкладзеным цэмантам, цэмент ужо абсыпаўся, рэчка замуцнела, парасткі лазы

ўздоўж берага бязлітасна высякаюцца пад карань. Жывы пейзаж памяншалі на мёртвую, бедную схему.

А ў пераўтваральнікаў, як стала вядома, новыя планы: замест страчаных з-за радыяцыйнага забруджвання пасяўных плошчаў у Магілёўскай і Гомельскай абласцях прапануваецца інтэнсіўнае асваенне зямель Віцебскай вобласці, ужо парушаецца мікраландшафт, знікаюць пералескі, якія надаюць непаўторную прыгажосць пейзажу. Была выказана прапанова — зрабіць усю Віцебскую вобласць свайго роду запаведнікам, на тэрыторыі якога забаронена ўжыванне хімічных угнаенняў і ядахімікатаў. Сказана было і пра тое, што мы займаем апошнія месца ў Еўропе па прыродаахоўных заказніках і парках. Знакамітая наша Белавежская пушча як паліўнічы запаведнік для «царскіх» палыванняў не можа нас задаволіць.

Нельга не пагадзіцца з выступіўшым на нарадзе Алесем Петрашкевічам, які гаварыў пра татальную хлусню ў нашым грамадстве. Многія тэрміны кабылі супрацьлеглае значэнне. Вось, напрыклад, такі выраз, як «ахова раслін». Што ж фактычна хаваецца за гэтымі словамі? Бязлітаснае паліванне (апрацоўка) палёў ядахімікатамі, якое не столькі забівае насякомых, колькі атручвае нас з вамі. Так што цяпер ужо ёсць сэнс гаварыць пра абарону ад «абароны».

Пераканаўчыя дадзеныя былі прадстаўлены ўрачамі з Магілёва. Няма бяшкродных доз, было заяўлена ў выступленні А. Мельнікава. Спалучэнне малых доз радыяцыі нават з бяшкроднымі паасобку дозамі хімічных рэчываў узмацняюць згубнае дзеянне кожнага фактара ў шмат разоў, пры гэтым асабліва перціць імунная сістэма. За гадзі, якія прайшлі з дня аварыі, больш чым у два разы ўзрасла колькасць лейкозаў. Аднак няма пакуль механізмаў, каб зняць сакрэтнасць з усіх медыцынскіх дадзеных па ўздзеянні радыяцыі на людзей. Дзеля таго, каб адмяніць рэнтгенадыягностыку пры лячэнні

дзяцей на забруджаных тэрыторыях, спатрэбілася чатыры гадзі ведамаснай цяганіны. Колькі ж ізатопаў назапасілася за гэты час у квольх дзіцячых костках! І гаворка пакуль не аб тым, каб панагаць, — аб тым, каб не шкодзіць.

Камертонам абмену думкамі паслужыў паказаны ў час сустрэчы фільм «Прычасце» (рэжысёр В. Басаў, сцэнарый В. Гігевіча). Фільм гэты ўжо дубліраваны на французскую мову для ўдзелу ў прэстыжным кінафестывалі дакументальных фільмаў. Не час і не месца тут для рэцэнзіі, пры сустрэчы за «круглым сталом» пра фільм асобна не гаварылі, але ён натуральна ўпісаўся ў атмасферу нарады. Слова Б. Сачанкі аб тым, што ратаваць трэба ўжо тых, хто жыве побач, пасля прагляду фільма прагучалі з асаблівай пераканаўчасцю. Больш за ўсё, на мой погляд, у гэтым фільме ўражваюць твары людзей, якія перажылі аварыю, — яны збянтэжаны тым, што, самі таго не жадаючы, выклікалі такую ўвагу да сябе, ім гэта нязвыкла, няёмка. Шматчарпільныя нашы суайчыннікі і суайчынніцы, здаецца, не надта здзівіліся новаму няшчасцю — звыкла - бадзёра рапартуюць вайскоўцы, антымістычна гучыць голас маладога і самавітага чалавека, які кіруе эвакуацыяй і ўпэўнена абяцае адсяляемым на новыя месцы райскае жыццё. Ад'езд назаўсёды з родных, населеных мясцін — гэта як разрэз па жывым целе. Мы прадаўжаем гаварыць пра неабходнасць адсялення ўсіх да аднаго з забруджаных тэрыторый, а мне (пасля фільма) больш зразумелыя пачуцці тых, хто вярнуўся назад, у пакінуты і разбураны дом.

Наступная сустрэча па экалогіі прызначана ў Акадэміі навук БССР. Добра хоць, што гаварыць пра многае пачалі прасцей і ўжо ніхто не кажа пра «ліквідацыю вынікаў аварыі», якіх, на жаль, не ліквідаваць. І хоць размовы такія бліжэй па жанры да рытуальных замоў ці заклінанняў, яны ўсё ж патрэбны.

Л. ТУРБІНА.

Сярод лістоў рэдакцыйнай пошты нямаю такіх, дзе зваротны адрас — Англія, Злучаныя Штаты, Аўстралія, іншыя асяродкі Беларусі за межамі Савецкага Саюза. Напярэдадні калядных святаў да нас прыйшло Пасланне Мітрапаліта Ізяслава з Нью-Йорка. Уладыка Ізяслаў узначальвае адну з плыняў Беларускай Праваслаўнай Царквы ў замежжы. Друкуем пасланне з захаваннем правапісу арыгінала.

КАЛЯДНАЕ АРХІПАСТЫРСКАЕ ПАСЛАНЬНЕ

Пачэснаму Святарству, прэпадобнаму Манаству і ўсім Вернікам Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы ў Вольным свеце і на Бацькаўшчыне.

Дарагія Браты і Сёстры ў Хрысце!
Бо цяпер нарадзіўся вам у месцы Давідавым Збавіцель, Які ёсць Хрыстос Госпад (Лк. 2,11).
Зноў надыходзіць Святы Дзень Нараджэння Хрыстовага. Гэта дзень вялікае рэлігійнае і гістарычнае важнасці, надзеі і пачуццяў, і людзкі розум

спыняецца, каб зважыць Божае нараджэнне Цара над Царамі, Які прынёс новае маральнае жыццё для людства, каб прывесці свет да новага высокага духоўнага ўзроўню.

З глыбіняў мільянаў людзкіх душаў, што жыюць у краінах свабоды, або трымаюцца ў няволі, узносіцца малітва да Бога за лепшае будучае, за канчатковую перамогу добра над сіламі зла цёмры, за больш шляхетны свет, у якім страх вайны ня будзе загрозай, а братэрства паміж нацыямі і народамі ды прыватнымі

асобамі будзе ўстабілізавана назаўсёды.

Наш Беларускі Народ моліцца за сваю рэлігійную, маральную і нацыянальную свабоду, каб свая Царква, мова і культура зноў закрэсавалі, каб суседзі не пасягалі на нашыя справядчыя землі з іх слаўнай гісторыяй, каб яны прызналі Богам данае нам права на вольнае існаванне ў сямі вольных народаў свету.

Усе хрысціяне, сабраныя ў гэты Святы Дзень у малітве і роздумях, паўтараюць гармёны і многазначны гімн Ан-

«ПОЗНЯ ЯГАДЫ» З ГАРЧЫНКАЙ...

Выйшла кніга вершаў Паўла Пруднікава «Познія ягады» (малюсціла яе выдавецтва «Літаратура»). Цёмы і творчы ахвяры сталінізацыі прайшлі на Намеснік за пісь-

меннікаў Беларусі А. Пісьмянкоў, Зьніч, Я. Садоўскі, Я. Гаварушка і іншыя адзначалі няпростасць шляху паэта, гаварылі пра нязломнасць яго духу, пра творы П. Пруднікава. Вершы яго прагучалі ў выкананні артыстаў мінскіх тэатраў. Выступіў і сам П. Пруднікаў.

Наш кар.

Аб прысуджэнні Дзяржаўных прэмій Беларускай ССР 1990 года ў галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры

Разгледзеўшы прапановы Камітэта па Дзяржаўных прэміях Беларускай ССР у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры, Савет Міністраў Беларускай ССР пастанаўляе:

Прысудзіць Дзяржаўныя прэміі Беларускай ССР за 1990 год:

У ГАЛІНЕ ЛІТАРАТУРЫ

Імя Янкі Купалы

Разанаву Аляксандру (Алесю) Сцяпанавічу — за кнігу паэзіі «Вастрыя стралы».

Імя Якуба Коласа

Кісялёву Генадзію Васільевічу — за кнігі гісторыка-літаратур-

ных даследаванняў «Адшукваецца класік» і «Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча».

Лойку Алегу Антонавічу — за раман-эсэ «Францыск Скарына, або Сонца маладзіковае».

Імя Кастуся Каліноўскага

Кармазаву Віктару Філімонавічу — за кнігу публіцыстыкі «Проста ўспомніў я цябе...».

ЗА ТВОРЫ ЛІТАРАТУРЫ І МАСТАЦТВА ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ

Дайнеку Леаніду Марцінавічу — за гістарычныя раманы «Меч князя Вячкі» і «След ваўкалака».

У ГАЛІНЕ МУЗЫКІ І КАНЦЭРТНА-ВЫКАНАЛЬНІЦКАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Роўду Віктару Уладзіміравічу, мастацкаму кіраўніку, галоўнаму дырыжору хору Дзяржаўнага камітэта БССР па тэлебачанні і радыёвяшчання — за стварэнне гукавой анталогіі беларускіх народных песень.

У ГАЛІНЕ РАДЫЁВЯШЧАННЯ

Анісенку Валерыю Данілавічу — за пастаноўку радыёспектакляў «У тумане» і «Кар'ер» па апавесцях Васіля Быкава.

У ГАЛІНЕ ТЭАТРАЛЬНАГА МАСТАЦТВА

Солтану Уладзіміру Яўгенавічу, Вашчаку Яраславу Антонавічу (пасмяротна), Анісімаву Аляксандру Міхайлавічу, Цюпу Вячаславу Алегавічу, Гейдэбрэхту Эрнсту Давыдавічу, Кастэнка Наталлі Якаўлеўне, Скорбагатаву Віктару Іванавічу, Экнадзіёсаву Уладзіміру Сяргеевічу — за стварэнне і пастаноўку оперы «Дзікае паляванне караля Стаха».

Старшыня Савета Міністраў Беларускай ССР
В. Ф. КЕБІЧ.
Кіраўнік спраў Савета Міністраў Беларускай ССР
М. Т. КАУКО.

гелай: «Слава на вышынях Богу, а на зямлі мір, між людзьмі добрая воля».

Ці словы гэтыя ёсць рэальнасцю ці надзеяй? Цяпер у гэты крытычны час сусветнае гісторыі, калі народы цэнтральнае і ўсходняе Еўропы паўстаюць да свайго незалежнага жыцця з пад дзікай, талітарнай, камуністычнай ідэалогіі і гегемоніі, вярта затрымацца ў роздумах пра веліч і важнасць Нараджэння Хрыстовага. Гэтае Свята ёсць вялікім днём вясялясці ня толькі таму, што нашыя людзі ў гэты час традыцыйна прыгатаўляюцца да яго: упарадкаваюць свае дамы, займаюцца гаспадарствам асаблівымі стравамі каляднікаў і іншых госьцяў, але перш за ўсё ёсць Святым Днём — пачаткам збаўлення чалавецтва праз паяўленне Хрыста на зямлі, Які прынёс у свет справядлі-

васць і любоў, свабоду і мір. Ніхто ня можа знішчыць радасці Нараджэння Хрыстовага, бо яна дзее ў душах чалавечых, якія ёсць несмяротныя. Хрыстос нарадзіўся, каб вызваліць усіх людзей з няволі грэху і ўзвесці свет да высокага духоўнага ўзроўню.

Пасля двух тысяч гадоў хрысціянства, Мадэрны свет прадстаўляе сабой ацвяржаны абраз. Бязжаласны диктатары імкнуліся ў мінулым, а іншыя імкнуцца і цяпер, знішчыць людзкія каштоўнасці павягі, справядлівасці, любові і веры ў Міласэрнага і Вечнага Бога.

Але, дзе мы, як хрысціяне стаім, ведаючы наш абавязак абараняць чалавечыя правы, хрысціянскую веру і маральныя прынцыпы, як рабілі пераможныя мучанікі за веру ў мінулых стагоддзях?

Калі збавіцель нарадзіўся ў

Віфлееме Юдэйскім, амаль 2000 год таму, Ангелы абяшчалі Яго паяўленне, скромныя пастухі прыйшлі аддаць Яму чэсць, а мудрацы здалёк, ідучы за яснай зоркай, прынеслі свае падарункі і пакланіліся, выразішы сваю веру.

У гэты Святы Дзень звернем нашыя сэрцы і думкі да Князя Міру — Ісуса Хрыста, каб узнавіць нашы рэлігійныя перакананні, ажывіць нашу веру, узмоцніць нашы маральныя вартасці і адвагу, каб усталяць супраць падманнага і фальшывага міру на свеце, ды выявіць сваю дзейнасць за Мір Хрыстовы ў нас.

Няхай святы Нараджэння Хрыстовага будзе вясялым і блажэлавенным, каб усе мы маглі даверыць сваё жыццё Хрысту, верыць у Яго болей ды слухаць Яго заўсёды, каб атрымаць ад Яго як найлепшы падарунак — жыццё вечнае.

Вітаю ўсіх вернікаў Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы ў Вольным свеце і ўсіх Беларусаў і Беларускаў на нашай Бацькаўшчыне Беларусі з гэтым вялікім Святам.

Звяртаймася ў нашых малітвах да нованароджанага Госпада Бога і Спаса нашага Ісуса Хрыста, каб даў сілаў нашаму шматпакўтнаму Беларускаму Народу збавіцца ад вынікаў Чарнобыльскае катастрофы.

Ласка і мір нованароджанага Госпада і Спаса нашага Ісуса Хрыста няхай будзе з усімі вамі.

Дадзена лета Божага 1990, месяца Сьнежня

Бруклін, Нью-Ёрк, ЗША.
Ізяслаў, Мітрапаліт і Першагерах Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы

ВІНШУЕМ!

Савет Міністраў БССР прысудзіў таксама Дзяржаўныя прэміі Беларускай ССР у галіне навукі і тэхнікі. Сярод лаўрэатаў — член-карэспандэнт Акадэміі навук БССР, дырэктар Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР С. Марцалеў; кандыдат мастацтвазнаўства, старшы навуковы супрацоўнік А. Кулагін; кандыдат архітэктуры, старшы навуковы супрацоўнік Т. Чарняўская, кандыдат гістарычных навук, былы старшы навуковы супрацоўнік В. Караткевіч (пасмяротна) — работнікі гэтага ж інстытута; загадчыца рэдакцыі навуковага і літаратурнага кантролю выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя П. Броўкі С. Самуэль; доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык аддзела Інстытута гісторыі Акадэміі навук БССР Г. Штыхаў. Прэмія ім прысуджана за Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі (у сямі тамах, васьмі кнігах), апублікаваны ў 1984—1987 гадах.

Былому старшаму навуковому супрацоўніку навукова-даследчага Інстытута педагогікі Міністэрства народнай адукацыі БССР У. Андрэенку, доктару філалагічных навук, прафесару, загадчыку кафедры Мінскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута імя А. М. Горкага М. Яўневічу Дзяржаўная прэмія БССР прысуджана за падручнікі «Беларуская мова», апублікаваныя ў 1963—1989 гадах.

«ПЕСНЯМ-ЖАЛЬБАМ»-80

Адзін з чарговых вечароў у Доме літаратара быў прысвечаны юбілею першай кнігі Якуба Коласа «Песні-жальбы». 80 гадоў мінула з таго часу, як будучы народны песняр выдаў зборнік, з якога і пачаўся яго вялікі шлях у літаратуру.

Гэтую кніжку змагі ўбачыць і прысутныя на вечары, але не з фонду Літаратурнага музея Якуба Коласа, а са збору А. Капусціна. Аляксандру Пятровічу яе некалі аддаў стрыечны брат, калгаснік Сяргей Ільіч Нямецкі, які загінуў у час вайны. А. Капусцін захоўваў Коласаў зборнік як дарагую рэліквію, а цяпер перадаў музею песняра.

Адкрыў і вёў вечар М. Лужанін. Выступілі Я. Брыль, І. Шамякін, А. Капусцін, Д. Міцкевіч, М. Татур, У. Паўлаў. У выкананні артыстаў мінскіх тэатраў прагучалі асобныя творы Я. Коласа.

КЛАСІКА

У КАМЕРНАЙ ЗАЛЕ

У даўніну, калі не было канцэртных залаў, невялікія вакальныя і інструментальныя творы гучалі ў дамах аматараў музыкі. У наш бурны век Беларуска дзяржаўная філармонія прапанавала свой варыянт адраджэння традыцыі.

Як вядома, на пачатку сёлета сезона ў Мінскай вобласці адкрыліся 23 залы камернай музыкі. Напрыклад, у адной з іх — Барысаўскай музычнай школе — прайшло ўжо 3 канцэрты. Навучэнцы, бацькі, аматары музычнай класікі горада пазнаёмліся з мастацтвам вядомых беларускіх выканаўцаў: спявачкі Святланы Данілюк, піяніста Ігара Алоўнікава, баяніста Мікалая Сеўрукова. Гучалі творы рускай і замежнай класікі. У гонар 150-х угодкаў П. Чайкоўскага гучала шмат ягоных твораў.

Што шукаюць у музыцы класікаў нашы сучаснікі, знясіленыя побытам, чэргамі за дэфіцытам? Добрае выкананне музыкі прымушае паразважаць, адключыцца ад сумятні, настроівае на высокае — гэтага ажраз не стае ў наш час.

М. ПІШЧАНКА,
выкладчык музычнай школы.

г. Барысаў.

СЛОВЫ «інтэлект» і «інтэлігенцыя» паходзяць ад аднаго караня. Аднак асаблівая здольнасці да разумовай працы, вядома ж, не з'яўляюцца дастатковай прыкметай інтэлігента, хоць і з'яўляюцца неабходнай. Так, напрыклад, людзей, што ўваходзяць у склад «мазгавага цэнтру» мафіі, нельга назваць інтэлігентнымі, нягледзячы на тое, што яны могуць надзвычай эфектыўна займацца «разумоваю працаю». Нельга назваць інтэлігентам і чалавека, які ў нашым грамадстве, заснаваным на падзеле працы, гандлюе не толькі сваі-

сваю грамадскую місію — быць сумленнем народа, адкрыта казаць пра ягоныя хваробы. Пачалася эпоха сну розуму, які нараджае пачвар. І мы мелі гэтых пачвар, і не пазбавіліся іх да сённяшняга дня.

Але і ў самыя змрочныя часы сумленне, любоў да ісціны і да чалавека натхнялі лепшыя галовы і сэрцы на падзвіг супрацьстаяння, падзвіг абароны боскага пачатку ў чалавеку. Таму не «партыя пачала перабудову». Перабудову пачалі пісьменнікі М. Булгакаў і

Юрый ХАДЫКА,
доктар фізіка-матэматычных навук

ІНТЭЛІГЕНЦЫЯ І АДРАДЖЭННЕ

мі ведамі і здольнасцямі, але і сваімі перакананнямі.

Гэтыя адмоўныя прыклады дазваляюць вызначыць інтэлігента як асобу, якая валодае падвышанымі здольнасцямі да разумовай, інтэлектуальнай дзейнасці і адначасова мае глыбокія гуманістычныя перакананні, г. зн. прытрымліваецца пэўнай сістэмы каштоўнасцей, дзе крытэрыі гонару, годнасці, абавязку, адказнасці знаходзяцца паперадзе імкнення да выгод, прэстыжу, камфортнасці.

Такім чынам, калі род заняткаў чалавека вызначаецца адукацыяй, то ягоныя паводзіны, гэтаксама як і адносіны да працы і грамадскіх праблем, — выхаваннем. Інтэлект ёсць прадукт гэтага дваістага працэсу — выхавання і адукацыі. Але выхаванне адыгрывае галоўную ролю ў фарміраванні сапраўднага інтэлігента. А яшчэ — здольнасць да самаразвіцця і самааўдасканалення. Відавочна, што менавіта разбурэннем класічнага гуманітарнага выхавання і тлумачыцца збыдненне нашага грамадства на людзей сапраўды інтэлігентных і духоўна стальных, трывалых, пазбаўленых моднага сёння канфармізму.

Сёння распаўсюджаны дзіўны падзел інтэлігенцыі на тэхнічную і гуманітарную і адначасна яе супрацьстаўленне «працоўным», ваенным ды адміністрацыйным. Гэтае супрацьстаўленне пазбаўлена сэнсу. Працоўная дзейнасць пачынаецца з думкі, ідэі, чарцяжа, адыкрыцця і толькі пасля ператварэння ў больш ці менш рэальны працэс. Таму «тэхнічную» інтэлігенцыю — знамяністаў, менеджэраў, лекараў і г. д. — наогул нельга ўдзяліць ад працоўных, бо яны бяруць удзел у агульным, сацыяльна і гістарычна абумоўленым, працэсе стварэння матэрыяльных каштоўнасцей.

Тое, што аб'ядноўвае «тэхнічную» інтэлігенцыю з «гуманітарнай» — пісьменнікі, мастакі, акцёры, філосафы — якраз і складае сутнасць інтэлігентнасці. А менавіта прызначэнне задавальняць духоўныя запатрабаванні чалавека, абараняць духоўнае здароўе чалавецтва. Даўно сказана — «не хлебам адзіным жыць чалавек». Маральнасць грамадства, дасканаласць ягоных інстытутаў, справядлівасць законаў і гуманнасць ягонага светапогляду дасягаюцца праз мастацтва, аналізуюцца і ўваклядаюцца вучонымі і мысліцелямі. Таму і не дзіўна, што ўсе тыранічныя, таталітарныя рэжымы ў першую чаргу атакуюць інтэлігенцыю гуманітарную. Дастаткова нагадаць гітлераўскі пагром культуры, кітайскую «культурную рэвалюцыю» ды сталінскі генацыд, які знішчыў інтэлігенцыю, якая абразліва звалася «расплойкай».

Так, у краіне засталіся інжынеры, медыкі, вучоныя, настаўнікі... Але гэтая новая ў большасці сваёй інтэлігенцыя была пазбаўлена магчымасці выконваць

У аснову артыкула пакладзена выступленне на рэспубліканскім форуме «Інтэлігенцыя ў нацыянальным адраджэнні і ажыццэўленні суверэнітэту Беларусі».

РЭПЛІКА

ПАД ШЫРМАЙ «ДЛЯ БІБЛІЯТЭК»

Выпісваючы газеты і часопісы ў раённым агенцтве «Саюздруку», хацеў выпісаць і васьмітомны збор твораў А. Дзюма. Але служачы «Саюздруку» сказалі, што падпіску на мастацкія літаратурныя творы збраў работнік гаркома партыі Віктар Власаў. Што ж, давалося зайсці з просьбай да Власава. Ён заявіў: «На жаль, ваша просьба не мае задавальніц, усе камплекты

твораў размеркаваны па бібліятэках».

Я не паверыў гаркоммаўду. Аднак наша далейшая размова не дала жаданых вынікаў. А напамінак аб бібліятэках мяне скалануў.

Было гэта даўно, калі я працаваў карэспандэнтам раённай газеты: асвятляў культурнае жыццё горада і раёна, і часта бываў у бібліятэках. І вось у часопісе «Новый мир» паявілася аповесць

А. Салжаніцына «Адзін дзень Івана Дзянісавіча». Гэтага нумара часопіса ў раённай бібліятэцы не знайшлося, бо «забрала чытаць начальства». Я ў гарадскую бібліятэку — і там тое самае. Доўгі час я хэдзіў у гэты культурна-асветны ўстанова і чуў адзін адказ: «Яшчэ не вярнулі». Вядома, аповесць я не прачытаў да сённяшняга дня. Вось вам і бібліятэкі!

Падобная сітуацыя на-

дзейнасці. Але гэтага пакуль што не адбылося. Яе кіраўнікі і кіраўніцтва арганізацыі пакуль што гавораць аб ДЭФАРМАЦЫЯХ, аб скажэнні ідэі, гучаць новыя абяцанні, новыя закліканні і новыя прыклены. І пакуль гэта адбываецца, гаварыць пра адраджэнне даверу ў народзе да камуністычнай партыі не выпадае.

Але вернемся да нашага «парламенцкага парадоксу», калі канструктыўныя, глыбокія прапановы адхіляюцца механічна большасцю. Прымаюцца эклектычныя, супярэчлівыя рашэнні — у той час, калі народная гаспадарка развальваецца на вачах. Мала гэтага, антынародная палітыка праводзіцца пад акампанемент дэмагагічных лозунгаў, накітаў: «Давайце працаваць, хоціць мітынгаў», падмацоўваецца самазгубнымі спробамі супрацьпаставіць працоўных інтэлігенцыі. Гэта адно з найскравейшых сведчанняў таго, што сталінізм яшчэ дзейнічае. Што ён спрабуе знайсці свой шанс ва ўвядзенні надзвычайнага стану альбо ў ваенным перавароце.

Але для гэтага патрэбна стварыць у грамадстве неабходныя ўмовы, патрэбна, каб народ, калі ён не падтрымаў дыктатуру, то не супраціўляўся ёй. У гэтым і ляжыць сапраўдная прычына галапіруючай інфляцыі, жажлівага дэфіцыту, нястрыманай спекуляцыі, нягледзячы на тое, што ўраджай вырашчаны рэкордны і заводы выконваюць планы.

Пад прыкрыццём квітнеючага прававога нігілізму рэальнай улады, якая паранейшаму канцэнтравана ў партыйных камітэтах. Пры райкомах, гаркомах, абкомах і да т. п. ствараюцца акцыянерныя кааператывы, сумесныя вытворчасці і банкі, куды перакочваюцца народныя грошы. Партыйныя наменклатура аддасць Саветам рычагі ўлады, але не раней, чым закончыцца гэты працэс рабавання працоўных мас і будучы створаны новыя правячыя класы на грунце старых наменклатурных кадраў. Тады і будучы прыняты законы аб уласнасці, аб зямлі і аб пераходзе да рынку.

У ГЭТЫ КРЫТЫЧНЫ, пераломны момант перад інтэлігенцыяй і паўстае праблема выбару: з кім, з якімі сацыяльнымі сіламі і групамі ўступіць яна ў гэты «судбоносны», як прынята казаць, перыяд. У сапраўднасці адказ на гэтае пытанне зусім прасты. Канечне ж, з народам, з прыніжанымі і зняважанымі, як гэта рабілі земскія лекары, настаўнікі мінулага веку. Але ён не проста палітычны, таму што ва ўмовах таталітарызму, які яшчэ захоўваецца, такі выбар патрабуе немалой мужнасці і духоўнай незалежнасці — яшчэ адной рысы сапраўднага інтэлігентнасці.

У сувязі з гэтым узнікае апошняе істотнае для нашай тэмы пытанне. Наколькі гатовая беларуская інтэлігенцыя зрабіць гэты відавочны выбар? Палітыка прымушовай русіфікацыі Беларусі, якая праводзілася царскім самаўладдзем на працягу ўсяго XIX і пачатку XX ст., сталінскі тэрор і брэжнеўскі застоў, якія змянілі яе, нанеслі беларускай культуры цяжкія раны, загаіць якія хутка немагчыма. Наш народ пастаўлены на мяжу нацыянальнага беспамыцтва. Мы забываем мову і з ёю песні і казкі, прымаўкі і жарты, якія выхоўвалі сацыяльна-псіхалагічныя рысы, удасціўныя беларусу, — цяпленне і талерантнасць, павагу да працы і да ведаў, упартасць і бяззлоснасць.

АД РЕДАКЦЫІ. Друкуючы сёння выступленне аднаго з лідэраў БНФ, мы, тым не менш, не можам не адраджацца на адзін прыкры індывідуум.

Маецца на ўвазе перадрук «Народнай газетай» у нумары за 25 снежня 1990 г. лімаўскай (21 снежня 1990 г.) публікацыі З. Пазняка, Дакладнай, не сам перадрук, а тая зняважлівая для нашай рэдакцыі форма, у якой ён зроблены. Натуральнае жаданне З. Пазняка давесці свае думкі да як мага шырайшай чытацкай аўдыторыі — лёгка зразумець. Незразумела іншае — навошта пры гэтым абвінавачваць «ЛІМ» у нейкім «скажэнні зместу»?

Думаецца, такі недружалюбны ўчынак у дачыненні да газеты, якая ў самыя неспрыяльныя часы давала магчымасць З. Пазняку выказацца, не робіць гонару народнаму дэпутату, чалавеку, які прэтэндуе на ролю лідэра нацыі.

Мы забываем сваю гісторыю, перастаем разумець яе як сваю, а сваёй пачынаем лічыць гісторыю Маскові. І сваё цудоўнае шматвяковае мастацтва, якога не разумеем і не цнім. Даходзіць да таго, што на старонках шматтыражнай газеты АН БССР некаторыя дактары і кандыдаты навук адмаўляюць права свайго народа развіваць культуру на сваёй мове. Такая глыбіня маральнага падзення, прычына якога — нацыянальны нігілізм.

Вядома ж, гэта трагедыя, калі знікае самасвядомасць народа. Дрэнна нават, калі знікае від раслін, насякомых ці жывёл — прырода робіцца бяднейшай і больш аднастайнай. Але ў колькі разоў горш, калі знікае арыгінальная і багатая культура? Якія страты наносіцца пры гэтым сусветнай сукупнасці культурных народаў і, галоўнае, самому народу, у якога забіраюць яго культуру? Гэты працэс супярэчыць волі Боскай. Нагадаю міф аб вавілонскай вежы, калі Бог, абураны самадавольствам людзей, якія рашылі залезці на неба, зблытаў іхнія мовы: «І рассяяў іх Госпад адтулі па ўсёй Зямлі». Як гэта нагадвае тое, што адбываецца зараз у нас у краіне, калі апала покрыва дурману лжывых каштоўнасцей і лжывых мэт і ўсе народы згадалі аб сваёй культуры. У гэтай разнастайнасці, непадобнасці нацыянальных культур і хаваецца прычына ўстойлівасці чалавечай цывілізацыі наогул.

Таму Беларускай народнай фронт і прыняў умоваў пераадолення глабальнага крызісу — адраджэнне нацыянальнай культуры беларусаў, таксама як і іншых народаў Беларусі. Абараняючы нацыянальную культуру і заклікаючы ўсіх інтэлігентаў далучыцца да гэтага працэсу, БНФ адначасна змагаецца, як гэта ні дзіўна, і за «сацыялістычны выбар», таму што менавіта традыцыйная культура, якая грунтуецца на хрысціянскіх прынцыпах, сапраўды сацыялістычная. Яна прызнае прырытэт грамадскіх інтарэсаў над асабістымі. У ёй ёсць месца і для спачывання, і для супрацоўніцтва, і для ўзаемадапамогі, і для падтрымкі слабага, КПБ ж, наадварот, мае ў якасці ўзору грамадства тыпу амерыканскага з яго агульнамоваю і з мас-культурай, пазбаўленай народных каранёў. У такім грамадстве «сацыялістычны выбар» немагчымы, таму што яно пабудавана па прынцыпе — інтарэсы асобы вышэй за грамадскія.

Скончы я гэтыя нататкі цытатаю са сваёй прамоў на альтэрнатыўным мітынгу 7 лістапада, паколькі яна выпала з прапагандысцкіх кліпаў, створаных партпаратам дзеля дыскрэдытацыі БНФ. «Мы робім розніцу паміж партыяй, як палітычнай арганізацыяй, антынароднай і антыгуманнай характар якой выкрыты, яе гісторыя і яе практыка і шэраговымі камуністамі, кожнага з якіх мы заклікаем далучыцца да выратавальнага народнага руху».

Мне здаецца, што гэта цалкам інтэлігентная палітыка і яна адчыняе браму супрацоўніцтва з усімі сапраўднымі інтэлігентамі, хто падзяляе нашу надзею на лепшае жыццё, нашу веру ў магчымасць свабоды і незалежнасці і нашу любоў да бацькаўшчыны. Як сказаў св. апостал Павел: «А зараз існуюць гэтыя тры: вера, надзея, любоў; але любоў з іх большая».

зіралася і ў кніжным гандлі. Амаль уся «хадая» літаратура не даходзіла да кнігарняў. Сам бачыў, як на кніжным складзе райспажыўсаюза райкомаўскія жанчыны (тады быў райком) пераварочвалі пачкі свежапаступіўшых кніг, выбіраючы сабе тое, што лічылі патрэбным.

Неяк прыбыла ў нашы кнігарні аповесць А. Рыбакова «Дзеці Арбата». І яе аддалі высокапастаўленым асобам...

Аднак вернемся да васьмітомніка Дзюма. Некалькі разоў я хэдзіў

у раённае агенцтва «Саюздруку», каб даведацца, хто ж набыў 55 экзemplяраў камплекта. І, нарэшце, мне паказалі аб'ёмныя карткі падпісчыкаў.

І што выявілася? В. Власаў, мякка кажучы, сказаў няпраўду. З 55 камплектаў твораў Дзюма 16 пойдучы у гарадскія і сельскія бібліятэкі (а ўсіх бібліятэк у гэтай сістэме 46), па адным камплекце выдзелілі для бібліятэк саўгаса-тэхнікума і медыцынскага вучылішча.

Вось так камандуе адзел прапаганды і агітацыі гаркома КПБ.

Значу, што са слоўніцкіх літаратураў ніхто не змог выпісаць творы Аляксандра Дзюма.

А. ІВЕРС.
г. Слонім.

Пераадкрыццё Вільні

Трэба сказаць, я не надта веруў афіцыйнай прэсе, калі яна праз сціснутыя зубы выдавала «саўінфармаўскія» перлы наконт падзей у Літве. Па-першае, таму, што журналісты-каментатары ваяжыравалі ў рэспубліку ўцекача кшталтам вясельных генералаў, маючы загадзя падрыхтаваную пракурорскую пазіцыю. Па-другое, праз «ружовыя акулары» можна згледзець, прынамсі, толькі ружовае. Ды і спяшача з высновамі ў буряпенны час няварта.

Увогуле інфармацыйная сувязь з беларускай паспалітасцю ў Вільні існавала. Але выпадковыя допісы і званкі ў рэдакцыю не маглі задаволіць, бо сам беларускі рух на Віленшчыне апошнім часам займаў неадназначны сэнс, у першую чаргу — гістарычны. С. Дубавец у нядаўнім артыкуле «Падставы рацыянальнага нацыяналізму» («ЛіМ», 2. XI. 1990) вылучае Вільню на важнае месца ў адраджэнцкім працэсе: «Шлях любога дзеяча, любога мастака, літаратурнага кірунку, навукі, ды ўсяго беларускага ўвогуле спрадвечна».

Азію?.. Ці, можа, іх паморак пабраў? Але пакінем жарты да лепшых часоў.

Памяненні літоўскай чыноўнік падзяліўся парадасальнай, на яго думку, лічбай. Трэцяя частка дзяцей польскай нацыянальнасці ў Віленскім краі сьведомо вучыцца не ў польскіх, а ў рускіх школах! І гэта пры тым, што польскія школы з'яўляюцца дзяржаўнымі ў Літве. Больш таго, пэўная частка «пашпартных» палякаў сваёй роднай моваю называе беларускую!

Гэты парадокс дапоўніла сведчанне жонкі Лявона Антонавіча — спадарыні Галіны Антонаўны, якая выкладае замежныя мовы. У Вільнюскім дзяржаўным педагагічным інстытуце ёй давялося сутыкнуцца з тым, што студэнты-паланісты (вядома ж, палякі) амаль не разумеюць літаратурнай польскай мовы, падкрэслена карыстаюцца сваёй, «тутэйшай», якую смела можна лічыць дэфініцыяй той жа неўміручай нашай «трасянкі», але ўжо ў беларуска-польскай варыяцыі.

— Тое, што беларусаў краю «напісалі на палякі» пры польскім часе, сёння ўжо прызначацца нават і польскім бокам. Але абмежавацца гэтай канстатацы-

Ці існуе «беларускае пытанне» на Віленшчыне?

З фармальнага пункту гледжання, здавалася б, беларусы ў Літве зусім нават і нядрэнна «ўладкаваліся»: маюць таварыства, клуб, выхад на ТБ, лялянае стаўленне з боку ўладаў. У параўнанні з караімамі, немцамі, украінцамі, яўрэямі, можа, і пэўная перавага ў рэалізаваных магчымасцях. Але...

Беларускі рух у Літве, рэпрэзентуецца не кім іншым, як аматарамі. Так, ва ўсіх іх няма складанасцяў з роднай моваю, ведаюць яны дасканалы і літоўскую, і рускую. Дзяцей навучылі беларускай мове дома. Здымаю капялюш перад Л. Луцкевічам, В. Стэхам, Х. Нюнкам, але чаму ж іх паспалітыя мерапрыемствы збіраюць зусім невялікую частку пражываючых у Вільні беларусаў?

Мне ўяўляецца, што гэта трывожны сімptom, і ён якраз знак таго, што беларускае пытанне на Віленшчыне не ёсць вырашанае. Тут не падыходзяць польскія крытэрыі (маецца на ўвазе пытанне аб польскай нацыянальнай аўтаноміі). Так, свядомая інтэлігенцыя — заўсёды сумленне нацыі, але гэта яшчэ не ўся нацыя.

Дык у чым жа разгадка пасіўнасці значнай часткі беларусаў Віленшчыны? Можа, памыляюся, але справа, хутчэй за ўсё, не ў вартасці «Сябрыны», якая і не можа прадстаўляць інтарэсы ўсіх беларусаў Літвы. Справа ў вартасці самога беларускага этнасу ў Літве. А ён там гэтаксама, як і ў Беларусі, знаходзіцца на шляху да распаду, і ў гэтым сэнсе «беларускае пытанне» на Віленшчыне існуе, хаця для яго абстрагнення паводле польскага сцэнарыя, сапраўды, грунту няма. Між іншым, палякі патрабуюць яшчэ ў дадатак да школ адкрыцця ў Вільні і польскага ўніверсітэта імя Стэфана Баторыя. Мы ж з-за ненармальнага эканамічнага варункаў не можам разлічваць у бліжэйшы час на адкрыццё пастаянных беларускіх школ, хаця ў адной Вільні на сённяшні дзень пражывае каля 30,3 тыс. беларусаў (у Літве — 63 тыс.).

А тым часам навейшыя дэмаграфічныя звесткі сведчаць аб няспынным «знікненні» беларусаў на Віленшчыне. За першыя 9 месяцаў 1990 г. найбольшую частку грамадзян Літвы, якія пажадалі змяніць сваю нацыянальную прыналежнасць, «перарысваліся», склалі — хто б, вы думалі? — правільна, беларусы. З 304 «пярэваратняў» — 80 беларусаў, што самахоць зрабіліся палякамі...

ВЯРТАННЕ У ВІЛЬНЮ

Юрась ЗАЛОСКА

Камандзіровачны дыярыгуш

Заўсёды еду ў Вільню-Вільнюс з нейкай трапяткой узнісласцю ў душы... Вільня — калыска маёй духовай чынасці, і тым гэты горад мне дарогі. Праведзеныя ля яго «сівых муроў» студэнцкія гады, якім наканавана было супасці з імклівым літоўскім узлётам ад імперскай васьмалісці да п'яноў свабоды, не маглі не ўлюбіць назаўжды ў задумленыя і таямнічыя будынкі, у ціхіх, бляка-змрочныя вуліцы, у зберажоныя памяркоўнымі літоўцамі духоўныя сьвятні. Віленскія рытэты быццам схавалі ў сабе шляхецкі гонар былой сталіцы вялікай дзяржавы. Мабыць, не без яго дапамогі два гады назад над вежай Гедыміна залунаў летувіскі сцяг...

ку і да пачатку XX ст. пралягаў праз Вільню. Мясца БССР тут сталася нажом гіляціны, які апусціўся на шыю нацыі. І адчужэнне Вільні сёння — гэта адчужэнне і амаль усяе беларушчыны. Без усведамлення беларусамі гэтага горада як свайго наша нацыянальнае адраджэнне вельмі праблематычнае.

Пачаўся збор камянёў у мур нацыянальнай гісторыі, і ёсць падставы сцвярджаць, што «віленскі камень» будзе займаць у ім пачэснае, адэкватнае сваёй ролі, месца.

Захавальнік віленскай беларушчыны

Безумоўна, слушна пачынаць «віленскую» тэму ў сучасным яе гучанні перш за ўсё зборам уласных меркаванняў, пазіцый, думак цяперашніх носьбітаў беларускасці ў Вільні і Віленскім краі.

Бадай ці не апошнім штурышом для вандроўкі ў Літву з'явіўся і нечаканы перапынак у чытацкіх допісах адтуль. Але, як высветлілася, гэты перапынак «зусім натуральны», калі казаць словамі Лявона Луцкевіча, якога сёння ў нашым друку называюць «прадстаўніком беларускай грамадскасці ў Вільні. А яшчэ ўчора гэтая постаць з'яўлялася персонай нон-грата для партызанаў друкі: як жа — сын прэм'ера БНР Антона Луцкевіча! і г. д. і г. д. Пры дапамозе загадчыцы аддзела культуры літоўскай рускамоўнай газеты «Эхо Литвы» Раісы Станкявічэне тэлефаную Лявона Антонавічу, і мы дамаўляемся аб сустрэчы.

Адчыніў мне сам гаспадар. Высакародны, з глыбокімі маршчынамі твар, памяркоўныя манеры, вышталонасць кожнага слова. Гэты чалавек літаральна выгадаваўся ў сутарэннях Беларускага нацыянальнага музея, дырэктарам якога быў ягоны бацька. Але менавіта ў апошні два гады, калі за плячым засталася ўжо амаль тры дзесяці гадоў працы інжынерам-энергетыкам на адным з прадпрыемстваў горада, прабіў час разгарнуцца плённай і няўрымслівай адраджэнскай дзейнасці спадара Лявона. Лявон Луцкевіч з'яўляецца аднаасобным арганізатарам і аўтарам беларускіх перадач на Літоўскім радыё. Два разы на месяц гучыць у тамтэйшым эфіры «Беларускае слова на хвалях Літвы». Вядуць перадачы Лявон Антонавіч і гісторык Тацяна Каротчанкава, шчырая беларуская патрыётка Вільні.

У дзень майго візиту меўся адбыцца запіс чарговай, калянднай перадачы, яму папярэднічала наша пяцігадзінная размова. З усяго абсягу закранутых пытанняў выдзелю галоўныя, на мой погляд, актуальныя.

Куды зніклі беларусы Віленскага краю?

Сапраўды — куды? Тут я змушаны дастасаваць да матэрыялу гутаркі статыстычныя звесткі, ласкава паддзеныя мне ў Дэпартаменце па пытаннях нацыянальнасцяў пры ўрадзе Літоўскай Рэспублікі (далей — ЛР) намеснікам дырэктара Альфонсам Швяльнісам.

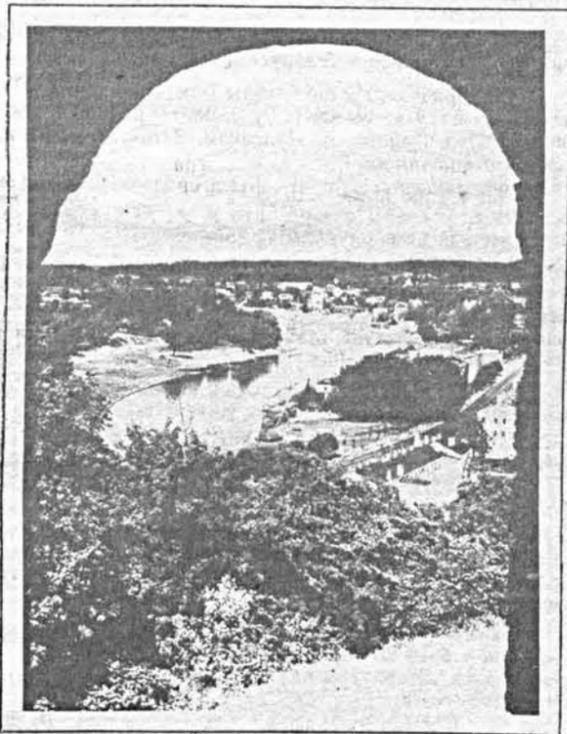
Паводле перапісу 1897 года абсалютную большасць насельніцтва Віленскай губерні (а яе тэрыторыя амаль тоесная тэрыторыі сучаснага краю) складалі этнічныя беларусы — 56% (палякі — 8,2%, літоўцы — 17,6%). На сённяшні дзень у Вільнюскім раёне жыве каля 4,7% беларусаў, 20,8% літоўцаў і 63,6% палякаў (назваўся гэтакімі). У Шальчынскім раёне — 3,6% беларусаў, 8,5% літоўцаў і 82,4% палякаў. Вось якая этнічная метамафоза! Здаецца, вялікі перасоўшчык народаў не вывозіў згэтуль беларусаў у

яй, на маю думку, было б не зусім памяркоўна, — лічыць Лявон Луцкевіч. — Віленскі край — гэта край-пагранічча, край літоўска-беларускага памежжа, польскі элемент куды быў штучна ўкроплены і ніколі не меў тут этнічных каранёў. Як развіваліся дэмаграфічныя працэсы на Віленшчыне пасля першай сусветнай вайны — гэтага ніхто ніколі ўсур'ез не вывучаў. Вось чаму, каб растлумачыць згаданы вамі парадокс, трэба ліквідаваць гэтую «белую пляму» ў гісторыі беларусаў. Патрабуецца перш за ўсё паслядоўнае навуковае вывучэнне эвалюцыі беларускага этнасу на Віленшчыне ў XX ст., такім мне мяркуецца пачатак вяртання да віленскага вытоку. Прынамсі, ім не могуць служыць безадносныя геапалітычныя рахункі Літве з боку беларускага парламента.

У гэтым жа рэчышчы патрэбна напісаць поўную гісторыю беларускага палітычнага руху на Віленшчыне да 1939 года, каб яна ўвайшла ў школьныя падручнікі. Гэта і не зусім прыстойная для сённяшніх палякаў пілсудска-клерыкальная дыскрымінацыя беларускай інтэлігенцыі, вязніцкі шлях у Каргуз-Бярозу, і хуткі другі ўдар забойцаў-крымінальнікаў НКВС у верасні-кастрычніку 1939 года, калі бясплёдна згінулі ў лагэрных засценках А. Луцкевіч, на тым часе дырэктар Беларускага музея, У. Самойла, першы настаўнік Я. Купалы, В. Багдановіч, беларускі сенатар у сейме Польшчы, і многа іншых беларускіх рупліўцаў краю, уцалёўшых ад дэфензіўскага молаху. Гэта былі страшныя канцэнтраваныя ўдары спрадвечных крыўдзіцеляў Беларусі — Масквы і Варшавы. Трэці ўдар аказаўся больш здзелівым і татальным: беларусы Віленшчыны засталіся без сваіх школ і грамадскага жыцця, што канчаткова зрабіла працэс іх «знікнення» незваротным.

Такім чынам, пасля вайны беларусы на Віленшчыне былі выключаны з нацыянальнага руху. І толькі з лета 1988 года, з пачаткам незалежніцкага руху ў самой Летуве ўзнікла таварыства беларускай культуры пры фондзе культуры ЛР, атрымаў статус юрыдычнай асобы клуб аматараў беларускай народнай творчасці «Сябрына» і пачалі выходзіць радыё-і тэлеперадачы.

У якасці журналісцкага каментару да аповяду Л. Луцкевіча і статыстыкі мне хацелася б спыніцца вось на чым. Вопыт вывучэння нацыянальных меншасцяў на тэрыторыі самой рэспублікі ў нашых навукоўцаў ёсць. Яшчэ ў 60-х гг. экспедыцыяй АН БССР была цудоўна вывучана літоўская супольнасць на тэрыторыі Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці. Менавіта вынікі той экспедыцыі скарысталася віленскае згуртаванне літоўцаў — выхадцаў з Астравеччыны «Гервяты», якое распрацавала праграму будаўніцтва ў в. Рымдзюны Гервяцкага сельсавета, дзе кампактна пражывае каля 1,5 тыс. летувісаў, літоўскага культурна-асветніцкага цэнтры з бібліятэкаю, нацыянальнай школай, Домам культуры і г. д. Больш таго, шановны старшыня выканкома Гродзенскага аблсавета Д. Арцыменія пад час барацьбы за дэпутацкі мандат увесну 1990 г. спавядаўся ў вялікай любові да літоўскага народа і падмацаваў яе абяцаннем фінансаваць з аблбюджэту праграму будаўніцтва! Цяпер прабіў час ягоных абяцанняў, і хутка мы пераканамся ў іх сур'езнасці ці несур'езнасці. Але справа не ў гэтым. Чаму ў той жа час інтарэсы карэнных і прыездных беларусаў у самой Літве не знаходзіцца, так бы мовіць, пад эгідай БССР? На маю думку, беларускі ўрад можа і павінны арганізаваць акадэмічную экспедыцыю на Віленшчыну дзеля грунтоўнага этнаграфічнага і дэмаграфічнага даследаванняў, каб атрымаць дакладнае ўяўленне аб сучасным становішчы беларускага этнасу. І толькі тым можна весці гаворку аб дзейснай беларускай нацыянальнай палітыцы і адпаведных культурных праграмах у Літоўскай Рэспубліцы.

Подых літоўскай свабоды

Якой увогуле давялося ўбачыць Вільню? Не ўсе, мабыць, ведаюць, што літоўцы называюць свой рух «пяючай рэвалюцыяй». Яе вытокі не ў гвалце і крыві, а ў аб'ектыўным «паспалітым руху» да свабоды. Калі хочаце, маё асабістае разуменне «літоўскага прэцэдэнта» перадаецца перафразіраванай сентэнцыяй з Дастаеўскага: усё, што ёсць сёння ў Літве, не маг-ло не быць.

Натуральна, шлях «пяючай рэвалюцыі» не з'яўляецца суцэльнай песняй. Сёння ў палітычным жыцці Літвы ваяруюць Ліга свабоды, «Саюз шаўлісаў», «Яўнейм Летува» («Маладая Літва») з аднаго боку, і КПЛ (КПСС) з другога. Палярызаваліся грамадскія рухі, 8—9 снежня, у выхадныя, прыйшлося разрываць журналісцкі імпят паміж мітынгам «У абарону дмакратыі — за падпісанне Саюзнай дамовы», нечарговым, апошнім з'ездам былой незалежнай КПЛ, сходам асоб, пацярпеўшых ад нацыянальнага тэрору пасля вайны, і... сходам, як яны самі сябе называюць, «змагароў за свабоду Літвы, супраць бальшавізму». Такі вольны п'юрылізм...

Але кінулася ў вочы, што мітынгі і сходы збіраюць намогна менш людзей, чым улетку, калі лік удзельнікаў вёўся на сотні тысяч. Мне падалося, за апошнія паўгода Літва істотна змяніла, як модна сёння гаварыць, сваю ментальнасць, свае ўстаноўкі.

Праявы такой змены мне ўбачыліся перш за ўсё на тварах людзей, на якіх чытаецца не мітынгавая экзальтаванасць, а заклапочанасць хлебам надзённым і хлебам заўтрашнім. Літоўцы (жыхары рэспублікі) зразумелі, што ў варунках крызісу, які насоўваецца на ўсіх нас з няўхільнасцю ледніка, можна і патрэбна

(Працяг на стар. 12).

Алесь Чобат нарадзіўся ў 1959 годзе ў Скідалі. Скончыў Беларускі тэхналагічны інстытут, па прафесіі інжынер-канструктар. Жыве і працуе ў Га-родні.

Хай мой край перажыве мяне і будзе вольны ад чужога грыва, няўжо і вас віхура абміне, асаднікі і парабкі рэжыма!

Барацьбіты за веру і спакой — і свой, і тых, каму высока падаць, няўжо і вас прыгрэе пад рукою кароткая бяспамятная памяць!

Няўжо і вам спакойна паміраць, а не плаціць і не ўцякаць за мора, маленькая, агідная шаць часоў праклёнаў і сляпога гора!..

Раскіданыя часам і вайной, замучаныя не сваёй вайной, рассыпаныя бурай па дарогах, на тры крыжы расцягнутыя Богам,

ну што мы дзелім! Праўду і хлусню! Здабытак мёртвых! Попел пакаленняў!

Жывём — як не жывём... Няма карэнняў. Няма слядоў ад болю і агню.

Адны адных чакаюць і стаяць, цікавасць ціхім розумам кіруе, ніхто сябе дарэмна не марнуе — ці час не той, ці сэрцаў не чуваць...

Мой даверлівы брат, не пішы халюю — няўжо выпрасіць хочаш Радзіму сваю!

Мой даверлівы брат, не піхайся дарма да высокіх дзвярэй, бо людзей там няма.

Мой даверлівы брат, што трымае твой крок жонка, дзеці, заробак — ці арышту змрок!

Мой даверлівы брат,

чалавек ты ці не, калі наша зямля ўжо ляжыць у труне!

Мой даверлівы брат, цмокі і павукі перш за ўсё на даверлівых ладзяць сукі...

Добры геній ад мараў не хоча прагнуцца, а зайздросніку злomu не спіцца ізноў, патрыёт не жадае на свет азірнуцца, а прыхільны да згоды не мае сяброў.

Мае сэрца сляпое і розум і вочы, а гарачыя душы аслеплі ад слёз, працавіты і здольны паверыць не хоча, а гультай чалавецтву цяладжае лёс.

Так і цягнемся мы ад пачатку да скону, так і душам людзей ды ратуем пачвар, так і кідае нас ад мальных да праклёну так і робім з Айчыны здзічэлы абшар...

ГАРЫЗОНТЫ СЯБРОУСТВА

Завочнае знаёмства з некаторымі славістамі свету

Калісьці яшчэ Арыстоцель даводзіў, што мудрыя заканадаўцы турбуюцца аб сапраўдным сяброўстве больш, чым аб справядлівасці. Мішэль Мантэнь адзначаў, што няма нічога больш значнага, на што б штурхала нас прырода, чым імкненне да сяброўства, узаемапавагі і таварыскасці між людзьмі. У гэтым плане сяброўства навукоўцаў розных краін — самае бескарэспандэнтнае, а таму і плённае. Без абмену думкамі, ідэямі навука развівацца не можа. Гэта якраз тое, што збліжае народы і кантыненты.

Як ужо згадвалася ў адной з карэспандэнцый «ЛіМа», у мінулага года ў БДУ адбыўся міжнародны сімпозіум «Белару-

ская мова, літаратура і культура ў кантэксце моў, літаратур і культур народаў свету». У рабоце сімпозіума і рабочай групы па стварэнні летняй школы беларусістыкі прыняла ўдзел даволі прадстаўнічая група вучоных-славістаў з-за мяжы. Кафедра беларускай мовы і літаратуры звярнулася да іх са спецыяльна распрацаванай дзеля гэтага выпадку анкетай.

Прапануем адказы на асобныя пытанні анкет. Удакладнім толькі, што адказы падаюцца ў наступным парадку: Джэймс Дзінглі (Англія), Пітэр Майо (Англія), Моніка Банькоўская (Швейцарыя), Герман Бідэр (Аўстрыя), Фердзінанд Нойрайтар (Аўстрыя).

Дзе і калі, пры якой нагодзе Вы ўпершыню пазнаёміліся з беларускім словам?

Д. Д.: Працуючы ў бібліятэцы Брытанскага музея ў г. Лондане, у 1966 г., я пазнаёміўся з айцом А. Надсанам. З гэтага ўсё і пачалося.

П. М.: У сябе дома, у Шэфілдскім універсітэце, у сувязі з тым, што я чытаў курс лекцый па параўнальнай граматыцы славянскіх моў.

М. Б.: Упершыню пазнаёмілася з беларускай мовай, будучы студэнткай другога курса інстытута славістыкі Цюрыхскага ўніверсітэта.

Г. Б.: Як навуковы супрацоўнік кафедры славістыкі Зальцбургскага ўніверсітэта, я пачаў займацца старабеларускімі юрыдычнымі помнікамі з нагоды Міжнароднага кангрэсу славістаў у Варшаве ў 1973 г.

Ф. Н.: У 1946 годзе я выпадкова знайшоў у Вене невялікі нямецка-беларускі слоўнічак і такім чынам пазнаёміўся з невядомай мне мовай.

Што Вы робіце зараз або мяркуеце зрабіць у будучым па пашырэнні беларускай мовы, літаратуры і культуры ў сваіх краінах?

Д. Д.: Я зараз з'яўляюся старшынёй Англа-Беларускага Таварыства, дзе досыць часта чытаю лекцыі па беларускай тэматыцы. З 1992 г. будуць курсы беларускай мовы, літаратуры і гісторыі ў Лонданскім універсітэце.

П. М.: Я ўключыў беларускую мову ў курс параўнальнай граматыкі славянскіх моў. Акрамя гэтага, я лічу сябе адным з заснавальнікаў Міжнароднай летняй школы і мяркую надалей быць апосталам гэтай школы.

М. Б.: Прачытала курс лекцый «Уводзіны ў беларускую мову і літаратуру», апублікавала артыкулы пра беларускую літаратуру. Камплектую бібліятэку беларускімі кнігамі для навуковай работы.

Г. Б.: Усе мае мовазнаўчыя артыкулы, пачынаючы з семідзесятых гадоў, прысвечаны параўнальнаму вывучэнню старабеларускіх і старапольскіх пісьмовых помнікаў. Акрамя гэтага, я чытаю ўступныя лекцыі па гісторыі і сучаснай беларускай мове ў рамках вучэбнай праграмы па русістыцы і паланістыцы.

Ф. Н.: У шасцідзятых гады ў Зальцбургскім народным універсітэце я чытаў лекцыі па беларускай гісторыі, літаратуры і культуры. Акрамя гэтага, я пераклаў беларускі раман (1985 г.) і розныя артыкулы з беларускай мовы на нямецкую.

Кім і дзе Вы працуеце, што друкавалі, друкуеце? У тым ліку па беларускай тэматыцы.

Д. Д.: Зараз працую дацэнтам, выкладчыкам расейскай мовы ў Лонданскім універсітэце. Друкаваў артыкулы пра бе-

ларускую мову і літаратуру, пра беларускую прэсу ў Польшчы ў перыяд 1918—1930 гг.

П. М.: Працую дацэнтам кафедры рускай і славянскіх моў Шэфілдскага ўніверсітэта. Напісаў невялікую граматыку беларускай мовы (на англійскай мове), хутка буду рыхтаваць другое, дапоўненае выданне.

М. Б.: Удзельнік даследчага праекта «Швейцарска-ўсходнеўрапейскія ўзаемасувязі». Напісала артыкулы: «Адкрыццё незнаёмай нам літаратуры», «Аб моўнай палітыцы ў Беларускай ССР», даклад: «Аб культурным становішчы беларусаў у Польшчы» і інш.

Г. Б.: Я працую дацэнтам мовазнаўчай славістыкі ў Зальцбургскім універсітэце (Аўстрыя). Друкаваў шмат прац. Пералік заняў бы многа месца. Паспрабую напісаць кніжку «Уводзіны ў славянскую філалогію» (для тых, хто гаворыць на нямецкай мове).

Ф. Н.: Рыхтую другое выданне напісанай мною гісторыі кашубскай літаратуры. Цяпер на пенсіі. Навуковец-аматар.

Сфера Ваших навуковых інтарэсаў.

Д. Д.: Беларуска гісторыя (асабліва Вялікае княства Літоўскае).

П. М.: Навуковыя інтарэсы — усе аспекты беларускай мовы, але асабліва марфалогія і лексікалогія.

М. Б.: Існуе цікавасць да беларускай гісторыі, літаратуры і культуры.

Г. Б.: Да маіх навуковых інтарэсаў адношу ўсе заходне- і ўсходнеславянскія мовы, а таксама нямецкую.

Ф. Н.: Кашубская, польская і беларуская літаратура, культура, мова і фальклор.

Раскажыце пра той горад і тую ўстанову, дзе жывяце і працуеце.

Д. Д.: Жыву ў Лондане, працую ў інстытуце славяназнаўства Лонданскага ўніверсітэта.

За простымі, на першы погляд, і сціслымі адказамі, як мы маглі пераканацца, стаіць багатая і змястоўная праца людзей, якія шчыра і захоплены памкнуліся да беларускага слова і да Беларусі. Такого захоплення нельга не вітаць.

Усе яны, навукоўцы, спецыялісты-славеснікі, напаяўжартам, напаяўсур'эзна называлі сябе апосталамі беларускай ідэі, беларускага слова.

«Апостал», — па слоўніку У. Даля, у перакладзе з грэчаскай мовы, — вучань паслядоўнік, прыхільнік.

Калі бліжэй пазнаёмімся з тымі, хто так сур'эзна і плённа працуе ў галіне беларусазнаўства за мяжой, дык міжволі ловім сябе на думцы, якой жа вялікай і змястоўнай, па-сапраўднаму багатай з'яўляецца наша нацыянальная гістарычна-культурная спадчына, калі яна, мае такіх славянскіх апосталаў, шчырых сяброў беларускасці. І яшчэ. Пры бліжэйшым

П. М.: Я жыву ў Шэфілдзе. Горад пра-мысловы, на поўначы Англіі. Паўмільёна жыхароў. Горад вельмі зялёны. Шэфілд лічыцца «найбольшай вёскай у Англіі».

М. Б.: Цюрых — гэта самы вялікі горад Швейцарыі. Працую ў галоўнай бібліятэцы горада і ў інстытуце славістыкі.

Г. Б.: Зальцбург — вядомы турыстычны і музычны цэнтр заходняй Аўстрыі. Зальцбургскі ўніверсітэт параўнальна невялікі, заснаваны ў 1622 г. Ён мае 4 факультэты (гуманітарных навук, прыродазнаўчых навук, права, тэалогіі).

Ф. Н.: Я жыву за 5 км ад Зальцбурга ў невялікай вёсцы. Зальцбург з'яўляецца адным з культурных цэнтраў заходняй Аўстрыі. Ужо 20 гадоў я ўзначальваю Аўстрыйска-Польскае таварыства.

Што Вы любіце найбольш з набыткаў нашай матэрыяльнай і духоўнай культуры?

Д. Д.: Асабліва люблю такіх пісьменнікаў, як Быкаў, Гарун, Гарэцкі.

П. М.: Стравы люблю, падабаецца ваша гасціннасць, сяброўства, цяну найперш шчырасць душы. Мне важна, калі сустракаецца добры чалавек.

М. Б.: Найбольшую цікавасць праяўляю да беларускай літаратуры і фальклору, гісторыі мовы.

Г. Б.: Кнігі, грампласцінкі, льянняны і скураныя вырабы; оперу, канцэрты, помнікі мастацтва.

Ф. Н.: Сучасную літаратуру і фальклор. Люблю беларускі побыт, старыя рэчы з жыцця беларусаў.

Раскажыце крыху пра сябе. Ці звязана захопленне беларускай тэматыкай з Вашай радаслоннай, сваяцкімі ці даўнішнімі сувязямі з беларускай зямлёй?

Д. Д.: Не.

П. М.: Не.

М. Б.: Не звязана.

Г. Б.: Па паходжанні я аўстрыец, у мяне няма ніякіх славянскіх родзічаў.

знаёмстве з калегамі-славістамі заходняга свету часамі становіцца прыкра і горка ад праяўлення ледзь не на кожным кроку нашай неадчувальнасці да праяў нацыянальнага гонару, ад нашага ўсё яшчэ жывучага бюракратычнага заваскі нацыянальнага нігілізму. Можна, хоць чаму мы можам павучыцца ў нашых сяброў на Захадзе? Можна, прысароміцца нехта несвядомы ад таго, што так грэблівая доўгі час ставіўся да сваёй духоўнай спадчыны?

Развіваючы думкі нашых новых адрасатаў, «знаёмых незнаёмцаў», можна было б сказаць і пра тое, як неабходны ім пастаянныя сувязі з Беларуссю, прыезд і вучоба тут, сумесныя навуковыя распрацоўкі, праца ў нашых бібліятэках. Як мы зможам і самі ўзбагаціцца, і дапамагчы стаць багацейшымі іншым, калі будуць у нас развівацца і надалей узаемныя навуковыя, дзелавыя і асабістыя кантакты.

Уладзімір НАВУМОВІЧ.

«ДАЙ МНЕ ПАСЛУХАЦЬ, ДАЙ!»

Каласы роднай мовы

ЛЯ КНИЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Ці з'явілася б кніга «Каласы роднай мовы» (выдавецтва «Універсітэцкае», укладальнікі У. Анічанка і К. Усовіч) гадоў колькі назад? Наўрад! «Звышінтэрнацыяналісты» расцанілі б гэты факт, як звычайнае праяўленне нацыяналізму. Падумаць толькі: больш як дзвесце паэтаў — як беларускіх, так і прадстаўнікоў з іншых саюзных рэспублік, а таксама з Польшчы — прызнаюцца ў любові да нашай мовы, апяваюць яе характава і непаўторнасць, самабытнасць і права на жыццё! Хіба яшчэ нейкая мова, акрамя рускай, можа быць самай-самай?..

Мінулыя часы, дзякаваць Богу, праходзяць. Працэс адраджэння незаварты, мова вяртаецца з небясы. Таму цяпер сама магчыма дасягнуць усё багацце яе да народа. Кніга «Каласы роднай мовы» ў першую чаргу адрасуюцца студэнтам-філолагам, выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры, але адначасова яна стане духоўнай падтрымкай і дарэкам кожнаму, хто не жадае надалей заставацца нацыянальным нігілістам.

Складальнікі парупіліся, каб чытач мог адчуць, як пачынаючы з сёвай даўніны, лепшыя людзі свайго часу не абміналі ўвагай і мову, бачылі ў ёй сродак аднаўлення народа. Адкрывае гэты хрэстаматыйны зборнік Ян Казімір Пашкевіч. Менавіта ў яго вершы, змешчаны ў тэксце Літоўскага статута 1529 года, упершыню ўпамінаецца ў паэзіі (зразумела, пад назвай «руская») беларуская мова:

Полса квітнет лаціною,
Літва квітнет русчыною;
Без той в Полсе не прабудеш,
Без той в Літве блазнем будеш.

У гэтым жа раздзеле «3 родных палеткаў» — вершы С. Полацкага і В. Дуціна-Марцінкевіча, А. Вярты-Дарэўскага і А. Абуховіча, Ф. Багушэвіча і Я. Лучыны, К. Каганца і А. Гурыновіча, Б. Каратынскага і А. Паўловіча, Я. Журбы і Я. Купалы, Я. Коласа і М. Грамыкі, Ц. Гартнага і А. Гаруна, К. Саяжы і М. Багдановіча... Вытрымліваецца храналагічны прынцып падачы матэрыялаў. Вершы вядомыя і забытыя, адны падаюцца цэлакам, іншыя са скарачэннямі.

Поўна прадстаўлены і паэты, якія пісалі ў дваццаты і трыццаты гады, у тым ліку і на тэрыторыі тагачаснай Заходняй Беларусі. Але найчасцей тэму мовы ў сваёй творчасці найчасцей сучасныя аўтары. У застойны час для многіх з іх тэма была ці не адзінай магчымай выказаць тое, што было на душы. Часта гукала трыюга: «Няўжо ў нябыт, і не мінуць нябыту? Няўжо нам лёс прызначаны санскрыту?» (А. Русеці); «...Не паспяваем мяняць назвы гарадоў, пасёлкаў, а на п'едэсталах — герояў» (М. Таню); «Мы трацім слова, мы няеём і хвалімся, што ўжо не ўмеём так гаварыць, як наша маці...» (С. Грахоўскі); «Зусім забылі жывое слова і занябалі людскую праўду...» (П. Панчанка); «Разам з тым творцаў не пакідала жаданне ўслаўляць мову народа, якая была, ёсць і будзе яго сапраўднай душой: «...Край мой беларускі, край! Дай ты мне паслухаць, дай! Як на лад павучы старакытай мовы тут гамоняць павучы, там шумяць дубровы...» (Н. Гілевіч); «Неруш ранішні — роднае слова, мне шукаць цябе, покуль гляджу...» (Р. Барадулін); «...Як нарадзілася, бром пачуцці шырае любові ў гаманліваці бароў, у сінім небе, родным слове» (Р. Тармола)...

Выкліка цікавасць раздзел «Галасы сучаснага беларускага замежжа В. Адаважына, Н. Арсенневай, Я. Золана, М. Кавыла, У. Клішэвіча, Р. Крушыны, А. Салаўя, М. Сяднёва. Іх голас, як мы ведаем, па розных прычынах на Бацькаўшчыну не даходзіў.

Завяршае кнігу раздзел «3 братныя нівы».

Выданне — сумнення быць не можа — вельмі своечасовае і патрэбнае. Да ўсяго складальнікі паклапаціліся, каб дапаможнікам было зручна карыстацца: ёсць імяны і тэматычны ўказальнікі.

Праўда, не лішнімі былі б хоць кароткія звесткі пра аўтараў, найперш прадстаўнікоў замежжа. Яшчэ адну заўвагу можна выказаць выдавецтву. Але ці яго віна, што паліграфічны камбінат імя Якуба Коласа адмаўляецца друкаваць эканамічна нявыгадныя кнігі? Не віна і маладзечанскай друкарні «Перамога», што кніга выглядае не такой, як хацелася б...

В. ЗАКРЭУСКІ.

Анатая (ад лац. *anotacio* — заўвага) — сцісла характарыстыка зместу кнігі, артыкула, рукапісу для агульнай арыентацыі чытачоў.

М. А. Лазарук, А. Я. Лену.

Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў. Мн., 1983.

Я зайшоў у кнігарню, узяў на стала для папярэдніх заказаў «Аннотированный тематический план выпуска литературы на 1990 год издательства «Мастацкая літаратура» і пачаў уважліва чытаць анатацыю за анатацыям.

Выбіраць чытача у мінулым годзе сапраўды было з чаго.

Вочы разбягаліся, сэрца білася, душа спывала:

«...кніга посвящена жгучим проблемам современности... героические традиции отцов... не идет на компромисс с совестью... духовная чистота... горячая преданность Советской Родине... роман наполнен пафосом борьбы... на богатом жизненным материале... перестройка в обществе... гневно осуждает... молодого поэта волнует любовь... советский воин-гуманист... застойный период... с позиций сегодняшнего дня... тема мира... эпоха неусыпной бдительности... приметы нашего времени... рабочая тема в стихах... вдохновенно воспевает, славит Отчизну... размышляет о великом назначении человека на земле... тревожится за будущее планеты... горячая сыновья любовь к Родине... неугасимая вера в победу... сегодняшняя жизнь со всеми её сложностями... влюбленный в свой край... много стихотворений посвящено лесу... пылкий взгляд в будущее... призывает к борьбе за мир... жизнь нашего современника... связи литературы с насущными проблемами сегодняшнего дня... особое внимание уделяется морально-этической позиции писателя... тревожной, но оптимистичной нотой звучит в новой книге... в контексте актуальной для наших дней гражданской проблематики...».

Але нават сярод гэтых цікавых, актуальных, карысных для чытання кніг вылучалася некалькі найбольш цікавых, найбольш актуальных, найбольш карысных.

Напрыклад, кніга Л. Гаўрыліна з апевесці «У адстаўцы» — «о роли человеческого фактора в огромных преобразованиях, начавшихся в нашей стране после апрельского (1985 г.) Пленума ЦК КПСС».

Раман Л. Прокшы «Урок любви и нянавісці» «...написанный автором (род. в 1912 г. на Витебщине) в острой (тут і далей падкрэслена мною. — С. К.) почти документальной манере...», у якім «...много малоизвестных страниц из истории послевоенной борьбы с врагами нашей страны, врагами мира и единства партии».

Тым, хто цікавіцца вытворчаю тэматыкай, тэмплан раіць прачытаць кнігу У. Рубанава «Светлы ручай любви» з апевесці «Віор». Каго выратаванне калгаснае тэхнікі недастаткова ўзрушыла, хай прачытаюць раман У. Глушакова «На круги своя»: «В центре романа Владимира Глушакова (род. в 1952 г. на Брестщине) — производственная реконструкция на крупном современном заводе. Альбо звярнуцца да зборніка паэзіі М. Гудковай «Віра»: «Профессия автора далеко не женская. М. Гудкова работает машинистом башенного крана. В какой-то мере необычная для женщины-поэтессы профессия повлияла на творчество, создала тот индустриально-производственный фон, благодаря которому её поэзия выгодно отличается от поэтических поисков ее сверстниц».

Зрэшты, аматараў паэзіі цікавіць, відаць, не вытворчы антураж, ім падаваў далікатныя пачуцці, глыбокія філасофскія думкі, вышталцёную вершаваную форму.

Што ж, няхай пытаюць тады зборнік А. Дзержынскага «Бярозавы вечер»: «Здесь и задушевная лирика, и злободневные гражданские мотивы, и гневный смех, который вскрывает застойные явления и стереотипное мышление на пути

революционной перестройки нашей жизни».

Можа, палюхае празмерная змястоўнасць, глабальнасць «Бярозавы ветру», хочацца аднае задушэнае лірыкі, без зладзённых матываў і гнеўнага смеху, без выкрывання застойных з'яваў і стэрэатыпнага мыслення? Чагосьці зямнога, чалавечага, блізкага?

Калі ласка, зборнік Г. Пашкова так і называецца: «Люблю, спадзяюся, жыю». Прачытаем жа анатацыю: «Стихам новой книги поэта свойственны активная гражданственность, яркая образность чистых и звонких строк, чувство живой сопричастности к родной земле, людям, времени. Тревожный голос поэта наполнен оптимизмом, верой в победу над злом».

Сяргей КАВАЛЁУ

ВІЗІТОУКА

Што, і такая паэзія вам не падабаецца? Хочацца нечага прасцейшага, зусім нумудрагелістага? Ну дык чытайце тады зборнік А. Пісарыка «Дажды яравыя», у анатацыі да якога сказана: «Мир чувств и переживаний деревенского парня (...) — таково лирическое звучание сборника». Вось так, дарэгі чытач!

Ды што мы ўсё пра лірыку? Не лірыку нам трэба чытаць, а паэму П. Пруднікава «Спозненае прасвятленне», «...посвящённую борьбе за трезвость и здоровый быт».

Зрэшты, усе вышэйзгаданыя кнігі 1990 года даўно выдадзены і, мусіць, расхоплены пакупнікамі. Затое мы маем магчымаць набыць кнігі з «Анацірава» тэматычнага плана выпуску літаратуры на 1991 год выдавецтва «Мастацкая літаратура», надрукаванага, дарэчы, на беларускай мове.

Калі верыць анатацыям, у гэтым годзе чытачоў чакае сустрэча з такімі ж цікавымі, актуальнымі і карыснымі кнігамі, як і ў годзе мінулым:

«...вострья сацыяльныя і духоўныя праблемы... крытыкуе, выкрывае... праслаўляе... маральная чысціна... дух перамен... сучасная моладзь... застойны перыяд... вершы прывесчаныя вострым праблемам нашага часу... грамадзянская актыўнасць грамадзянскай пазіцыі... у эпіцэнтры паэтычнага клопату — чалавек сучаснік... удумлівы сучаснік... высокая пачуццё... мужныя вершы... аўтар улюбёны ў родную зямлю... у яе людзей, геранічных і працавітых... шырая, усхваляваная размова з чытачом... ён выступае за свет без войнаў... аўтара хвалюе і непакоіць... актуальная для нашых дзён грамадзянская праблема... маральна-этычная пазіцыя аўтара...».

Сярод гэтых таленавітых кніг будучы, вядома, свае лідэры, свае бестселеры.

Напрыклад, раман І. Мяло «Разбранніца», які «...повествует о событиях времен гражданской войны на Гомельщине, когда двенадцать тысяч голодных текстильщиков отправились в деревню за хлебом, а в результате включились в активное преобразование деревни на новый социалистический лад...».

Ці апевесці У. Якутава «Мираж» і «Бездна»: «Они рассказывают о происках внутренней контрреволюции, об эсеровском заговоре и мятежах в Слуцке, об антисоветских выступлениях Булак-Балаховича, Довбар-Мусницкого».

Автор умело соединяет правду о событиях давно минувших дней с вымыслом, создаёт целую галерею стойких и мужественных борцов за Советскую власть, разоблачает их противников».

І ўсё ж мяне цікавіць пакуль не самі кнігі, а толькі анатацыі да іх. Таму я не буду разважаць пра нізкі агульны ўзровень беларускае літаратурнае прадукцыі 1990—1991 гг. і нават дапускаю, што названыя кнігі таленавітыя і высокамастацкія. Дапускаю тэарэтычна, бо, першае, не чытаўшы іх не маю права даваць ацэнку, а па-другое, я і не ставіў перад сабою такое заданне.

Затое я ўважліва пазнаёміўся з анатацыямі і сцвярджаю, што пасля тако-

га знаёмства ні замаўляць кнігі беларускіх пісьменнікаў, ні чытаць іх, за рэдкім выключэннем, не хочацца.

Што ж такое выдавецкая анатацыя, кім і для каго яна пішацца?

Працей адказаць на першае пытанне: анатацыя пішацца альбо аўтарам кнігі, альбо яе рэдактарам, у рэдкіх выпадках — загадчыкам рэдакцыі.

А вось для каго пішацца анатацыя — сказаць цяжка.

Калі верыць літаратуразнаўчым слоўнікам або проста разважаць лагічна — анатацыя пішацца для будучага чытача кнігі. Ну і яшчэ — для работнікаў кнігагандлю, якія павінны пры дапамозе тэматычных планаў «арганізаваць работу па вывучэнні і фарміраванні попыту на сельніцтва рэспублікі на літаратуру».

Калі ж зыходзіць з выдавецкае практыкі і са зместу саміх анатацый — пішуцца яны для дзяржкамвыдаўскага і іншага начальства, каб запэўніць гэтае начальства ў палітычнай лаяльнасці, ідэалагічнай бяскрыўнасці і маральнай вытрыманасці кніг.

Магчыма, сёння выдавецкія планы ўжо не падлягаюць кантролю цензуры і мясцовага партыйнага начальства, не возяцца для зацвярджэння ў Маскву. Але выдавецкія анатацыі ствараюцца па ранейшай схеме: актуальнасць+маралізатарства+змест. Калі самі кнігі густа перасыпаны штампамі і банальнай патэтыкай, дык анатацыі да гэтых кніг — сучасныя штампы, сучасная патэтыка, ад першага да апошняга слова.

Тэарэтычна, анатацыя — гэта і візітоўка, і рэклама, і сцісла крытычная характарыстыка кнігі, здольная дапамагчы чытачу знайсці патрэбнае яму выданне, выбраць цікавае для яго твор сярод соцень іншых выданняў і твораў.

Практычна — гэта паштоўка без адрасу, антырэклама, партыйна-прафсаюзная характарыстыка кнігі, якая не дае чытачу ніякае інфармацыі і толькі дэзарыентуе яго ў моры літаратурнае прадукцыі.

Не лепшыя анатацыі ствараюцца да кніжак з «Бібліятэкі часопіса «Малодосць», да кніг выдавецтва «Юнацтва». Асабліва недамеснымі і кур'ёзнымі выглядаюць старыя анатацыі шыльды на кнігах маладых аўтараў, прадстаўнікоў творчае генерацыі «тутэйшых».

Найбольш уразіла анатацыю да зборніка В. Куртаніч «Птушыным шляхам», з якое я ведаўся, што маладая паэтка піша «стихи на тему сохранения и развития родной речи...». Мэта гэтага артыкула, аднак, не ў чытанні асобных анатацыйных казусаў і недарэчнасцяў, а ў тым, каб звярнуць увагу на агульную абсурднасць і бяздзейнасць ідэалагічна-дыдактычнае схемы, па якой ствараецца большасць выдавецкіх анатацый. І хоць нельга дамагчыся таго, каб кожная з дзесяткаў і соцень анатацый да дзесяткаў і соцень кніг вылучалася сваёй інфармацыйнаю арыгінальнасцю і мастацкай адметнасцю, усё ж давайце прызнаем, што складанне анатацый вымагае прафесіяналізму.

У сваім сённяшнім выглядзе анатацыі нікому не патрэбны: ні аўтару, ні выдавецтву, ні кнігагандлю, ні чытачу. Што ж рабіць сёння рэдактару і пісьменніку з анатацыяй: ствараць яе па абсурднай старой схеме, інтуітыўна намацаваць нейкую новую схему, ці проста адмовіцца ад анатацыі?

Арыгінальнае выйсце знайшоў паэт С. Адамовіч, змясціўшы ў зборніку «Кальварыйскія клёны» замест традыцыйнае анатацыі сваё творчае крэда: «Богам у маёй душы была і застаецца Маці-прырода, яе невычарпальны дух. Адно ёсць імкненне — са смецця і дрэзу чалавечых адносін здабыць парастак цноты. Няхай тым парастак будзе два-тры ўдалыя вершы. «In herbis, verbis et lapidibus», — казалі старажытныя. Гэтак і мы, людзі веку сённяшняга, мусім застацца ў травах, словах і камянях».

Пасля такога прызнання паэта яго кнігу хочацца прачытаць. Ці не гэтак жа неаходльнае жаданне павінна выклікаць у нас выдавецкая анатацыя да кожнае добрае кнігі?

3 НОВЫМ ГОДАМ, СЯБРЫ!

У гэты навагодні дні не магу не згадаць двух добрых і даўніх сяброў нашай літаратуры ў Рызе і Вільнюсе. Згадаць і павіншаваць з Новым годам, а таксама з 50-гадовымі юбіляямі, пажадаць ім здароўя, творчых поспехаў.

Хто яны?

Талрыд Руліс, перакладчык, 29 снежня яму споўнілася 50 гадоў. Першае беларускае слова ён «узяў на

зуб» добрую чвэртку стагоддзя назад, калі быў у войску ў Гародні. Які ж творчы набытак Талрыда Руліса за гэты час? Пералічы толькі прозвішчы пісьменнікаў, творы якіх чыталі ў Латвіі ў перападзе Талрыда, Гэта Васіль Быкаў, Кузьма Чорны, Іван Пташнікаў, Іван Сярноў, Ян Сірыган, Вячаслаў Адамчык, Анатоль Кудравец, Змітрок Бядуля, Максім Гарэцкі, Алесь Жук, Іван Чыгрынаў, Якуб Колас, Янка Брыль, Васіль Вітка, Віктар

Казько, Алесь Масарэнка, Уладзімір Караткевіч, Віктар Карамазав, Вольга Іпатава, Адам Мальдзіс... Гэта Талрыд Карлавіч Руліс за перакладчыцкую дзейнасць у 1977 годзе ўзнагароджаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

Нашаму сябру з Літвы крытыку і літаратуразнаўчыцу Пятрасу Бранзанасу споўнілася першая паўсотня гадоў і студзеня, ён аўтар крытычных эсэдаў «На мяжы двух дзесяцігоддзяў», крытычных даследаванняў

«Чалавек і слова ў прозе», «Будзень і сьвята рамана».

За кнігу «Чалавек і слова ў прозе» Пятрасу Бранзанасу была прысуджана рэспубліканская прэмія.

Наш літоўскі сябар часта бывае на Беларусі, дзе ў яго многа прыхільнікаў і пабрацімаў.

З Новым годам, сябры! Новых вам поспехаў!

Спадзяюся, што да маіх віншаванняў і зычэнняў далучацца лімаўскія чытачы, усе аматары роднага слова.

Сяргей ПАНІЗНІК.

Беларусам

Ах, мой народзе, ні адно ярмо насіў, скідаў, зноў надзяваў, нябога, але за іх страшнейшае намнога

чарнобыльскае чорнае кляймо. Яно ўвабрала стоенае зло, яно візіткай стала беларуса і сведчыць, што такога землятруса нідзе яшчэ дагэтуль не было. Народ азёр, каштанаў і бяроз якой сляпой дасужыўся абразы — заложнікам стаць д'ябальскай праказы. І распачна, і сорамна да слёз. Хто ведае, праз колькі яшчэ год журбу і горыч цёплы вецер зліжа. І будзе лёс наш векавечным крыжам стаяць над намі, мілы мой народ. Прывыклі мо да долі ўжо такой — не можам штось разжыцца на зямельцы. Мы бежанцы святых, пагарэльцы, што ў свет ідуць з працягнутай рукой. Мы будзем помніць, хто нам дапамог, мы не забудзем, хто нам зла падкінуў. Паплачам крыху. І сваю хаціну мы пакладзём ізноў на свежы мох. Як-небудзь адбудуемся ізноў. Мы станем, мы прыўзнямімся на ногі. Адкінем сон — і выплаўзем з бярогі, сваю ціхманасць скінуўшы дагоў.

3 нагоды адкрыцця музея Ф. Багушэвіча

Як позна да цябе прыйшлі. Цябе любілі на паперы. А расчыніць шырока дзверы — збаяліся, занемаглі!

Чаму праспалі лепшы час! Усё яшчэ даймалі страхі, што возьмуць некага пад пахі, каб не схацеў наступны раз!

А можа, шмат сляпых, глухих ёсць сярод нас — мо ўсе навокал! Завучвалі чужых прарокаў, і білі палкамі — сваіх.

Глядзелі сціпла з-пад вярбы. І за падкінутую лусту служылі мы свайму халусту, са стажам радасным рабы.

Пакорненька маўчалі мы. Нас мучылі не толькі немцы, але і нашы іншаземцы за нораў ціхі і нямы.

Наш дух усё-ткі не ослаб, і мы не з кволенькай кагорты. Здымаем пугу з ног нацёртых і выкідаем з рота кляп.

І да цябе ад той зямлі, дзе слова роднае мацнее, наш сейбіт ранні, наш Мацею, хоць позна, але мы прыйшлі!

Мы далучылі твой куток да сэрца шчырага навікі. Мы ўсе — твае галлё і рэкі. Мы дзякуем за наш выток!

Нашто здзіўляцца, што блага ежа і што няма ні вопраткі, ні круп. І валачыць нам прыклады з замежжа, турбучы нас пагранічны слуп. Затое як мы пагулялі, хлопцы, — як хочаш час той слыны назаві.

Масей СЯДНЁУ

АДКРЫЦЦЕ БАЦЬКАУШЧЫНЫ

3 «Масевай кнігі»

Лімаўскаму чытачу ўжо вядома па неаднаразовых публікацыях імя Масея Сяднёва — пісьменніка-зарубежніка, які жыве ў ЗША. Пісалі мы і аб тым, што ў мінулым годзе ён наведаў Беларусь, сваю родную вёску ў Касцюковіцкім раёне, сустракаўся з творчай інтэлігенцыяй беларускай сталіцы. Быў ён і госцем нашага штотыднёвіка.

І вось яго новы ліст з-за акіяна, у якім ён піша: «Важуся паслаць Вам некалькі сваіх публіцыстычных, ці што, рэчаў. Можна, Вы змаглі б знайсці сярод іх нешта вартае ўвагі».

Прыемна адзначыць, што «вартае ўвагі» знайшлося...

бочнага ўплыву і ўчэпіста трымаўся за сваю, вывезеную мову, як за тое адзінае, што засталося ў мяне ад духоўнай спадчыны майго народа.

Грэшныя думкі на тэму беларускай мовы

Знік носьбіт беларускай мовы — сялянства, а з ім адыходзіць у нябыт і беларускае слова. Беларускае слова жыло, калі сялянства было непісьменным, яно гаварыла на сваёй прароднай мове. Як толькі яно навурылася грамаце, яно пачало здраджаць свайму слову на карысць мовы таго ці іншага суседа. (Такая ўжо наша натура). Дык як я сказаў, таго пакалення сялянства, якое гаварыла па-беларуску, ужо няма — яно зыйшло. Сённяшняе пакаленне — гэта ўжо нейкае невыразнае пакаленне: ні сяляне, ні інтэлігенты. Гэтае невыразнае пакаленне ў масе сваёй ужо не гаворыць па-беларуску. Скажаць бы, не толькі не гаворыць, а й не ведае свае мовы. У нас яшчэ не складалася нацыянальная інтэлігенцыя ў поўным сэнсе гэтага слова. Інтэлігенцыя, якая гаварыла б па-беларуску, дбала б пра сваё нацыянальнае, задавала б тон. Я не гавару тут пра паасобных, нешматлікіх дзеячаў беларускай культуры, яны ёсць, але яны пакуль што ў загоне і не могуць супрацьстаяць антыбеларускім сілам, як вонкавым, гэтак і ў сваім жа, беларускім асяроддзі.

Нехта можа нават падумаць, што беларус не бачыць патрэбы ў сваёй мове, не ўсведамляе ейнае неабходнасці. Ну, што ж, ёсць людзі і такіх паглядаў, але гэта ўжо або наўмысная прапаганда, палітыка, якая насаджаецца вонкавымі сіламі, або поўнае неразуменне свайго нацыянальнага прызначэння самім жа беларусам. А беларусу ж наканавана быць беларусам, нават каб ён не хацеў ім быць, бо ж — добра ці дрэнна — ён нарадзіўся гэтакім, з'явіўся на свет божы, і куды б ён ні пайшоў, да каго б ні прыстаў, да якой мовы ці культуры ні далучыўся б, ён усё роўна па прыродзе сваёй будзе заставацца — можа, нават не ўсведамляючы таго — беларусам, а галоўнае — яго гэтакім будучы лічыць, не зважаючы на ўсе высілкі прыстасавання. Выхаду тут іншага няма, як толькі заставацца тым, кім ты нарадзіўся.

Праўда, беларус любіць, каб яго папхнулі, загадалі, каб нехта беларускую мову ўвёў ва ўжытак дэкрэтыўна, як гэта было ў дваццатыя гады, у часе гэтак званай беларусізацыі. (Гучыць парадаксальна — беларуса трэба беларусізаваць). Ага, пачалася палітыка беларусізацыі — я загаварыў па-беларуску, пачалася палітыка русіфікацыі — я не пратэставаў, а пачаў дапасоўвацца да гэтай палітыкі, а то й сам

уклучыўся ў працэс гэтай русіфікацыі. З'яву, якая сёння запанавала ў пытанні беларускай мовы, нельга вытлумачыць толькі палітыкай русіфікацыі, як бы нам гэтага ні хацелася. Палітыка русіфікацыі, безумоўна, згубная, яна зрабіла сваё, адмаўляць гэтага ніяк нельга, але й не прызнаць факту нашай слабасці таксама нельга: мы за сваё не змагаемся, голасу свайго не падаём, баімся — ціхенька, як бы і не існуем. Але ж, халерачка, існуем! Мы ж — хоць ты тут здохні — беларусы, у нас жа вунь і рэспубліка называецца беларускай. А што мы робім для гэтай беларускасці? Няшмат. Не пабаюся сказаць — гэта ўжо сапраўды грэшныя думкі — каб не тая славуцкая, ранняя сталінская, а цяпер ленінская нацыянальная палітыка, якой урад (хоць фармальна) мусіць прытрымлівацца, магчыма, не было б, па нашай нерушлівасці, нават і тых беларускіх выданняў, якія мы маем на сёння. Прыкладам, пачалі б іх адно па адным зачыняць, я не ведаю, закрывалі б мы, выказалі б сваю нацыянальную волю ці не. Возьмем такі факт. Тыражы беларускіх выданняў абразліва нізкія. У гэтым вінаватыя не толькі там нейкі «Саюздрук» ці яшчэ хто, а й мы самі. Чаму б нам не падпісацца масава, прыкладам, на «Маладосць», «Польмя», «Беларусь», «ЛіМ», «Крыніцу», ці на тую ж «Звязду» — глядзі, падскочылі б тыражы гэтых выданняў. І гэта было б сведчаннем нашага (не чыйго, а нашага) клопату пра беларускую мову, культуру. Адно ўжо гэта падняло б наш аўтарытэт, як нацыі. Мы ж — што ні гавары — нацыя, старажытная нацыя. Што, мы чаканам, пакуль ЦК падніме нам тыражы, увядзе ў школу беларускую мову?

Мы прывыклі, паўтару, каб нам кіравалі, нам загадвалі, сваёй волі не маем мы, ці што? У час перабудовы і галоснасці можна было б і смялей выказаць яе. Дык не — маўчым. Адных толькі гілевічаў і «тутэйшых» замала — трэба паказаць свой характар усёй нацыі, узняцца з патрабаваннем сваёй мовы, сваёй школы, сваёй гісторыі. Пытанне беларускай мовы стаіць проста: або мы будзем карыстацца ёю — і яна выжыве, або мы занядаем яе — і яна знікне. Мова, на якой не гавораць, — не мова. Народ, які зракаецца свае мовы, — не народ. Народ, свядомы, не цураецца свае мовы і пры самых цяжкіх умовах.

Ларыса Геніюш

У Бельску-Падляскім мяне пусцілі з таварнага ў горад — засталіся там бацька і сястра, і канвой добра ведаў, што нідзе не дзенуся, вярнуся назад. У горадзе тым я хацеў знайсці Беларускае камітэт у на-дзеі, што ён можа дапамагчы мне ў маёй бядзе і я буду выратаваны ад лагера. У Камітэце быў я ветліва прыняты нейкім Жамойдам. Я расказаў яму пра

НАДЗВЫЧАЙНАЯ істота — чалавек: ягоная здольнасць ужывацца. Пажыве дзе, і глядзі — пушчае сваё карэнне, прырастае, звычайна з дадзеным асяроддзем. І няма ніякага дзіва — гэтка ягоная здольнасць дапамагае яму выстаць, дзе б ён ні апынуўся. Такая чалавечая якасць асабліва ў добра нагодзе эмігранту. Страціўшы сваю Бацькаўшчыну, ён змушаны шукаць сабе прыстанішча ў нейкай іншай краіне. Пашанцавала яму знайсці яе, ён не траціць часу дапасавання да яе, і не толькі дапасавання, а й знайсці ў ёй — наколькі гэта магчыма — сабе другую Бацькаўшчыну. І глядзі — чалавек ужо ўжываецца і на новым мейсцы, пусціў карэнне: нарадзіў дзяцей, прырос пупавінай, а там — набыў і грамадзянства. Вы — болей як бы не эмігрант. Вы ўжо ўжывліся, як кажучы вучоныя, у інфраструктуру вашай новай Бацькаўшчыны, авалодалі мовай, пазнаёмліліся з гісторыяй, культурай і звычаямі вашай прыдбанай краіны, вы спэцыялі псіхалогію невядомага дасюль вам народа, і гэты народ стаўся ўжо для вас блізкім, сваім, вы палюбілі яго, у вас заіснавала з ім гармонія і вы ўжо пачынаеце пакрысе забываць краіну вашага паходжання. Яшчэ мінаюць гады, і затушоўваецца твая старая Бацькаўшчына, ад яе ўжо бадай нічога не засталася ў тваіх пачуццях, ты ўжо выкрэсліў яе з сваёй памяці. Ты прахыў ужо паўстагоддзя на новай Бацькаўшчыне і старая не сніцца табе нават у снах. Ты зачыніў яе.

Але неспадзявана табе выдалася нагода наведаць сваю старую, забытую ўжо Бацькаўшчыну. Ты ехаў да яе з няпэўным адчуваннем: што цябе сустрэне там, што ты ўбачыш там? Ты насцярожаны. Ты як бы сам не свой. Ты пакінуў за сваімі плячыма прывычную, знаёмую ўжо табе новую Бацькаўшчыну, у якой засталіся твае дзеці, унукі, праўнукі і на могільніках якой спачываюць ужо твае крэйныя, а тут ты набліжаешся да чагосьці ўжо табе незнаёмага і няпэўнага. Ты разгублены. Але ты ўжо прызямліўся на некалі пакінутай табой зямлі. Не паспеў ты ступіць з самалёта на сходкі, як цябе агарнула лагода нейкага нязнамага дасюль паветра. Ты ўдыхнуў яго, і ў цябе закружылася галава, ты на вокамгненне як бы перастаў існаваць. З неасяжных прастораў тхнула п'янім водарам скошаная трава. Знаёмая табе з маленства духмянасць сена скалыхнула тваю душу далёкім успамінам. Яна азвалася нез'яснёнай радасцю і салодка-шчымлівым болем. У бліжняй вёсцы заспяваў певень, нібы прывітаў цябе. Ты пачуў знаёмую табе гамонку, і ты нібы прагнуўся з бясконца доўгага сну. Гэтае «прагнуўся» было раптоўным адкрыццём заглохлай было ў табе першароднай Бацькаўшчыны. Але чалавек — дзіўная істота. Тут жа, трохі ацверзелы, ты пачаў усведамляць, што ў цябе ж ёсць там, за акіянам, другая Бацькаўшчына, дзе ты пакінуў сваіх крэйных, і ты неспадзявана для сябе — распалавініўся, раздваіўся на дзве непрамырныя палавіны.

О, які гэта боль! Якое засмучэнне агортае цябе! Ты тут і там. А гэта, можа быць, — нідзе. Распалавініцца, значыць — згубіць сваю цэласць.

Мова

Пад час свайго выступлення на сходзе літаратурнай суполкі «Крыніца» пры газеце «Чырвоная змена» нехта запытаўся ў мяне, як і чаму ў далечыні ад радзімы я збярэг родную мову. Я тады не даў колькі-небудзь выразнага адказу на гэтае пытанне. Вяртаючыся думкай да пастаўленага мне тады пытання, я прыйшоў да дасюль на першы пагляд парадаксальнай высновы, а менавіта: беларускую мову (наколькі я ведаю яе) я захаваў, збярэг дзякуючы таму сумнаму факту, што амаль паўстагоддзя я не жыў на радзіме і не быў, такім чынам, падуладны працэсу асіміляцыі, працэсу дэнацыяналізацыі, які адбываўся і адбываецца цяпер у Беларусі, і які ахапіў усё слаі насельніцтва, у тым ліку — і, можа, найбольш — інтэлігенцыю. Я, так бы сказаць, вывез з сабою беларускую мову ў ейнай «чысціні», яшчэ не сапсаваную, такой, якой вывучыў яе ў школе, успрыняў ад нашых класікаў, пазнаў інтуітыўна. З такой закансерваванай, зберажонай мовай я й жыў у гэтым часе, ёю карыстаўся, на ёй пісаў, яна была ў мяне адзіным сродкам выяўлення сябе. У мяне не было спакусы паддавацца ўплыву блізкай мовы, спакусы, якая заўсёды цяжыць над беларускім пэтам і пісьменнікам. Жывучы вонка Бацькаўшчыны, быў я пазбаўлены моўнай стыхіі, што, канечне ж, не ўзбагачала мае мовы, але затое быў я свабодны ад па-

мы, рэквізітары і царазабойцы,
былыя дэгустантары крыві.
Усё-ткі мы выдатныя спрытныягі
мабілізоўваць косы і нажы.
Расшпіленыя рыцары адвагі —
каб бразнуць вобзём божыя крыжы.
Ад праведнасці ўсёй, як ад абузы,
адмовіўся наш хрысціянскі люд.
З якім імпэтам расчынялі шлюзы,
каб хлынуў шумна патаемны бруд.
Як нюхалі, каб знохаць дысідэнтаў.
І як сялян малолі мы на пыл.
Вырошчвалі не хлеб — апладысменты
высокія — ад Брэста да Курыл.
Вы думаеце, мы не па закону
канура селі на паёк сухі?
Плаціць жа нам, а не якому Джону,
за ўсе свае вялікія грахі.

— Я волат,
які задранцеў у прымусе,
таму што вышэйшаму чыну служу.
Свабоду мне дайце!
Я так разгарнуся,
што сёлетні хлеб павязём за мяжу...
І хор той гудзе

ўсіх старшынь-«вальналюбцаў»
ад крыві,
што смочка раённы павук.
— Свабоды! —
тутэйшыя грыміць Старадубцаў. —
Наручнікі скіньце з натруджаных рук...
— Высокія судзі зычлівыя,
дзе ж вы!
Няўжо вы не чуеце,
як я крычу:
аслабніце
з-пад панскай падэшвы
мяне, хлебароба — я волі хачу!
Каб сеяць, касіць мне
па ўласнай ахвоце,
каб сэрца загадвала — толькі не штаб...
Ах, вылезу ўсё-ткі
з ганебнай аброці,
таму што не конь я,
не лёкай, не раб!

●
За час жывадзёрны,
сцугляна-застойны,
за надта расцягнуты тэрмін былы
хадзіць развучыліся мы самастойна —

каб без дапамогі чужой кавяля.
Мы чуюм страшэнную вяласць у целе.
Не вельмі ўжо сіл, каб адправіцца
ў шлях.
Дарэшты ўсе мускулы нашы здранцвелі,
пудовыя гіры вісяць на нагах.
Нам яснiцца-свецiцца нешта здалёку,
нам хочацца есцi смачнейшы булён.
Ды й сёння на месцы здаровага клёку
ляжыць запаветаў пажоўклы рулон.
Прад светам мы выгледзець хочам
прыстойна

У вопратцы чыннай, а не забіяк.
А вось самастойна,
зусім самастойна,
як іншыя людзі, не ступім ніяк.
Усе баязіўцы, прафаны, няўмекі,
я вам абяцаю спагаду й хвалу.
Ідзіце, не стойце.
Вы ўжо не калекі.
Адкіньце трухлявую ўбок кавялю!

●
Шлагбаўмам разлэгся павалены слуп,
скрывіліся скрозь тратуарныя пліты.
Кавалкі асфальту з абрэзкам труб.

І кожная пядзя зямлі перарыта.
І цягнецца некуды роў з-за вугла,
таполя хістаецца ледзьве жывая.
Як быццам нядаўна бамбэжка была,
не вулка — пазіцыя перадавая.
Не, гэта работ незакончаны фронт
у восень пад націскам дзён адкаціўся.
Адзін экскаватар — няўрымслівы крот —
пасноўдаўся, потым суціх —

як скруціўся...
Дзяўчаткі, кабеты, няпэўны ваш лёс,
не надта фарсіце — глядзіце пад ногі.
Ах, бедныя —
вечна бягуць праз хаос
і вуліцы нашы, і нашы дарогі.
Набраць не ўдаецца ім поўны разгон,
хоць вабяць іх, вабяць кірункі

скразныя.
Які ўжо тут, смешна сказаць, марафон,
калі скрозь работы ідуць земляныя.
Мы грунт векавечны бяром на таран,
апошнія трацячы сілы дарэшты.
Каторы ўжо рыем ізноў катланан!
І марым, і марым, што вырасце нешта...

сябе, пра сваё палажанне, не ўтаіў таксама, што я
беларускі паэт, нядаўні вязень сталінскіх лагераў.
Усё гэта, аднак, не мела поспеху — Камітэт нічым не
 змог мне дапамагчы. На развітанне Жамойда пада-
раваў мне кніжку вершаў «Ад родных ніў» Ларысы
Геніюш, да таго невядомай мне паэтэсы. З гэтай кні-
гай я й вярнуўся на таварную станцыю, на «свой»
транспарт, да бацькі і сястры.

Ужо толькі ў Беластоку ўдалося мне, разам з
бацькам і сястрою, уцячы з транспарту. Рэдактар
газеты «Новая дарога», паэт Хведар Ілляшэвіч, пры-
няў мяне карэктарам у сваёй газеце.

У вершах Ларысы Геніюш я не знайшоў нічога
асаблівага, яны здаліся мне правінцыяльнымі — не-
дасканалымі як паводле пазычнага майстэрства, гэ-
так і сваімі адхіленнямі ад нормаў літаратурнай мо-
вы. Што ж тычыцца матываў патрыятычнага зместу,
што дамінавалі ў кнізе, дык яны таксама не надта
цікавыя. Я ацэньваў кнігу перш за ўсё з эста-
этычнага гледзішча, з гледзішча самой эстэтыкі, якой,
як мне здавалася, якраз і не хапала вершам Лары-
сы Геніюш.

І гэтак яна знікла з поля майго зроку. Яна не існа-
вала для мяне, як паэт, аж пакуль я не пазнаёміўся
з ёю асабіста. Знаёмства адбылося ў 1944 годзе ў
Менску на гэтак званым Другім усебеларускім кан-
грэсе. На гэты Кангрэс я прыехаў з Беластоку разам
з групай «дэлегатаў» ад Беласточчыны. Я хацеў па-
глядзець, што гэта за Кангрэс, пазнаёміцца з людзь-
мі, а найболей — пабываць у Менску, у сталіцы,
якой я даўно не бачыў, і дзе калісьці я вучыўся,
летуцеў, снаваў планы на будучае і дзе — гэтак
неспаздывана — напаткала мяне бяда.

З Геніюш мяне пазнаёміў Хведар Ілляшэвіч, мой
апакун і дарадца. Ды сустрэча была кароткай — пад
Менскам ужо стаяла Чырвоная Армія, і горад жыў
вельмі напружаным жыццём. Трэба было спяшацца
пакідаць яго. Спяшалася і Ларыса Геніюш. Не ведаю
як, да нас прыстаў паэт Таўлай і паспеў зрабіць ке-
лектыўны здымак. На ім фігуравалі Арсеннева, Ілля-
шэвіч, Пятрок Шыракоў (Тодар Лебядка), я сам і не-
калькі іншых асобаў, якіх цяпер не магу прыгадаць.
Ларыса Геніюш чамусьці не трапіла на гэта фота.
Ды і не да яго было. У Ларысы Геніюш было столь-
кі рэчаў, што яна не ведала, што з імі рабіць. Яна
папрасіла мяне, ужо знаёмага ёй чалавека, да та-
го ж без ніякіх рэчаў, узяць у яе цяжкія каліжы
Кушала, мужа Арсенневай. Арсеннева, Геніюш і іншыя
важаныя асобы мелі гарантанаваныя ці што мейсцы
на цягніку, а мне з кажухом давялося браць той
цягнік з боем. Складаўся транспарт з нармальнага
вагонаў і цяплюшак з адчыненымі шырока дзвярыма.
Чутка пабегла, што гэта апошні цягнік, і ў паніцы
кожны, як толькі мог, лез у гэты цягнік. Куды б я ні
ткнуўся, у якія б дзверы ні лез, мяне штурхалі ў
грудзі назад тых, хто ўжо даў. Праз буфер я пе-
раскочыў на другую, тылавую старану цягніка і, уца-
піўшыся, стоячы на падножжы, за кастылі, ехаў ужо.
Цягнік набіраў хуткасць, і я баяўся, што станцыйныя
слупы, міма якіх цягнік імчаўся, расквасяць мне га-
лаву. Я, канешне, кінуў той кажух. Цягнік на нейкім
пераездзе затрымаўся, і я ўсё-ткі ўлез у вагон-цяп-
лушку. Адчуваў сваю віну перад Ларысай Геніюш за
страчаны кажух. Думаў, будзе крыўдзіцца на мяне,
але нечакана з Прагі яна прыслала мне, яшчэ ў Бе-
ласток, віншавальную картку, на якой прыгожая
дзяўчынка дае «буські» не менш прыгожаму хлап-
чучу.

У 1945 годзе мяне пашанцавала з Берліна дабра-
ца да Прагі: хацеў быць хоць у якой, але ў славян-
скай краіне. Не хацелася прабірацца далей на Захад.
Думаў, ад Прагі бліжэй дахаты. Я ўсё не траціў на-
дзеі, што маці жыве і гатовы быў вярнуцца. Ларыса
Геніюш прывяціла мяне добра, старалася дапамагчы,
чым толькі магла. Пазнаёміла мяне з некаторымі бе-
ларусамі, што былі тады ў Празе, у тым ліку з За-
бэйдам-Суміцкім, Янкам Станкевічам, Уладзімірам
Сядурам (У. Глыбінным), Жарскім, Русаком і іншымі.
Пазнаёміла таксама з адной мілай жанчынай-чэшкай,
што працавала ў нейкай дабрачыннай арганізацыі.
Гэта была на імя Ружана. Калі Ларыса Геніюш ска-
зала, што я бедны і беспрытульны беларускі паэт,
Ружана, замужняя жанчына, была настолькі міласэр-
най, што дала мне нават сваю ашчадную кніжку, з
якой, дзеля кароткага майго побыту ў Празе, я гэ-

так і не мог скарыстаць. І па сённяшні дзень, па-
знаўшы, наколькі жорсткі свет, дзіўлюся, што ўсё ж
ёсць у гэтым свеце такія боскія людзі, як тая чэшка
Ружана. Але вярнуўся да Ларысы Геніюш. У Ларысы
Геніюш жыў я, можа, які з тыдзень, пакуль яна не
знайшла для мяне пакойчык, памятаю — на вуліцы
Бубеннай. Едучы, бывала, ступіла да Ларысы Геніюш
трамваем, мне падабалася, як кандуктар-кантралёр
звяртаўся да пасажыраў са сваім нямецка-чэшскім:
«фаркартэн-яздэнкі просімо». У Ларысы Геніюш бы-
ла ў Празе нядрэнная кватэра. Яна жыла тады толь-
кі з сынам, непаседлівым, не надта паслухмяным, за-
цятым дзевяцігадовым Юркам. Ён знікаў некуды на
цэлы дзень і маці турбавалася, шукала і не знахо-
дзіла, ён прыходзіў толькі надвечар. Маці пыталася,
дзе ён быў. Ён каротка адказваў: «Ездзіў». Юрка
любіў ездзіць трамваем, ведаў добра горад, ніколі
не блудзіў. Мужа ўдому не было. Я так і не ведаў,
дзе ён быў. Разглядаў у ягоным лекарскім кабінце
невялічкую бібліятэчку — у ёй я знаходзіў заходне-
беларускія і менскія выданні: часопісы, газеты, кніж-
кі. Быў Геніюш, наколькі я мог спасцігнуць, чалавек
маг лавага кірунку.

Ларыса Геніюш умела і любіла гатаваць. Стоячы
ля пліты, часам сцёбала мяне сваім фартухам, калі
я, згаладалы, хапаў што-небудзь з патэльні. Адной-
ці, стоячы з ёю ля пліты, я пачаў пісаць алавіком
па кафлі — складаў эпіграму на яе. Яна, каб спыніць
маю пэцканіну, сур'ёзна загадала мне: «Ідзі ў убо-
рну і там пэцкай». Я пакрыўдзіўся і цэлы дзень не
гаварыў з ёю.

За сталом у яе былі часта госці, абавязкова та-
ды — Забэйда-Суміцкі. Забэйда-Суміцкі быў ужо й
тады ў гадох. Юрка, седзячы за сталом насупраць
яго, чмыхаў, заціскаў нос, дражніў Забэйду-Суміцка-
га: «Казёл! Казёл!» У прысутнасці Забэйды-Суміцка-
га ніхто не важаўся курыць — ведалі, што спявак не
церпіць табачнага дыму. Шанаваў горла.

Калі я, бывала, выходзіў з Ларысай Геніюш на ву-
ліцу пагуляць, апынуўшыся на тратуары, яна заўсёды
гаварыла: «Масейка, давай пабяжым!» І бегла. Але,
прабегшы колькі метраў, спынялася, хапалася за сэр-
ца: «Не магу — калоціцца». Але бяжыць зноў. Была
яна тады досыць поўнай, задыхалася, нібы не хапа-
ла паветра. Прыгадваючы гэта, дзіўлюся цяпер, як
яна магла вытрымаць сваю катаргу.

Заставацца ў Празе яна быццам не хацела, збіра-
лася адступаць далей на Захад. Быў вызначаны ўжо
дзень і час ад'езду. Гатовыя да ад'езду, дамовіліся
сустрэцца назаўтра раніцою на вакзале, а калі мы
прышлі ў вызначаны час на вакзал, яе не пабачы-
лі. Для мяне яна знікла назаўсёды. Але ейны вобраз
бачу выразна: наважная, гатовая на ўсё, імпульсіўная,
прынцыповая і адначасна — спагадная, міласэрная.
Ларыса Геніюш — жанчына тыпу рэвалюцыянеркі
Цёткі.

Як паэтэсу вялікага калібру, таленавітую, арыгі-
нальную я ацаніў толькі цяпер, угледзеў ейную
значнасць, прачытаўшы ейны зборнік «Невадам з
Нёмну» і асабліва — некалькі ейных квілек выгнанні-
кіх вершаў, што пабачылі свет у газеце «Літарату-
ра і мастацтва». Ларыса Геніюш паўстала перада
мною на ўсю сваю веліч, як паэтэса-грамадзянка. Я
не бачу ёй роўнай у нашай жаночай паэзіі. Яна па-
ланіла мяне не толькі сваімі пазычнымі магчымасця-
мі, а й не менш сваёй — наперакор усяму — мужнай
паставай. Яшчэ з большай зыркасцю вырысавалася
гэтая пастава ў ейным унікальным творы — успаміне
«Сповідзь», надрукаваным у часопісе «Маладосць».
Перад гэтым творам блякнуць усе дасюлешнія гула-
гускія творы ў нашай беларускай мемуарыстыцы,
уклучна з «ГУЛАГам» самога Салжанычына. Гэта тво-
ры аблітаратурнага і дзеля гэтага яны шмат у чым
трацяць сваю аўтэнтнасць. «Сповідзь» Ларысы
Геніюш падкупляе сваёй непадробнасцю, маральнай
вышыняй і падчас зайздроснага выкладу.

Сустрэчы

Можа, мне і не трэба было ехаць у Менск — ад
мяне, наўнага, прысутнага, уражанне хіба слабей-
шае, чымся ад маёй творчасці. Звычайна, пра мяне
складаецца думка куды выгаднейшая, калі са мною
не сустракаюцца. Пры сустрэчы, асабліва перад вы-
сокімі службовымі асобамі ці славатасямі, я не

ўмею думаць, трачу перад імі сваё індывідуальнае.
Пры сустрэчы з такімі людзьмі я заўсёды паддаю-
ся, не выяўляю свайго «я», трачу яго на карысць ін-
шага, асабліва, кажу, калі той іншы ў маіх вачох асо-
ба аўтарытэтная, ці — як у выпадку жанчыны — пры-
гожая. Перад прыгожай я тушуюся. Стушаваўся
я і перад Галінай Тычкай: яна прыгожая. Наўзверх
яшчэ і разумная. Вярнуўшыся дахаты, шукаю споса-
бу спадабацца ёй, вярнуць сябе такім, якім яна ўяў-
ляла мяне, калі чытала мае творы.

Карацей — пры сустрэчы я заўсёды праіграю. А от
жа кажуць, што на сустрэчы ў ДOME літаратара я
выйграў. Няўжо?

Ратуйце свет ад старасці

Калі я цяжка працаваў на фабрыцы, не бачыў Бо-
жага свету, я, бывала, зайздросціў пенсіянерам, ста-
рым людзям: ідуць яны сабе раніцою, чысценкія,
нікуды не спяшаюцца, задаволеныя сабой, мудрыя,
у іх ёсць час, яны могуць поўнасьцяй аддацца сабе,
сузіранню цудоўнага сонечнага дня, а ты, у пыле,
у трантах, запэцканы, змардаваны, у цёмным сутэ-
рэні не бачыш белага свету, яны не турбуюцца пра
заўтрашняе, яны вырастцілі ўжо сваіх дзяцей, а ты
няпэўны ў тым заўтрашнім, цябе могуць звольніць
з той фабрыкі і ты тады прапаў — у мяне ж вунь
якія яшчэ малыя дзеці...

Цяпер, калі я сам пенсіянер, стары чалавек, я не
люблю пенсіянераў, асабліва чысценкіх, акуратных,
у адпрасаваным гарнітуры, у святочнай кашулі, у на-
чышчаных да бляску бацінках — ідуць сабе некуды,
выглядае, быццам яны запрошаныя на вясельле. Яны
нікуды не спяшаюцца, і іх цэлыя арміі, яны запала-
нілі свет, ад іх няма ратунку. Як добра, — прасці
Госпаді! — што яны некуды непрыкметна знікаюць,
але за імі ідуць іншыя, ад іх цёмна ў вачох, ад іх
не збавіцца, яны ідуць і ідуць, ад іх, здаецца, па-
старэў свет. О якая жудасць ад гэтага сонму старых!
Не! Я хачу быць маладым. Працаваць на фаб-
рыцы, але — маладым. Я не хачу бачыць старых!
Ратуйце свет ад пастарэння!

Філасофія дамарослага філосафа

Мяне часта агортае пачуццё часовасці і ад таго
робіцца сумна. Цябе не будзе, а ўсё застаецца, як
ёсць, і дзеля таго тое «ёсць» здаецца табе неціка-
вым, нават варожым, менавіта таму, што яно ёсць і
застаецца, а цябе не будзе. У цябе крывіда на тое
«ёсць», бо яно цябе ашукала: калісьці ты захапіў-
ся ім, быў з ім заадно, зліўшыся з ім, як адно цэ-
лае. Ты ніколі не думаў, што яно пройдзе, не было
думкі наогул — ты неўсвядомлена прыймаў, як да-
дзенае, тое «ёсць», а цяпер вось з'явілася свядо-
масць сыходу. Ад таго «ўсяго» ты пачынаеш аддзя-
ляцца, выпадаць і ў гэтым выпадзенні ты прыкмеціў
жудкую, няўмольную заканамернасць усяго існага,
але табе ад гэтага не лягчэй: чалавек у гэтай «зака-
намернасці» — нібы памылка. Магчыма, было б ле-
пей, каб яго не было наогул, але тады, без мяне,
не было б і таго «ёсць». Якая недарэчнасць!

Сонца

Сонца зніжалася, але было яшчэ бліскотным і спя-
піла вочы. Ды ўжо было відаць — ідзе няўхільна на
спад: ніжэй і ніжэй. З бліскотнага, прамяністага ра-
білася спакойна-чырвоным. Толькі яшчэ па краёх
успыхвала. Нарэшце, заспакоенае, ішло прыкметна
долу. На яго ўжо можна глядзець адкрытымі вачы-
ма. Круг яго, наліты чырванню, асядаў, датыкаўся
кромкі зямлі. Пад ім шугала, быццам хто надзімаў
яго кавальскімі мяхамі, полымя. Быццам гэта была
кузня і ў ёй стаялі малатабойцы, чакалі калі да іх
прыйдзе сонца, каб скапіць яго кляшчамі і пакласці
на кавадла для сваіх вырабаў.

Ува ўсе бакі расплывалася ў небе чырвань, і мне
здалося — гэта кане сонца ад мукаў на кавадле і
пасылае нам апошнія развітальныя знакі свайго існа-
вання.

ПРА АБЫЯКАВАСЦЬ НАШУ...

Ганна ДУХОЎСКА (Франка).

ПРЭМ'ЕРА

СВЕТ ПАЧУЦЦЯЎ, СВЕТ ПАРАДОКСАЎ

На кінастудыі «Беларусь-Фільм» скончана работа над чатырохсерыйным тэлефільмам «Хам», створаным паводле аповесці вядомай польскай пісьменніцы Элізы Ажэшкі. Рэжысёр стужкі Д. Зайцаў у сааўтарстве з С. Шульгой, сцэнарый А. Зайцава.

Свет пачуццяў і страасей чалавечых узнуўляюць аўтары экраннае версіі дачыненняў рыбака Паўла з пакаўкай Франкай. Задума стварэння фільма па адным з твораў Ажэшкі, дарэчы, была на студыі даўно. Пісьменніца нарадзілася, напэдак ад Гродна, ля Нёмана, і пісала ў асноўным пра свае родныя мясціны — беларускае Панямонне.

У фільме са складанай вяззю чалавечых стасункаў асабліва важны быў выбар акцёраў на галоўныя ролі. Натуральна, коласаўскаму акцёру Г. Шкуратаву, які не мае вялікага вопыту працы ў кіно, дасталася складаная задача стварэння вобраза гэтага своеасаблівага слянянскага інтэлігента Паўла, які спрабуе знайсці апірышча ў хрысціянскай рэлігіі, але рыхтык па-паганску звязаны з прыродаю сваім рыбарствам.

Прырода ў фільме — адна з дзейных асоб. Аўтары хацелі, каб яе вобраз адлюстроўваў унутраны стан герояў, каб пры годзе на экране адпавядалі не столькі рэальнасці, колькі вясне, лету, восені, зіме чалавечага жыцця. Немалая заслуга ў гэтым, як і ў стварэнні пластывага вобраза фільма, належыць аператару В. Спарышкову і мастаку А. Чартовічу. Музыку да фільма, якая з'яўляецца і акампаментарам, і камертонам свету чалавечых пачуццяў, напісаў званы кампазітар Э. Дзянісаў.

Асноўная ўвага аўтараў засяроджана на вобразе герані. Франка належыць да тых натур, што створаны для свята жыцця.

Звычайнай будзённасці такіх людзі не вытрымліваюць, імкнучыся да ўсё новых уражанняў, адчуванняў, пачуццяў, і бываюць пры гэтым неўсвядомлена і бязмежна жорсткія да людзей, якія іх любяць. У фільме ярка праяўлена неўтайманнасць, імпульсіўнасць Франкі, яе незольнасць супрацьстаяць сваёй прыродзе. Трагічны парадокс: усёдаравальнасць Паўла яе забівае. А ўсвядомішы дабраў, ахвярнасць Паўла, Франка не ў стане адказаць на іх, змяніцца, — таму яна развітваецца з жыццём.

На ролю Франкі абрана актрыса аднаго з варшаўскіх тэатраў Ганна Духоўска.

Л. МІКАЛАЕВА.

Аляксандр САЙКО (Піліу), Надзея БУТЫРЦАВА (Улліна).

Прыймаюся, і ў маю, як і ў душы многіх маіх землякоў, глыбокай стрэмкай уеўся клешч абыякавасці да вырашэння такой важнай грамадскай праблемы, як адраджэнне нацыянальнай свядомасці, чалавечай годнасці (паняцці ўзаемазвязаннасці). Як жа цяжка, здаецца — немагчыма выцягнуць, выбавіць з сябе тую паскудліва — зневажальную стрэмку, хоць і лічу сябе асобай, маральна здольнай на гэта.

Людзі добрыя! Ідзе ж паўсюль адраджэнне беларускай гістарычнай праўды — спадчыны, роднай мовы, нацыянальнай культуры. Падзея — велізарнай значнасці, адзіная і непаўторная ў наш непрадказальны час. Адчуўце ж гэта свядомым сэрцам, убачце пільнымі вачамі, — лепшага шляху ў нашым сённяшнім неўладкаваным жыцці не прадабчыцца. Толькі актыўнымі сумеснымі намаганнямі, пасільнымі дзеяннямі кожнага зможам паспрыяць жаданаму прагрэсу, дасягненню лепшай, прыгажэйшай будучыні.

Суседзі нашы, украінцы, літоўцы, латышы, не кажучы пра расіян і палякаў, ужо выспелі, узмацнелі духам для дзейнасці вялікай на роднай ныве, а мы, беларусы, топчамся, топчамся, валтузімся вакол ды наўкола, ды ўсё на адным месцы. Колькі ж нас яшчэ глухіх і сляпых да адраджэнцкіх праблем Бацькаўшчыны мілай — сотні, тысячы?

У пару такіх неясных думак трапіла мне на вочы велімі своечасовае публікацыя Вячаслава Лапціка «Абыякавасць» («ЛІМ» за 21.09.90 г.). Аўтар быццам учуў сярод роспачных меркаванняў руліўцаў беларускага адраджэння і мае самотныя думкі, абагуліў у вялікаважнаю праблему, прадставіў чытачам для размыслу.

З такой нагоды і мне непрыстойна было б прамаўчаць, не падзяліцца фактамі грамадзянскай абыякавасці, меўшымі месца ў родным Віцебску нядаўняй парой. Яны мяне дасюль трывожаць... Напачатку думалася: тое, што ўразіла мяне, можа ўсхваляваць некага яшчэ хіба толькі з віцебскага асяроддзя. Але потым разважыў: праблема ж гэта ўзвышняя, агульнанацыянальная, чаму б не абмяняцца «вопытам»?

...Пачынаўся верасень. Наблізілася Скарынава свята, якое з ласкі ЮНЕСКА шырока адзначалася на сусветным узроўні. 500-годдзе сьліннага першадрукара Францішка Скарыны святкавалася і ў яго родным Полацку. Гэта было свята са святаў, якое не мела аналагаў у мінулым, непаўторнае ў сваёй вабнасці. Як аматара — краязнаўцу мяне здарэн цікавіць усё, звязанае са Скарынай, усё, напісанае пра яго: навуковыя публікацыі, мастацкія творы, нават дробная інфармацыя. Дараўняючы адно адна, сабраныя матэрыялы паступова, больш выразна фарміруюць сапраўднае творча — жыццёвае аблічча вялікага нашага земляка. Апошнім жа часам, асабліва напярэдні свята, многія, нібы спяборнічваючы паміж сабой, змясцілі небывалую колькасць значных і цікавых публікацый пра Ф. Скарыну і ягоны час, інфармавалі пра шматлікія захады і мерапрыемствы з нагоды шановаўнай падзеі. Не адстала і наша Дзяржтэлерадыё, не менш за друк спрыяючы папулярнасці свята. І толькі кінематаграфісты як бы ўбаку

аказаліся. Праўда, іх і абвінавачваць — марнаванне энергіі: даўно ж вядома, у беларускае кіно пакуль існуе, у асноўным, у шыльдавым азначэнні — «Беларусьфільм». Таму зусім нечаканай для мяне з'явілася інфармацыя ў «Віцебскім рабочым» пра дэманстрацыю ў кінатэатры «Беларусь» новага фільма «Францыск — сын Скарыны». Гэтую назву, надрукаваную драбноткім шрыфтам у газетнай кінапраграме, проста папачасціла заўважыць, асобна ж гэты фільм у Віцебску нікім не рэкламаваўся. Адзіны сеанс у малой залы «Беларусі» (спланаваны няўдала) пачынаўся ў 14.30. Адклаўшы іншыя справы, я выправіўся ў кіно значна раней, баючыся глядацкай канкурэнцыі. На жаль, дарэмна спяшаўся. У касе кінатэатра мне нават білета не прадалі, матывуючы адмову меркаванай прычынай. Маўляў, з-за адзінага аматара паліць электраэнергію не збіраюцца. Засмучаны няўдачай, страціўшы гэтулькі каштоўнага часу, я вярнуўся дахаты з прыкрым пачуццём зняважанай годнасці. І скардзіцца быццам бы няма на каго, усё заканамерна, а на душы гідка...

Праз тыдзень пасля Скарынава свята (мусіць, падарунак лёсу) зноў з'явілася магчымасць паглядзець памянёную кінастужку. 16 верасня, фармаваны праграмай «Цэбскага рабочага» пра дэманстрацыю фільма «Францыск — сын Скарыны» ў кінатэатры «Брыганціна» (зноў на адзіным

ШАНЦ ВЫЖЫЦЬ І ЖЫЦЬ

Некалькі слоў пра тэлевізійны тэатральны «сезон»

Выпадковы сумоўца аднойчы спытаў, пра што я пішу. Пачуўшы ў адказ, што пра беларускі тэлевізійны тэатр, шчыра здзівіўся: «Значыць пра тое, чаго няма?» І ў каторы раз я пачала перабіраць усё «за» і «супраць».

Мы часцей «атакуем» тэлетэатр з пункту гледжання... тэатра. Безумоўна, пэўныя тэатральныя традыцыі, агульны ўзровень сцэнічнага майстэрства з'яўляюцца і падставай, і трамплінам для ўзнікнення на тэлеэкране самастойных арыгінальных твораў. Аднак жа мы звычайна забываемся на тое, што тэлетэатр яшчэ мае і тэлевізійныя карані, а значыць — і адпаведную эстэтычную спецыфіку...

Традыцыйна склалася так, што глядацкі ўяўленні пра тэлетэатр абмяжоўваюцца тэлевізійным спектаклем. Менавіта ён лічыцца бясспрэчным «чыстым прадуктам» электроннага тэатра; менавіта ён нясе ў сабе «гены» тэатра, кіно, тэлебачання, якія з рознай актыўнасцю ўплываюць на мастацкую прыроду кожнай асобнай тэлепастаноўкі.

Калі ўзяць, напрыклад, тэлеспектаклі Н. Арцімовіч, Л. Тарасавай, Н. Гаркуновай, дамінуючымі аказваюцца мастацкія прыёмы тэлебачання. Калі праналізаваць творы В. Карпілава, У. Забэлы, В. Мацюшэўскага, В. Акімушкіна, адчуваеш у іх пераадольваючую сілу сцэнічнага мастацтва. Тэлеспектаклі А. Гутковіча (асабліва яго раннія творы), Г. Краўчанкі, А. Астравуха большасцю «аперануты» ў кінаапатку. (Такі падзел пастановак Беларускага тэлебачання досыць умоўны і адлюстроўвае толькі напрамак схільнасцей, стылістычныя «дыялекты» аўтараў).

Апошнім часам творчы пошук рэжысёраў рэспубліканскага тэлебачання скіроўваецца на «тутэйшасць». Менавіта тут чэрпаюцца тэмы, сюжэты, героі

для новых тэлепастановак. Калі прасачыць дынаміку змен у «рэпертуарнай афішы» нашага тэлетэатра, дык ясна азначацца наступныя прапорцыі. У 1987 г. па творах беларускіх пісьменнікаў было каля 30% прэм'ер, у 1988 г. гэтая лічба ўзнілася да 71% у 1989 г. — да 86%. 1990 г. стаў для рэспубліканскага тэлетэатра стопрацэнтным «нацыянальным» годам.

З публіцыстычным запалам ці ў паэтычным летуценні аўтары дакрануліся да роднай гісторыі: «Апошняя ноч Алаізы», «Заўсёды Ваш Тарыч», «Давыд Гарадзенскі», «Я, Іван Дамінікавіч...», «Лісты так доўга ідуць...» З пэўнымі акцэнтамі адольвалі беларускую драматургію: «Дыхайце экраномна», «Мілы чалавек», «Чалавек з мядзведжым тварам». Шукалі герояў ў сучаснай беларускай прозе: «Мая душа, як ястраб дзікі...», «Клетка з папугаем».

Гэта ўсяго прасты пералік часткі беларускіх тэлепастановак апошніх пяці гадоў. Есць тут пэўныя мастацкія з'явы і паслужлівыя «рэзервы», кволя зярнаты і «краніўнае сям'я». Пакуль што адначым адно: беларускі тэлевізійны тэатр, што б ні казалі, жыве: выдае ў «сезон» па 6—7 прэм'ер! У гэтым сэнсе ён мае прыярытэт перад сучаснай рэспубліканскай сцэнай.

Тым не менш, хоць нішто і не прадвясчае заняпаду тэлетэатра, складаецца ўсё ж уражанне, што ён адыходзіць да «зімовай спячкі». Яшчэ там-сям бліскане восенская раскошная жаўцізна, але ўсё настойлівей чуюцца шоргат сухага лісця і подых першага марозіку.

Перш за ўсё, у тэлетэатры павінны пачаць ужывацца класічная драматургія і фантастыка, мініяцюра і эпас, публіцыстыка і паэзія. Ён павінен мець некалькі пастаянных рубрык у тэлепраграме, а не быць пашынкам рэспубліканскага вяшчання. Толькі тады рэжысёры

тэлебачання змогуць праявіць свае мастакоўскія здольнасці і запатрабаванні, інтуіцыі і капрызы. Менавіта апошнім тэлетэатр і павінен падпарадкоўвацца, а не праграмаму дыктату сродку масавай інфармацыі.

На БТ, як усюды, ёсць сапраўдныя прафесіяналы і мастакі. Разам з тым, многія рэжысёры рэспубліканскага тэатра гадамі чакаюць «літа ад...» для ажыццяўлення сваіх мастацкіх ідэй. Бадай, на адной руцэ хопіць пальцаў, каб пералічыць тэлеспектаклі Л. Тарасавай ці В. Мацюшэўскага, Н. Гаркуновай ці Н. Арцімовіч, а зрабіць яны маглі б удвая-ўтвая больш. Дайце веры, але тэлеспектакль — гэта хутчэй хобі для рэжысёра тэлебачання (асабліва калі ён працуе не ў літаратурна-драматычнай рэдакцыі). Яго службовы абавязак — рабіць тэлеперадачы.

...У канцы 50-х прамень тэлебачання ўрэзаўся ў тэатральнае царства. Мельпамена ледзь не стала ахвярай наваўраўленай электроннай музы. Наступіла эра тыражаванага тэатра. Сцэнічныя творы нібыта «высмоктваліся» тэлекамерамі з глядацкай залы ў хатнюю прастор тэлегледача. Нямала было спрэчак вакол мастацкага права тэлебачання на рэпрадукцыю, фіксацыю сцэнічных твораў. Аднак у любым выпадку не трэба забывацца на тое, што толькі тэлебачанне зрабіла тэатр агульнадаступным у простым сэнсе гэтага слова.

Першым крокам на шляху ўзаемадзеяння сцэны і тэлебачання была трансляцыя. На жаль, рэспубліканскае вяшчанне даўно ўжо не дае такога відовішча: перашкаджаюць «касавыя інтарэсы» тэатра. Лічу, што прамая трансляцыя з глядацкай залы — не «дзіцячая хвароба тэлетэатра», а ягоны святы абавязак. Гэта асабліва слушна ў адносінах да гасцэрольных паказаў. Беларускаму

Юрый ДЗЯДОВІЧ (Ураднік).

Фота А. ДЗМІТРЬЕВА.

ШУКАЦЬ ПАДЗВІЖНІКАЎ!

Я ВЫПІСВАЮ ШТОТЫДНІВІК
больш за 10 гадоў і такім чынам
маю магчымасць сачыць за
яго з'яўляюцца. І спадзяюся,
яна не спыніцца.

Што падабаецца? Па-першае,
спалучэнне ў матэрыялах газе-
ты надзённасці, таго, што мі-
нае, але без чаго, на жаль, не
абходзіцца, — і (гэта галоўнае)
адвечнага (гістарычных даку-
ментаў, філасофскіх роздумаў,
сур'ёзных, хоць часам і спрэч-
ных, даследаванняў).

Па-другое, падборка пазіі і
прозы, якія раптоўна адкрыва-
юць нейкі іншы бок творчасці
нават вядомага літаратара. І
трэба сказаць, што часцей гэта
прыемныя нечаканасці. З апош-
ніх магу назваць публікацыі
А. Разанава і Р. Баравіковай,
якія ўразлілі мудрасцю, сталас-
цю перажыванняў.

Па-трэцяе, з усіх нашых га-
зет «ЛіМ» адзіная, якая на пра-
цы некалькіх апошніх гадоў
(здаецца, з прыходам А. Вяр-
цінскага) зрабілася, калі можна
так сказаць, аддусынай для
лежыва дыякуючай беларускай
інтэлігенцыі. На «ЛіМе» не
адчуваецца прэс усемагутнай
партакратыі.

Чаго б хацелася... Для мяне
як для музыканта вялікі боль —
масавы адыход людзей, мож-
на сказаць, адыход грамадства
ад сапраўднай музычнай куль-
туры ды і ад мастацтва наогул.
Хацелася б, каб музыцы
больш увагі аддавалася ў га-
зэце. Не толькі інфармацыі
пра музычных падзеі ў рэспублі-
цы, гэтага хапае. Але і матэ-
рыялам, так бы сказаць, асвет-
ніцкім. Бо апошні (і, здаецца,
адзіны) агульны пленум кампа-
зітараў ды пісьменнікаў пака-
заў, што і самыя добрыя літа-
ратары, амаль без выключэн-
ня, разумеюць і ўспрымаюць
музыку толькі на ўзроўні эст-
раднай песні. Сумна.

Што мне як чытачу не пада-
баецца? Безумоўна, пазіцыя га-
зеты выяўляецца ўжо ў пад-
борцы і адборы самога матэ-
рыялу і не вымагае нейкіх
асаблівых каментарыяў. Але
калі амаль што на першай стар-
онцы выдання творчай інтэ-
лігенцыі чытаеш пагардлівае:
маўляў, «беларуская інтэліген-
цыя корміцца з беларускай
культуры» (без анікага рэдак-
цыйнага каментарыя, заўва-
гі) — дык гэта бянтэжыць. Ка-
му, як не «ЛіМу», абараняць
гэтую гаротную інтэлігенцыю,
якую заўсёды штурхалі і пра-
цягваюць штурхаць з усіх ба-
коў?

Наогул, часам істэрчныя
ноткі, неярпімасць да іншых
поглядаў у некаторых публіка-
цыях уражаюць вельмі непры-
емна. Кідаецца ў вочы і вялі-
кая колькасць скаргаў у пісь-
мах, асабліва па праблемах вы-
вучэння беларускай мовы:
скаргі, скаргі, скаргі... А так
хочацца прачытаць, нарэшце,
пра ўчынак і плён хоць бы ад-
наго чалавека: узяў ды зрабіў,
навучыўся сам, навучыў сваё
дзіця — ужо добра. Быццам
бы няма падзвіжнікаў і падз-
віжніцтва. Хай бы газета
больш гаварыла пра іх, шука-
ла, звяртала на іх увагу.

Пажадаць нашай газэце на
пачатку новага года хацелася б
усяго самага добрага, але калі
адным словам — інтэлігентнас-
ці. Бо «ЛіМ» жа адзіны друка-
ваны орган, да якога горнецца
творчая інтэлігенцыя Беларусі...

Галіна ГАРЭЛАВА,
кампазітар.

сеансе ў 16.15), я выйшаў з
дому загадзя. Думалася: дзень
выхадны — нядзеля, і на адзі-
ны сеанс з усяго Віцебска збя-
рэцца глядачоў звыш нормы.
Тут хоць на якое б месца
прыдбаць білет, абы пагля-
дзець новае тварэнне «Бела-
русьфільма», якое завочна для
мяне ўжо трапіла ў лік загад-
кавых. На маё здзіўленне, бі-
лет я купіў без аніякіх пера-
шкод, прытым на самае прэ-
стыжнае месца. І яшчэ з га-
дзіну да пачатку сеанса ўрачы-
та шпацыраваў ля кінатэатра,
потым — у прасторным фая. Я
тады, дзівак, нават не здагад-
ваўся, што не скончыліся мае
выпрабаванні...

Ужо фільм быў павінен па-
чынацца, а дзверы ў Малую
залу заставаліся зачыненымі...
Была ж, людцы добрыя, Гіне-
сава першыня, адзінае, не-
паўторнае, як некалі палёт
Ю. Гагарына ў космас. Пры-
блізна тое сталася і са мной.
Раптам аназалася, што я адзі-
ны глядач на адзіны ў Віцеб-
ску сеанс гэтага фільма! Дзя-
журная, запознена зразумёў-
шы пікантную сітуацыю, на-
пачатку ветліва прапанавала мне
паглядзець іншы фільм у Вялі-
кай зале. Але той кінатвор я
ўжо паглядзеў. Цвяроза асэн-
соўваючы абставіны, я ўжо не
настойваў на сваім глядацкім
праве, чартыхаючыся ў душы
з нагоды чаровай няўдачы.
Мо адчуўшы па-чалавечы маю
відавочную разгубленасць,
дзяжурная папрасіла пачакаць
крыху, сама ж хуценька пані-
равала да дырэктаркі за пара-
дай. Доўга не затрымалася,
ветліва прапанавала заходзіць
у залу, займаць сваё месца.

Упершыню ў жыцці (што ве-
дае, мо і першы з простых
смяротных) у даволі прастор-
най зале, у поўнай адзіноце, я
глядзеў новы фільм, да таго ж
вельмі цікавы, прыгожа зняты,
такі жадаю — пра свайго зна-
камітага земляка Ф. Скарыну.
Даўно мне так прыемна не па-
увалася ў кіно. Звычайна,
рыўкілы тэмы сённяшняга кі-
напракату: секс, злачыннасць і
да т. п. ужо даялі цярплі-
васць да крытычнай мяккі. А
тут на экране — багата насы-
чанае вялікім сэнсам прыгожае
жыццё, выключны ўзнёслы

падзеі, краявіды родных мяс-
цін першаадручара, яго замеж-
ныя вандровыя: Кракава, Прага,
Венецыя, Падуя... І пра ўсё
распавядаецца наймілагучней-
шай беларускай мовай. Я быў
настойліва моцна зацікаўлены
фільмам, што зусім забыўся
на сваю адзіноту, не заўважыў,
як прабег час сеанса. Асалоду
атрымаў рэдкасна.

Ужо на вуліцы, пасля ўсяго
ўбачанага, пачутага, пера-
асэнсаванага, апанавалі мяне
розныя думкі-пытанні, думкі-
пажаданні.

Як дапамог бы гэты жыц-
цесцярджалы фільм сё-
няшнім настаўнікам больш
плённа і цікава правесці, на-
прыклад, Скарынавы ўрокі
(пра якія паведамлялася ў
друку, хоць і не верыцца, што
прайшлі яны паўсюль), дапоў-
ніў бы іх своеасаблівай муд-
рай узнёсласцю. Дык чаму ж
тады настаўнікі не прыйшлі
паглядзець гэты змястоўны
фільм, да таго ж, неабходны
ім для паглыблення прафесій-
ных ведаў: што ў іх, душы за-
камянелыя? Відзець, абьяка-
васць апанавала.

Эх, людзі, людзі, землякі
мае! На каго ж мы сёння спад-
зяемся, куды падзеўся куль-
турны інтэлект нашага нацыя-
нальнага «я»? Чаму не ціка-
вімся шчодрым плёнам нашай
багацейшай спадчыны? Не
ўсе ж з нас зрабіліся заўзя-
тымі нігілістамі ці адлетымі
манкуртамі. Існуе, ведаю добра,
і значная колькасць, свядо-
ма пра сябе ў грамадскасці
Віцебска з ліку лепшых прад-
стаўнікоў інтэлігенцыі, рабо-
чыя. Дык чаму ж мы «спім у
шапку», як кажучы?

Сённяшняю масавую няўва-
гу віцебскай грамадскасці да
Скарыніны, у прыватнасці, да
новага фільма «Францыск —
сын Скарыны», у застойныя ча-
сы можна было б і драбязой
палічыць і «спісаць» на выпад-
ковы момант. Але зараз усё

так песна пераплятаецца, —
пытанні палітычныя, эканамі-
чныя, культурныя. Усё ўзаема-
звязана, і рашаць праблемы
можна толькі комплексна.

І як тут не нагадаць пра
яшчэ адну праяву абьякавасці
— на гэты раз афіцыйную,
вельмі ўплывовую і ўладар-
ную, непасрэдна суднесеную з
вытокамі абьякавасці грамад-
скай.

Абласны цэнтр практычна за-
стаўся ўбаку ад правядзення
Скарынавага свята. Не адбы-
лося анікага масавага ўшана-
вання памяці сльннага земля-
ка, не зроблена належнага ма-
стацкага афармлення, ад-
сутнічалі ў продажы юбілей-
ныя сувеніры (пра іх існаван-
не і разнастайнасць я даведаў-
ся толькі ў Полацку). Словам,
не адчувалася ў горадзе свя-
точнага настрою з такой вялі-
кай нагодой...

А, можа, у Віцебску адшу-
калася больш упарадкаваная
вуліца, каб надаць ёй імя
Ф. Скарыны? Бо тая, што за-
вешта гэтым імем сёння, ускра-
інная, занябаная, не адпавя-
дае культурнай існасці шаню-
най назвы.

Ці, можа, прынялі рашэнне
ўвесці помнік Першаадручару
(па нашай сённяшняй беднасці
— хоць бы памятным знак)?

А, можа, імя Ф. Скарыны на-
дадзена якой-небудзь куль-
турнай установе або школе Ві-
цебска?

Не, не і не! Абьякавасць
афіцыйная спрадавала. Не
зроблена амаль нічога пэўнага
ў справе ўшанавання імя
Ф. Скарыны ў Віцебску. Быц-
цам слауты зямляк — паняц-
це адноснае для нашага стара-
жытнага горада. Калі б не вы-
сокапатрыятычная дзейнасць
рэдакцыі «Віцебскага рабоча-
га» ў час падрыхтоўкі і пра-
вядзення 500-х угодкаў
Ф. Скарыны, абьякавасць афі-

цыйную можна было б лічыць
стопрацэнтнай.

Абьякавасць афіцыйная ад-
гукнулася прыкрай аналогіяй
у масах, занятых вырашэннем
абвостраных сацыяльных і гас-
падарчых пытанняў. Маўляў,
ці да культурных цяпер праб-
лем пры будзённых дэфіцытах,
ды й зверху да культуры не
накіроўваюць. Такім чынам,
абьякавасць афіцыйная лёгка
ўспрымаецца, пераходзіць у
абьякавасць грамадскую дзя-
куючы застарэлай безыніцыя-
тыўнасці «пішоў», іх няразві-
тай нацыянальнай свядомасці...

А вось і некалькі свежых
прыкладаў (па якіх хадзіць
далёка не трэба — яны пад
бокам у кожнага віцябляніна),
як беспрынцыпна ігнаруюцца
ў Віцебску закон аб мовах.
Дагэтуль не пераведзены на
беларускую рускамоўныя
шыльдачкі назваў віцебскіх
вуліц, дый многія назвы даўно
трэба ўдакладніць, а то і за-
мяніць больш адпаведнымі. З
пяці шыльдаў ля ўвахода ў
гарадскі Дом культуры толькі
адна мае беларускі пераклад,
астатнія зроблены ў рускамоў-
ным варыянце: «Народный ан-
самбль танца «Лявониха», «На-
родный симфонический оркестр»,
«Городской методиче-
ский центр по культурно - про-
светительной работе и народ-
ному творчеству», «Городская
организация общества любителей
книжки». Пры ўваходзе ў
бібліятэку (вул. Дзяржынска-
га), якая носіць імя слаўтага
беларускага песняра, таксама
адзіная шыльда з тэкстам на
рускай мове: «Городская би-
блиотека им. Янки Купалы». Гэтыя
зневажальныя адносіны да
беларускай мовы сведчаць
не толькі пра абьякавасць афі-
цыйную, яны — нямы дакор
усёй грамадскасці віцебскай!

Мікола ПЛАВІНСКІ.
г. Віцебск.

тэлебачанню павінна рупіць усе
рэспубліканскія глядачы. Дык
чаму не ашчаслівіць правінцыю
спектаклямі завітаўшага ў Мінск
«зоркавага» тэатра? Гэта ж і вы-
гадна: і плёнка не патрэбная,
і тэлеглядч «праціснецца» ў
перапоўнены залы. Дадаць ін-
тэрв'ю ці бліц-апытанне ў ан-
тракце, — вось вам і «невера-
годная прыгода»!

Што да сваёй круўнай на-
цыянальнай сцэны, дык у бела-
рускім тэлеатэатры складалася
практыка «фільмавання» спек-
такляў. Безумоўна, фіксацыя на
плёнку твораў беларускага тэ-
атра — лепшае выйсце. Для ду-
хоўнага фонду нацыі тэлеатэатр
беларусі захоўвае шматлікія
«станойкі» («Людзі на балоце»,
«Сымон-музыка», «Макбет»,
«Паўлінка» і інш.).

Але, тэлеатэатр не можа ка-
піраваць, узмаўляць мастацтва
тэатра. Ён здольны толькі за-
фіксаваць, захаваць і перадаць
жыццё сцэны ў шматлікіх фор-
мах яго праяўлення. Тэатраль-
ны працэс у тэлевізійным ад-
люстраванні набывае відавоч-
ны аб'ём і знаходзіць новую
зону развіцця і ўдасканалення.
Вось чаму перадачы пра тэатр
лічу арганічнай часткай агуль-
натэатральнага працэсу. Разам
з тым адношу іх у сферу дзей-
насці тэлеатэатра, што абавязвае
бачыць у кожным падобным
намаганні тэлетвор.

У нетрах тэлевізійнага тэатра
Беларусі пахавана нямала цык-
лаў, рубрык, асобных перадач.
Адны з іх, як рубрыка «У свят-
ле рампы», давалі інфармацый-
ны агляд навін тэатральнага
жыцця рэспублікі. Іншыя («Тэ-
атральная гасціная», «Сустра-
ча для вас») неслі атмасферу «тэ-
атральнага дома» і радасць
спазнання асобы.

Нельга сказаць, што зараз
БТ не цікаваць тэатральныя
справы. Летась (калі параўнаць
з 1989 годам) стала больш ус-
тойлівай у рэспубліканскай пра-
граме перадача «Тэатр і час».
Але яна на вачах робіцца ней-
кай разблансаванай, дэфарма-
ванай, распыленай. Пад шыль-
дай «Тэатр і час» апошнія два
гады «грувасціцца», «прасуец-
ца» ўвесь масіў тэатральнага
жыцця рэспублікі. Намагаючы-
ся высвятліць шматлікія сцэ-
нічныя праблемы, аўтары пера-

дачы ці набіраюць непасільны
разбег, ці бавяцца дробязямі.
Размова блытаецца, слізгае па
паверхні, а зялёная тэма звы-
чайна застаецца фармальнай.

Калі я не памыляюся, рубры-
ка «Тэатр і час» узнікла па іні-
цыятыве мастацтвазнаўцы В. Ра-
кіцкага і рэжысёра В. Мацю-
шэўскага гады тры таму. Яна
мае безумоўны шанец выжыць,
яна павінна выжыць, але дзеля
таго ёй прыйдзецца «адпачка-
ваць» некалькі парасткаў — ін-
шых цыклаў: напрыклад, «Тэ-
атральныя мемуары», тэлевізій-
ныя рэцэнзіі «Пасля прэм'еры»
і іншыя. Уласныя акцэнтны вяду-
чага, як мне падаецца, лепш
сканцэнтраваць на праблеме
ўзаемадзеяння нацыянальнага
тэатра і грамадства ў Часе.
Здаецца, гэта і было першапа-
чатковай мэтай фундатараў пе-
радачы.

Не магу абысці ўвагай дзве
перадачы ў рэспубліканскім тэ-
летэатры, прывесчаныя бела-
рускім акцёрам.

Першая — «Запрашаем у тэ-
атр» — тэлевізійны дыверты-
смент: У. Шэлестаў выконвае
шэраг маналогаў са спектакляў
рускага тэатра. Кожны асобны
«нумар» (маналог) звязаны з
папярэднім і наступным сэнса-
вай ніццю ці перакідным мас-
ком — радкамі з пазіі М. Лер-
мантава. Зробленая далікатнай
манерай рэжысёра, перадача
атрымалася цэласнай паводле
думкі і паводле кампазіцыі. Аў-
тары (рэжысёр Н. Арцімовіч,
мастак А. Шкаева, аператар
В. Баранаў) намагаюцца пры-
ўнесці своеасабліва мастацкія
нюансы, аб'ядноўваючы сэнс.
Гэтая перадача, як монаспек-
такль, — абсалютнае царства ак-
цёра, гэты своеасаблівы экст-
ракт творчага лёсу У. Шэлеста-
ва. Аднак зараз, успамінаючы
свае ўражанні, вымушана ска-
заць, што гэты тэлетвор быў
пазбаўлены ўнутранай натхнё-
най усхваляванасці. У. Шэле-
стаў спакойна і раўнамерна
быццам намотваў клубок пра-
фесійнай справяднасці.

Творчы партрэт Г. Гарбука
(аўтар сцэнарыя і вядучая мас-
тацтвазнаўца Н. Крывашэва)
быў прадстаўлены на леташнім
рэспубліканскім тэлеэкране на
пачатку кастрычніка. Мне зда-
лося, што аўтары перадачы

«Дыхайце эканомна» А. МАКАЕНКА. Сцэна са спектакля.
Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

імкнуліся, абаяваючыся на
канкрэтны творчы лёс Г. Гар-
бука, выйсці да абагульняючай
думкі пра круўную нацыяналь-
ную сувязь акцёраў і кінемато-
графу Беларусі. Менавіта гэты
вузел праблем апынуўся ў
цэнтры размовы, і стрыжань
перадачы склалі кінарэжысёр Г. Гар-
бука. Таму тут багата было
ўрыўкаў з фільмаў, а гаворку
аб чалавечых і прафесійных
здольнасцях акцёра вялі яго
паплечнікі па кіназдымачнай
пляцоўцы: Л. Сакалова, У. Ха-
ціенка, М. Пташук. А вось мо-
манты тэатральнай біяграфіі
Г. Гарбука даволі скупа ўшту-
гаваны ў гэты тэлевізійны парт-
рэт. Калі Г. Гарбук успомніў
сваю першую вялікую ролю Ва-
сіля Дзятліка з тэлеспектакля
А. Гутковіча «Людзі на балоце»
(1965 г.), я ўзрадавалася: вось,

нарэшце, закрэне велізарны
пласт работы ў тэлеатэатры...
Аднак дарэмна.

Пастаўленыя побач два тэле-
творы зусім розныя па сваёй
мове. Аднак яны супадаюць у
метадазе. І ў той, і ў другой пе-
радачы позірк скіраваны ў мі-
нулае акцёра. Мне здаецца
вельмі цікавым і правамоцным
на тэлебачанні вызначэнне, «на-
мацванне» творчай будучыні
выканаўцы. Гэта значыць, што
паралельна з аналізам створа-
ных вобразаў неабходна зды-
маць перадачы, у якіх раскрыва-
ваўся б мастацкі густ акцёра,
яго прафесійны патэнцыял. Словам,
даць магчымасць іграць
эпізоды з запаведных твораў.
Штосьці падобнае на бенефіс
ці на «тэлеспробу»...

Наталля АГАФОНАВА.

ДЫСКУСІІ АБ ПРЫЧЫНАХ няўдалага эксперыменту з «будаўніцтвам сацыялізму» яшчэ толькі пачынаюцца. Пытанне аб тым, у якой ступені вінавата сама дактрына, а ў якой яе бяздарныя рэалізатары—застаецца адкрытым. У гэтай сувязі хацелася б выказаць свой пункт погляду на гэтыя праблемы.

Як вядома, Маркс і Энгельс лічылі, што на нейкім этапе развіцця буржуазнага грамадства капіталістычныя вытворчыя адносіны стануць тармазіць развіццё вытворчых сіл. Узнікшы канфлікт будзе вырашаны ў выніку сацыяльнай рэ-

Але пры капіталізме гэтая адкрытая заснавальнікамі марксізму заканамернасць мае прыныповую асаблівасць. Яна заключаецца ў тым, што капіталізм з'яўляецца грамадствам, якое самарэгулюецца, здольнае вырашыць супярэчнасці паміж вытворчымі сіламі і вытворчымі адносінамі без сацыяльнай рэвалюцыі, шляхам пастаяннага іх удасканалення. Важнейшае якаснае адрозненне капіталізму ад папярэдніх фармацый (і ад савецкага «дзяржаўнага сацыялізму») заключаецца ў тым, што тут пануе канкурэнцыя незалежных таваравытворцаў на

наўча паказаў, што найбольш аптымальнай мадэллю для функцыянавання капіталістычнага грамадства з'яўляецца дэмакратыя, а не дыктатура. Той факт, што кожны раз крызіс даваў штуршок больш хуткаму развіццю вытворчых сіл і з яго капіталізм выходзіў абноўленым, сведчыць пра яго жыццяздольнасць як сістэмы. Таму не патрабуе сур'ёзнага абвяснення доўга прапагандаваны нашым грамадазнаўствам тэзіс пра «агульны крызіс капіталізму», які разумеўся як немагчымасць далейшага развіцця гэтага грамадства ў існуючых рамках.

Такім чынам, прадбачанне Маркса і Энгельса аб непазбежнасці гібелі капіталізму ў выніку немагчымасці забяспе-

Ужо само палажэнне аб тым, што сацыялізм трэба «будаваць», супярэчыла тэорыі Маркса. У паняцце «будаўніцтва сацыялізму» ўкладалася перш за ўсё неабходнасць стварэння «матэрыяльна-тэхнічнай базы сацыялізму». Але ж, зыходзячы з логікі Маркса, без такой базы, створанай яшчэ ва ўмовах капіталізму, па-першае, сацыялістычная рэвалюцыя немагчыма. Па-другое, і ажыццяўляць такую рэвалюцыю няма сэнсу, бо яна не зможа дасягнуць сваіх мэтай. Успомнім пункт гледжання Маркса на тэорыю рускіх народнікаў аб пераходзе да сацыялізму мінулымі капіталізмам.

Канцэнтрацыя ў руках дзяржавы эканамічнага патэнцыялу не магла не нарадзіць таталітарную сістэму. У такой сістэме пры адсутнасці эканамічных стымулаў менавіта ідэалогія з'яўляецца адным з важнейшых фактараў развіцця вытворчасці. І вось тут-то марксісцкая ідэалогія прыйшла вельмі дарэчы. У ёй ёсць цэлы шэраг рысаў, якія давалі магчымасць ператварыць яе ў разнавіднасць рэлігіі, у ідэалагічнае абгрунтаванне таго грамадства, якое мы сёння называем «адміністрацыйна-каманднай сістэмай».

У выніку атрымалася грандыёзная містыфікацыя, у якую аказалася ўцягнута каля трэці чалавечтва. Краіны, якія ўваходзілі ў «сусветную сістэму сацыялізму», на самай справе не

з'яўляліся сацыялістычнымі. Ён, паводле марксісцкай тэорыі, сацыялістычнае грамадства павінна быць куды больш прагрэсіўным, чым капіталістычнае, пераўзыходзіць яго па ўсіх параметрах: развіццю вытворчасці, узроўню жыцця, дэмакратыі і г. д. У рэальнасці ж «сацыялістычныя» краіны не дасягнулі да ўзроўню капіталізму.

Таму размовы пра «дэфармацыю сацыялізму» не маюць пад сабой навуковага гунту. З іх вынікае, што нібыта канцэпцыя класікаў марксізму аб пераходзе да сацыялізму была правільнай, але ў ходзе яе ажыццяўлення былі дапушчаны памылкі, «дэфармацыі». У тым-то і справа, што быў, мякка кажучы, з істотнымі дэфектамі пачатковы праект. Сацыялістычная ідэя можа ажыццявіцца толькі ў выніку натуральнай эвалюцыі капіталістычных вытворчых адносін.

Неабходна хутчэй адмовіцца ад догмаў, самападману, закліканняў аб вернасці «прынцыпам» і стаць на шлях стварэння грамадства, якое развіваецца б па натуральных законах.

В. КАРБАЛЕВІЧ,
кандыдат гістарычных навук.
г. Мінск.

ДУМКА ЧЫТАЧА

НАШ АЙЧЫННЫ САЦЫЯЛІЗМ. ШТО ГЭТА ТАКОЕ?

валюцыі, у ходзе якой пралетарыят, як самы рэвалюцыйны клас грамадства, установіць сваю дыктатуру, абавольніць вытворчасць і ажыццявіць пераход да больш прагрэсіўнага сацыялістычнага грамадства.

Зыходзячы з гэтай тэорыі, натуральна было б меркаваць, што сацыялістычныя рэвалюцыі абдуцца ў самых развітых капіталістычных краінах, дзе вытворчыя сілы дасягнулі найбольшай сталасці. На практыцы ж аказалася, што сацыялістычныя рэвалюцыі адбыліся ў адсталых краінах, якія толькі пачалі пераход да капіталістычнай фармацыі: Расія, Кітай, Куба, так званыя краіны сацыялістычнай арыентацыі Азіі і Афрыкі. Пераход да «сацыялізму» адносна развітых краін Усходняй Еўропы нельга лічыць сур'ёзным контраругаментам, бо ён быў навязаны ім звонку, і як толькі гэты знешні фактар знік з пачаткам савецкай перабудовы, гэтыя дзяржавы вярнуліся на ранейшы шлях.

У. І. Ленін паспрабаваў растлумачыць такі парадокс тым, што сацыялістычныя рэвалюцыі адбываюцца ў краінах, якія з'яўляюцца найбольш слабым звяном у ланцугу імперыялізму. Але такая выснова непераканаўчая і нічога не тлумачыць.

Нам уяўляецца, што класікі марксізму памыліліся ў аналізе капіталістычных вытворчых адносін, якія зусім не з'яўляюцца тармазам развіцця вытворчых сіл. Маркс і Энгельс неабгрунтавана перанеслі заканамернасці папярэдніх капіталізму фармацый на само капіталістычнае грамадства. Справа ў тым, што ў папярэдніх фармацыях старыя вытворчыя адносіны, якія сталі тармазам развіцця вытворчасці, ліквідаваліся ў выніку **САЦЫЯЛЬНАЙ РЭВАЛЮЦЫІ**, вынікам якой было стварэнне новых прагрэсіўных вытворчых адносін. Ніякім іншым шляхам гэтая супярэчнасць вырашыцца не магла.

свабодным (а ў XX ст. рэгулюемым дзяржавай) рынку. Уся справа ў тым, што рынак з'яўляецца механізмам, здольным саманастройвацца, самаўдасканалвацца, самааркціравацца. Гэта яго здольнасць узрасла ў шмат разоў, калі на дапамогу прыйшла дзяржава. Дзякуючы рынку, капіталізм параўнаў хутка ажыццявіў пераход ад свабоднай канкурэнцыі да манопалістычнай, а потым—да дзяржаўна-манопалістычнай стадыі, лёгка ўлісаўся ў навукова-тэхнічную і тэхналагічную рэвалюцыю.

Праўда, мне могуць запрэчыць, што два разы за сваю гісторыю капіталізм перажыў вострыя крызісы, якія паставілі пад сумненне яго жыццяздольнасць: у 1917—1923 і 1929—1933 гг. Што можна адказаць на гэтыя пытанні? У першым выпадку гаворка ішла пра рэвалюцыйны крызіс, выкліканы першай сусветнай вайной. Гэта значыць, не тармажаннем старых форм уласнасці, а тым, што спусташальная вайна спарадзіла найважнейшы эканамічны, сацыяльны і палітычны крызіс, рэвалюцыйную сітуацыю. Так, вядома, вайна з'явілася вынікам развіцця капіталізму, выцякала з яго сутнасці, але, пры гэтым, вядомае палажэнне аб войнах як «непазбежным спадарожніку імперыялізму» нельга лічыць аксіёмай. Развіццё капіталізму пасля другой сусветнай вайны паказала, што ён можа доўжыцца пасляхова існаваць і без вайны, і без калоній у традыцыйным сэнсе.

Што датычыць крызісу 1929—1933 гг. і, як адзін з вынікаў яго, другой сусветнай вайны, то сапраўды, гэты падзеі былі выкліканы тым, што капіталізм вычарпаў механізм свабоднай канкурэнцыі. Пераход да новага механізма з дзяржаўным рэгуляваннем быў вельмі хваравіты. У Еўропе ён пайшоў па шляху ўстаўлення фашысцкіх дыктатур, прывёў да другой сусветнай вайны. Але вопыт пасляваеннага развіцця і асабліва апошніх гадоў перана-

чыць прагрэсіўнае развіццё вытворчых сіл аказалася памылковым. Ідэя пераходу да сацыялізму ў выніку пралетарскай рэвалюцыі была заснавана на лжывай выснове, і любая спроба ажыццявіць яе на практыцы непазбежна рабілася гвалтам над натуральным гістарычным працэсам. Гэта і пацвярджае вопыт так званага «рэальнага сацыялізму». Дарэчы, мы дагэтуль да канца не асэнсавалі палажэнне Леніна, вылучанае ім пры пераходзе да НЭПу, пра будаўніцтва сацыялізму капіталістычнымі метадамі.

У Маркса сацыялізм — гэта посткапіталістычнае грамадства. Ён пісаў, што «ні адна грамадзянская формацыя не погібае раней, чым разовыюцца ўсе вытворчыя сілы, для якіх яна дае дастаточна простору, і новыя больш высокія вытворчыя адносіны з'яўляюцца ўжо не пачынаюцца, а сапраўды існуюць».

У рэальнасці ж сацыялістычныя рэвалюцыі адбыліся ў краінах «недозреўшага» капіталізму. Іх перамога з'явілася вынікам супярэчнасцей не капіталістычнага развіцця, а дакапіталістычных структур, паўфеадальных перажыткаў. І можна пагадзіцца з прафесарам А. Бутанкам, што «будаўніцтва сацыялізму»—гэта спроба прарыву слабаразвітых краін ад дакапіталістычнага ці раннекапіталістычнага грамадства да індустрыяльнага. Спроба валявым шляхам скараціць часавы інтэрвал і зрабіць скачок за кошт канцэнтрацыі ў руках дзяржавы эканамічнага патэнцыялу.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

ВЯРТАННЕ Ў ВІЛЬНЮ

(Пачатак на стар. 5).

больш спадзявацца на сваю прадпрымальнасць, уласныя сілы і вынаходлівасць. Літва сёння не палітычная, ці, лепш сказаць, не палітызаваная: бізнес — вось што ўладарна заваўвае грамадскія інтарсы. У Вільнюсе сёння не здзіўляюцца куплі кватэр за 100 тысяч «драўляных», легкавых аўтамабіляў за 97 тысяч на аўкцыёне. Гэта ўжо робіцца правілам. У афіцыйнай «белай» прэсе безліч матэрыялаў на адну тэму: як зрабіць грошы? «Жоўтая» прэса таксама ўмерла палітычны імперат і занялася вучобай бізнесу.

Можна, я памыляюся, але нашыя сродкі масавай інфармацыі працягваюць разглядаць Літву такой, якой яна на самай справе ўжо не з'яўляецца. У літоўцаў адбылася змена светапогляду. У канцы лістапада штоднёвік «Летуас Ритас» («Раніца Літвы») паведаміў вынікі вывучэння грамадскай думкі. Насельніцтва ацэньвае стан рэспублікі як «пасткамуністычнае грамадства, ахоплене смагай свабоды». Менавіта на такой аб'ектыўнай вартасці грамадскай свядомасці грунтуецца, на першы погляд, «нягнуткая» палітыка кіраўніцтва ЛР. Таму і закон аб палітычных партыях у Літве зусім натуральны. Згодна яму партыі пастаўлены на ўзровень, які яны і павінны займаць у прававой дзяржаве: дэпартаваныя вытворчасць, дзяржаўныя органы, войска. Партыйныя арганізацыі КПСС увогуле дыхаюць на ладан: з Новага года іх дзейнасць не дазваляецца, бо гэта «партыя замежнай дзяржавы». Не кажу ўжо пра іранічнасць, з якой у Вільні ўспрымалі мае пытанні наконт КПСС і КПЛ. Зрэшты, здаецца, такая манера становіцца правілам добрага тону.

І калі тамтэйшыя «бальшавікі» імкнуцца нава-

жыць кіраўніцтвам Літвы блізка краху, урад і парламент рэспублікі метадычна будуць сваю «абарону краю», свае дыккорпус, заканадаўства. Магчыма, «эканамізацыя» літоўскага грамадства напярэдадні агульнага крызісу Саюза якраз дасць фору жыхарам рэспублікі ў яго пераадоленні. Гэта мы, стаячы ў маўзалеіных мінскіх чэргах, можам яшчэ памятаць пра «літоўскія сепаратыстаў», маючы горшае становішча...

Пра «тралейбусную псіхалогію»

Гэта — самая балючая старонка дыярыуша, бо — або добра, або — праўду.

Так, мы не знойдзем законаў ЛР, якія б забаранялі карыстанне рускай, беларускай і іншымі мовамі. Але «хуткатэрміновы» закон аб дзяржаўнасці літоўскай мовы не ўлічыў, што прызнана ў лістападзе парламентам, благага стану вывучэння мовы ў нелітоўскіх школах; выпускнікі якіх валодалі ёю гэтак жа, як іх калегі ў нас беларускай. Цяпер тэрміны вывучэння дзяржаўнай мовы павялічыліся да 5 гадоў, змягчыліся крытэрыі валодання мовай у раёнах, дзе «іншамовнага» жыхарства большасць.

Але за год ужо наламана дроў на моўнай глебе, і ў большасці выпадкаў па самаініцытыве кіраўнікоў прадпрыемстваў, устаноў. Гэта і скарачэнне штатаў за лік «іншамовных», і ліхаманкавае знікненне рускіх надпісаў на прыпынках грамадскага транспарту (а ў

Вільні каля 50% менавіта нелітоўцаў), і іншыя выбрыкі, пра якія мне давялося пачуць ад рускай жанчыны, што ўсё жыццё жыве і працуе ў Вільнюсе.

Нават сталыя «іншамовныя» жыхары пачалі адчуваць хваравітую ўвагу да іх з боку спрадвечных суседзяў-літоўцаў у доме, на працы, у грамадскім транспарце. У тралейбусе на зварот прабіць квіточак (паруску) нейкае зацятае маўчанне, ці буркатанне літоўскаму не зусім у дружалюбным тоне. На працы літоўцы пачалі гуртавацца, «не заўважаць» іншамовных. Могуць насмяцца з памылкі, якія робім, размаўляючы па-літоўску, заміж папраўкі. Такія з'явы Ландсбергіс называе «тралейбуснай псіхалогіяй» і заклікае не атажасмліваць яе з палітыкай кіраўніцтва, але мы жывём не ў парламенце, а якраз у тралейбусе, магазіне, натоўпе, дзе і нараджаюцца нашыя крыўды, а што можа быць больш балючае за іх?

Сапраўды, што можа быць больш балючае за крыўды? І мне застаецца толькі шчыра пажадаць літоўцам пазбавіцца «тралейбуснай псіхалогіі» і іншых грывас незалежнаскага руху, пакуль гэтыя грывасы не пачалі ўсур'ёз успрымацца за існасць новага палітычнага ладу ў Літве. Толькі тады янтарная рэспубліка будзе мець шанец урэшце наталіць смагу Свабоды.

Калі ўжо накіраваўся да вакзала, здарылася неспадзяваная паломка на тралейбуснай лініі, і прыйшоў лёгкім бегам, каб не спазніцца, дабраца на цягнік (таксі цяпер — не па камандзіравачнай кішэні). На вуліцах — гадзіны пік, усе прыпынкі запоўнены людзьмі, якія закончылі працоўны дзень. Але вільнюсцы не спыталіся ісці дадому пехатою — бавілі час у гутарках, тым больш, што выдаўся цудоўны снежанскі вечар з прыемным марозікам. Вільня любавалася сваёй цішню і памяркоўнасцю, у якой мне заўжды мроіцца схаваная здань Пагоні.

ВЫДАТНЫ ВУЧОНЫ-СЛАВІСТ

Да 130-годдзя
з дня нараджэння
акадэміка Яўхіма КАРСКАГА

Яўхім Карскі — заснавальнік беларускай філалогіі, адзін з буйнейшых даследчыкаў рускай і іншых славянскіх моў, выдатны палеограф, гісторык, тэксталаг, вядомы этнограф і фалькларыст. З яго імем звязана цэлая эпоха ў развіцці айчынай і замежнай славянскай навуцы, у даследаванні кардынальных праблем агульнаўсходне-славянскага, а таксама заходне- і паўднёва-славянскага мовазнаўства. Незвычайна плённымі з'яўляюцца здабыткі Я. Карскага ў галінах этнаграфіі і фалькларыстыкі славянскіх народаў. Яму належыць звыш 700 навуковых прац, у якіх асветляюцца разнастайныя праблемы паходжання славянскіх народаў і моў, шляхі іх гістарычнага развіцця і ўзаемадзеяння. Сярод іх вылучаюцца фундаментальныя даследаванні па славянскай палеаграфіі — навуцы пра старажытную пісьмовую культуру славянскіх народаў, па мове найбольш вядомых пісьмовых помнікаў эпохі Кіеўскай Русі і пазнейшага перыяду, па гісторыі ўзнікнення і фарміравання мовы, вусна-паэтычнай творчасці, літаратуры і этнаграфіі беларусаў. Я. Карскі ўпершыню ў славянскай філалогіі стварыў абагульняючыя працы «Нарыс славянскай кірылаўскай палеаграфіі» і «Узоры славянскага кірылаўскага пісьма з X па XVIII ст.» (1901).

Вучоны жыва цікавіўся гісторыяй украінскай мовы і гістарычным мовазнаўствам, разглядаў факты роднасці ўкраінскай і іншых усходнеславянскіх моў. Ён глыбока вывучаў і даследаваў польскую, чэшскую, сербска-харвацкую, балгарскую, старажытнацаркоўна-славянскую і іншыя мовы, пісаў артыкулы і рэцэнзіі па гэтых мовах.

Але асабліва інтарэс праяўляў вучоны да роднай яму беларускай мовы. Заслугі Я. Карскага перад беларускай філалогіяй выключныя. Фундаментальнае даследаванне «Беларусь» (т. 1—3, у 6-і н., 1903—1922) — сапраўдная энцыклапедыя беларускага народа, роўнай якой, паводле агульнага прызнання аўтарытэтных вучоных, не было ні ў аднаго славянскага народа.

Незвычайна каштоўныя працы акадэміка ў галіне вывучэння беларускай народнай мовы. Па сутнасці, ён першы сістэматычна і па адзінай, навукова строгай праграме абследаваў важнейшыя беларуска-гаворкі і стварыў першую дыялектную карту Беларусі, што ў значнай меры садзейнічала далейшаму паспяховаму

вывучэнню дыялекталагічных праблем. Грунтоўную распрацоўку атрымалі таксама пытанні фанетыкі, лексікі, марфалогіі і сінтаксісу беларускай мовы.

Шмат зроблена вучоным па даследаванні беларускай літаратурна-пісьмовай мовы, па вывучэнні моўных асаблівасцей мастацкіх твораў А. Рупінскага, Я. Чачота, Я. Баршчэўскага, творчай дзейнасці В. Дуніна-Марцінкевіча, Я. Лучыны, Ф. Багушэвіча, М. Багдановіча, Я. Купалы і іншых пісьменнікаў.

Усё гэта велічэзнае багацце ведаў пра беларускую мову, літаратуру і фальклор Я. Карскі зрабіў здабыткам сусветнай славянскай навуцы яшчэ ў канцы XIX — пачатку XX ст. На ўсім працягу творчага шляху ён быў верны прагрэсіўным кірункам у навуцы, заўсёды абапіраўся на дакладныя факты жывых моў і пісьмовых помнікаў, на даныя сумежных навук.

Вучоны валодаў выключнымі арганізатарскімі здольнасцямі, якія асабліва праявіліся ў гады яго дзейнасці ў Варшаўскім універсітэце і ў Акадэміі навук СССР. Ён выступаў за арганізацыю ўніверсітэцкай адукацыі ў Беларусі, удзельнічаў у стварэнні Белдзяржуніверсітэта, запрашаў прафесараў для работы ў гэтай установе, падарываў універсітэту сваю ўнікальную бібліятэку. Прызнаннем вялікіх навукова-грамадскіх заслуг Я. Карскага было яго накіраванне на Міжнародны з'езд этнографуў (Прага, 1924), выбранне правадзейным членам Чэшскай Акадэміі навук (1929) і шматлікія акадэмічныя ўзнагароды і прэміі навуковых таварыстваў.

Я. Карскі памёр у 1931 г. на 71-м годзе жыцця.

Беларускі народ, навуковая грамадскасць аддаюць належнае высакародным заслугам і таленту вялікага вучонага. У рэспубліканскім і саюзным друку публікуюцца навуковыя працы, артыкулы, даведнікі аб ім. Прафесарам М. Булаховым падрыхтавана манаграфія аб жыццёвым і творчым шляху даследчыка. Дзейнічае школьны мемарыяльны музей Я. Карскага ў вёсцы Лошы Гродзенскага раёна, дзе нарадзіўся, вучыўся і жыў будучы вучоны. Лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР М. Рыжанковым створаны скульптурны партрэт акадэміка.

Аркадзь НАРКЕВІЧ.

НАРАДЗІўСЯ Мітрафан Доўнар-Запольскі 14 чэрвеня 1867 года ў Рэчыцы.

Рэчыца ў той час не была нават павятовым горадам. Павятовым горадам яна стала значна пазней. У канцы XIX стагоддзя Рэчыца ўваходзіла ў склад Мінскай губерні Расійскай імперыі і мела, калі верыць «Энцыклапедычнаму слоўніку» Бракаўза і Эфрона, «жыхароў 9332 (4620 мужчын і 4712 жанчын), з іх праваслаўных 37%, яўрэяў 59%, астатніх веравызнанняў каля 4%». У горадзе былі 2 праваслаўныя царквы, сінагога, прыходскае вучылішча, духіхаснае юрэйскае вучылішча і некалькі хедараў. «Россия. Полное географическое описание нашего Отечества», т. IX (С.-П., 1905) паведамляе, што «у канцы XII ст. горад, які знаходзіўся на зямлі дрыгавічоў, ужо існаваў, быў умацаваным пунктам і належаў да Валынскага княства; потым ім авалодалі чарнігаўскія князі, а ў 1214 г. ён быў зусім знішчаны князем Мсціславам наўгародскім. У час Гедыміна Рэчыца ўвайшла ў склад літоўскай дзяржавы, а пазней неаднойчы бывалі ў Рэчыцы перакопскія татары». Асабліва цяжкія выпрабаванні выпалі на гэты горад у XVII ст., калі ішла вызваленчая барацьба ўкраінскага народа супраць польскіх завабніцаў. Тады горад некалькі разоў бралі казакі, але кожны раз адступалі пад націскам літоўскага войска. У 1650 годзе Рэчыцу занялі казакія загоны Небабы, але хутка пакінулі горад і ў бітве, якая адбылася непадалёку, па-

ДОўНАР- ЗАПОЛЬСКІ

Аркадзь НАРКЕВІЧ

(3 цыкла «Постаці»)

Сярод слаўных сыноў нашай Бацькаўшчыны імя Мітрафана Доўнар-Запольскага займае асаблівае месца, яно ўпісана залатымі літарамі ў культуру і навуку адразу трох народаў-братоў — беларускага, украінскага і рускага, як бы яшчэ і яшчэ раз іх збліжаючы, яднаючы. Па горкай іроніі лёсу, можа, таму ні адзін з гэтых народаў па-належамаму не ўшанаваў свайго выдатнага дзеяча, няйкакш, спадзеючыся, што гэта зробіць за яго хтосьці з суседзяў. Даўно не перавыдаюцца ні ў Мінску, ні ў Кіеве, ні ў Маскве і яго кнігі, хоць каштоўнасць іх была прызнана і пры жыцці аўтара, і пасля яго смерці. І імя шырокавядомага ў свой час і на Украіне, і ў Расіі, і ў Беларусі вучонага і педагога паступова забываецца, згадваецца ўсё радзей і радзей. Іншы раз нават ужо чуюцца пытанні: «А хто гэта такі Доўнар-Запольскі! Што ён зрабіў!..»

Цярпелі паражэнне: сам Небаба загінуў. Літоўскае войска пасля гэтага ў Рэчыцы мела сваю галоўную стаўку, і толькі ў 1652 г. пакінула горад, кіруючыся пад Оршу, дзе яно было разбіта войскам цара Аляксея Міхайлавіча; сама ж Рэчыца была далучана да Расіі.

У бацькі Мітрафана Віктара Доўнар-Запольскага — дробнага ўрадоўца было тры дачкі і два сыны. Каб пракарміць сям'ю, ён вымушаны быў слухацца начальства. А яно рэдка было літасцівым да падначаленых. Невыпадкова рускі пісьменнік А. Грыбаедаў уклаў у вусны аднаго са сваіх герояў словы: «Служыць бы рад, прислуживаться тошно». Неўзабаве пасля нараджэння Мітрафана бацьку перавялі на службу ў Мазыры — горад не на багата большы тады за Рэчыцу. Пераехала да бацькі і сям'я Доўнар-Запольскіх. Аднак папрацаваў у гэтым горадзе доўга бацьку не давялося — памёр. Маці і пяцёрка дзяцей засталіся ў страшэннай нястачы. Невядома, як бы жылося на новым месцы Мітрафану, ці змог бы ён вучыцца, калі б не старэйшая сястра Аляксандра. Яна якраз выйшла замуж і пераехала з мужам у Баранавічы. Каб хоць нечым дапамагчы маці, яна забрала з сабою і меншага свайго брата Мітрафана. Там, у Баранавічах, Мітрафан вучыўся спярша ў гарадской школе, потым — у прагімназіі.

НАВУКОВЫЯ інтарэсы ў Доўнар-Запольскага выявіліся рана. Яшчэ будучы семнаццацігадовым юнаком, ён пачаў вандраваць па вёсках і запісваць народныя песні, казкі, прымаўкі. Вядома, ходзячы ад вёскі да вёскі, ад хаты да хаты, бываючы ў самых розных сем'ях, ён не мог не бачыць, у якіх умовах, як цяжка, у штодзённых нястачах, галечы жывуць людзі. І не толькі ў сельскай мясцовасці, але і ў горадзе, які ён таксама добра ведаў, бо ўжо тады, каб памагчы сястры і маці, зарабляў сабе на хлеб настаўніцтвам і чытаннем лекцый. Ці не гэта і прымусіла Доўнар-Запольскага задумацца над сэнсам жыцця, шукаць шляхоў выхаду з такога бядоўнага становішча. Ён знаёміцца з радыкальна-настроенай моладззю, уступае ў адну з арганізацый, якая стаяла на пазіцыях, блізкіх да «Народнай волі». Гэтая арганізацыя была раскрыта царскай ахранкай, і Мітрафана Віктаравіча пазбаўляюць магчымасці вучыцца далей. Але ён не ўпаў духам. Звязаўшыся з рэдакцыяй газеты «Мінский листок», пачаў пасылаць туды свае артыкулы па гісторыі і этнаграфіі роднага краю. Менавіта тады ў нарысе «Ад Кіева да Рагачова» («Мінский листок», 1887, № 64) ён піша пра неабходнасць выдаваць літаратуру на беларускай мове. Праўда, робіць гэта асяржона — свае думкі і словы ўкладае ў вусны селяніну. У 1888 г. Доўнар-Запольскі выдзе ў Маскве «Севеверо-Западный календарь» — у ім малады вучоны змяшчае вялікую колькасць сваіх прац на самыя розныя тэмы. (Частку іх ён перадрукаваў потым у кнізе «Исследования и статьи», т. I (Кіеў, 1909), а гаварыўшыся, што «аўтар не можа не ўсведамляць вядомага роду няёмкасці, звязанай з перавыданнем прац, што з'явіліся ўпершыню даволі даўно, пры вялікай беднасці літаратуры, і недапоўнены навейшымі матэрыяламі, якія іншы раз абапіраюцца на вывады навуцы, што цяпер аспрэчваюцца; [...] не без вагання аўтар сабраў

у адзін том артыкулы, частка якіх прызначалася для мясцовых газет і, значыцца, падвергнута была вядомай паспешлівай рабоце і нават больш — усё гэта артыкулы, якія адносяцца да вельмі ранняга перыяду навуковай дзейнасці іх аўтара».)

Што ж гэта былі за працы? Перш за ўсё яны прысвячаліся даследаванню вуснай народнай творчасці, мовы, побыту і абрадаў беларусаў, іх самабытнасці і культуры. Былі там і артыкулы пра мастацкую літаратуру, створаную беларусамі на іх роднай мове — напрыклад, артыкул пра вершаваную аповесць В. Дуніна-Марцінкевіча «Гапон» з фактычна поўным яе перадрукам («Гапон» аповесць у вершах на беларускай мове В. Дуніна-Марцінкевіча. З гісторыі беларускага пісьменства). Варта вылучыць некаторыя думкі і вывады маладога вучонага (тады яму было 21 год!), якія ён прапаведаваў у сваіх працах, а, найперш, што беларуская мова не з'яўляецца «сумессю» польскай мовы з вялікарускай, а «складае, як паказалі вучоны даследаванні, самастойную галіну славянскай мовы». Гэта было даволі смелае, рэвалюцыйнае сьвярджэнне, асабліва калі ўлічыць, што беларускай мове адмаўля-

лі ў праве на існаванне, яе ўжываць у друку забараніў цар Мікалай I спецыяльным указам, і мова беларуская інакш і не называлася, як «нарэчце».

Доўнар-Запольскі вельмі ўважліва чытае ўсё, што пісалася пра родны яму край, сочыць за развіццём поглядаў на Беларусь як рускіх, так і польскіх, украінскіх вучоных. У «Віленскім вестніку» (1889, № 81) ён пісаў: «Паліякі лічылі яе амаль што не Польшчай, вялікарусы Вялікарасіяй і нават маларусы, у асобе львоўскага праф. О. Аганюскага (у яго «Гісторыі маларускай літаратуры»), прызнавалі беларусаў амаль маларусамі». Ён вітае новыя этнаграфічныя працы Пыпіна, Шэйна, Раманава, Карскага, Янчука, якія давалі аб'ектыўнае ўяўленне аб Беларусі і беларускім народзе, радуецца, што вывучэннем свайго краю пачынаюць займацца самі беларусы. «Навука беларуская слабая, яшчэ толькі ў зародку, прытым у большай частцы ўрывацкая, выпадковая і раскіданая, няма агульнай ідэі, якая была б кіруючай у гэтых работах, няма ядра, каля якога маглі б групавацца дзеянні, нарэшце, няма перашкаджаюць справе аднабокова-тэндэнцыйныя погляды на Беларусь, што паявіліся ў польскай і рускай літаратурах». Але разам з тым, адзначае ён, у працах беларускіх вучоных ёсць тое, чаго няма ў працах польскіх, рускіх і украінскіх вучоных, а менавіта — у іх працах ёсць «сімпатычныя, любоўныя адносіны да справы і краіны, што даходзяць іншы раз да самахвэрнасці», ёсць «аб'ектыўнасць» і «навуковы пункт погляду». Каб паспяхова развілася беларуская навука, неабходна ствараць на Беларусі навуковыя таварыствы, адкрыць свой універсітэт, які стаў бы мясцовым навуковым цэнтрам.

У 1890—1891 гг. Доўнар-Запольскі праводзіць надзвычай плённую экспедыцыю па Мінскай і Гродзенскай губернях, вывучае па даручэнні Таварыства аматараў прыродазнаўства, антрапалогіі і этнаграфіі фальклор і побыт жыхароў гэтых губерняў, бо, як ён пісаў, «у вывучэнні быту народаў і заключаецца галоўны інтарэс гісторыі». У выніку гэтай экспедыцыі на старонках «Віленскага вестніка» (1890—1891) з'явіліся яго «Нататкі з вандраванняў па Беларусі», у якіх разглядаюцца важнейшыя пытанні жыцця і культуры беларускага народа, паказваецца тое невыносна цяжкае становішча, у якім апынуліся беларусы, трапіўшы з аднаго сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту — польскага — у другі — царскі, рускі. Вучоны і грамадзянін — сын свайго народа Мітрафан Доўнар-Запольскі абараняе селяніна, ліша, што селянін толькі з тым будзе шчыры, хто падыдзе да яго «не як «пан», а як звычайны смяротны. «Безумоўна, гаварыць пра тое, што ў нашага селяніна «ёсць сэрца» ці «няма сэрца», пра што спрачаліся польскія этнографы, на нашу думку, нават смешна. Быццам селянін у маральных адносінах не такі ж чалавек, як і ўсе мы», — вось да якога вываду прыходзіць вучоны.

Імя Мітрафана Віктаравіча Доўнар-Запольскага робіцца вядомым у навуковых колах. Яму дазваляюць здаць экзамены на атэстат сталасці, і ў 22 гады ён, нарэшце, паступае на гісторыка-філалагічны факультэт Кіеўскага ўніверсітэта.

(Працяг на стар. 14—15).

ВІНШУЕМ!

Споўнілася 50 гадоў беларускаму дзіцячаму пісьменніку Міхасю Зарэмбу. «ЛІМ» зычыць юбіляру новых творчых поспехаў, здзяйснення ўсіх задум.

ДОЎНАР-ЗАПОЛЬСКІ

(Пачатак на стар. 13).

Кіеўскі ўніверсітэт, ці, як тады яго называлі, універсітэт Святога Уладзіміра, перажываў свае лепшыя гады. У ім працавалі многія выдатныя вучоныя, сярод іх і аўтар грунтоўных даследаванняў «Аб казацтве», «Аб уніі», «Аб прамысловасці Паўднёва-Заходняга краю», «Аб курганах» і інш. Уладзімір Баніфацьевіч Антановіч, у семінары якога і займаўся Мітрафан Доўнар-Запольскі. Менавіта па заданні У. Б. Антановіча ён напісаў у тая гады «Нарыс па гісторыі крывіцкай і дрыгавіцкай земляў да канца XII ст.», за які быў узнагароджаны залатым медалём.

Як вучоны Доўнар-Запольскі прымыкаў да так званай «Западно-русской школы», у якой былі два накірункі. Правае крыло, — спярша Гаворскі, Каяловіч, потым Саланевіч, Пшчолка, Кулакоўскі, Бажэлка, Кавалюк і інш. — выдавалі пры падтрымцы царскага ўрада газеты і часопісы («Вестник Западной России», «Крестыянин», «Окранна Россин», «Северо-Западная жизнь»), на старонках якіх даказвалі, што Беларусь — край цалкам рускі і яго трэба як найхутчэй вярнуць у «русское лоно». Што ж датычыць левага крыла, у якое ўваходзілі Насовіч, Нікіфароўскі, Шпілеўскі, Сапуноў, Раманаў, Любаўскі, Даўгяла, Доўнар-Запольскі і іншыя, дык яно не мела ніякай падтрымкі з боку царскіх улад, свае працы гэтыя вучоныя выдавалі, як правіла, за свой кошт, бо спрабавалі даказаць і польскім вучоным, і некаторым «северо-западникам», што край беларускі — гэта своеасаблівы край, і беларусы — самастойнае адгалінаванне славянства. Яны захапляліся беларусамі, якія, нягледзячы на стагоддзі ўціску як з боку польскіх панюў, так і з боку рускіх чыноўнікаў, не страцілі самабытнасці, захавалі сваю мову і культуру. Гэтыя вучоныя — не дылетанты, палітыканы, а сапраўдныя, «божай міласці», запісалі песні і казкі, даследавалі абрады, побыт, складалі слоўнікі, імкнуліся паказаць, наколькі самастойныя ў беларусаў духоўная і матэрыяльная культура, што ў беларусаў ёсць не «нареченне», а свая мова, якая адроўніваецца і ад рускай мовы, і ад польскай, і тым самым абуджалі свядомасць, заклікалі беларусаў да нацыянальнага і культурнага адраджэння. Таму няма нічога дзіўнага ў тым, што, калі Доўнар-Запольскі скончыў універсітэт, яму не дазволілі займацца педагогічнай дзейнасцю ў Кіеўскай навучальнай акрузе, дзе нацыянальнае пытанне стаяла не менш востра, чым у Беларусі. Што было рабіць? Доўнар-Запольскі паехаў у Маскву, каб пакапацца ў архівах, падрыхтавацца да абароны дысертацыі Даводзіца толькі здзіўляцца, колькі і як плённа працаваў гэты чалавек! Архівы далі надзвычай багаты матэрыял для яго навуковых даследаванняў. Асабліва захапілі яго матэрыялы з гісторыі Беларусі часоў Вялікага княства Літоўскага. Адна за адной выходзяць яго кнігі — «Документы Московского Архива Министрства юстиции», т. I (М., 1897), «Польско-Литовская уния на сеймах до 1569 года» (М., 1898), «К истории поземельной реформы в Ливонии 1580—1582-гг.» (М., 1899).

У ГЭТЫЯ ГАДЫ Доўнар-Запольскі некалькі разоў наведвае Беларусь, працуе ў бібліятэцы і архівах Храптовічаў. Як вынік гэтых надзвычай плённых паездак у родныя мясціны з'явіліся яго працы па беларускай этнаграфіі на старонках «Этнографического обозрения». Доўнар-Запольскага выбіраюць рэдактарам часопіса «Труды», які быў заснаваны па яго ініцыятыве Археаграфічнай Камісіяй Імператарскага Рускага Археалагічнага таварыства. Аднак Доўнар-Запольскі не задавальняецца гэтым, а, наадварот, пашырае сваю навуковую дзейнасць. У 1900 г. ён друкуе «Акты Литовского государства» (т. I), а ў 1901 г. — «Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах». Абараняе магістарскую дысертацыю і адразу ж бярыцца пісаць доктарскую, якую таксама неўзабаве абараняе з поспехам.

Сваю навуковую працу ён спрабуе спалучаць з педагогічнай — выкладае ў жаночых гімназіях Масквы, у Маскоўскім універсітэце, а потым, праз некаторы час, вярнуўшыся ў Кіеў, выкладае гісторыю ў той самай установе, якую некалькі гадоў таму назад скончыў, — ва ўніверсітэце Святога Уладзіміра.

Круг інтарэсаў Доўнар-Запольскага тым часам пашыраецца і пашыраецца. Разам з даследаваннем гісторыі роднага краю ён шмат увагі аддае вывучэнню таямных архіваў, да якіх якраз у гэтыя гады быў дазволены допуск, — яны датычылі дзекабрыстаў. Яго працы — «Идеалы декабристов» (М., 1907), «Мемуары декабристов (Записки, письма, показания, проекты конституций, извлеченные из следственного дела, с вводной статьей)» (К., 1907), «Тайное общество декабристов» (М., 1907) і інш. чытаюцца наўзахапкі ўсёй перадавой інтэлігенцыяй Расіі, а яго лекцыі пра «Тайны таварыствы» прыносяць яму небывалы поспех сярод студэнцкай моладзі. Леў Талстой, які апублікаваў у 1884 г. раздзелы з незаконанага рамана «Дзекабрысты», меў некалькі сустрэч і працяглых гутарак з Доўнар-Запольскім на тэму, якая яго даўно і глыбока цікавіла, і Мітрафан Віктаравіч у гэты час быў частым госцем у доме Талстых у Хамоўніках. Пазнаёміліся ж яны, калі меркаваць па «Дзёніку» аўтара «Вайны і міра», значна раней і воль пры якіх акалічнасцях.

З хвалення і пры гарачай падтрымцы Л. Талстога я і блізкі знаёмы, супрацоўнік «Посредника» П. А. Буланін збіраўся выдаваць часопіс «Утро», афіцыйным рэдактарам якога згадзіўся быць М. В. Доўнар-Запольскі. Каб, мабыць, абмеркаваць напрамак і ўсе дэталі гэтага выдання, П. А. Буланін 20 жніўня 1890 г. з рэдактарам наведваў пісьменніка, пра што той пакінуў запіс у сваім «Дзёніку» («Учора быў Буланін з рэдактарам»). На жаль, выданне часопіса было забаронена царскім уладам.

У 1903 г. Доўнар-Запольскі заснаваў Гісторыка-этнаграфічны гурток, членамі якога былі не толькі студэнты, але і некаторыя прафесары. Гісторыка-этнаграфічны гурток выдаваў «Университетские Известия» і зборнікі навуковых прац. Усяго выйшла 10 такіх зборнікаў.

Рэвалюцыя 1905—1907 гг. садзейнічала росту папулярнасці вучонага. Якраз у гэтыя гады ён разам з іншымі прагрэсіўна настроенымі людзьмі арганізоўвае ў Кіеве Вышэйшыя жаночыя курсы, дзе атрымлівае кафедру, потым, праз год, ён заснаваў Вышэйшыя Камерцыйныя курсы, якія вельмі хутка былі ператвораны ў Камерцыйны інстытут. (Другі ў Расіі!) Дырэктарам гэтага інстытута быў выбраны Доўнар-Запольскі.

Рос яго аўтарытэт і як вучонага. І не толькі ў Расіі, на Украіне, але і ў Беларусі. Пра гэта сведчыць факт выдання яго кнігі «Исследования и статьи», у якую ўвайшлі яго лепшыя працы. Бачыць гэтыя працы сабранымі ў адной кнізе вельмі ж хацеў вядомы даследчык Віцебшчыны, дэпутат Дзяржаўнай Думы А. П. Сапуноў. Жывучы ў Беларусі, А. П. Сапуноў, можа, як мала хто, адчуваў напружанне дыханне, крокі той «агроністай» грамады, пра якую пісаў у 1905—1907 гг. Янка Купала ў вершы-гіме «А хто там ідзе?» (верш гэты, як вядома, адразу ж пасля з'яўлення ў друку, пераклаў на рускую мову Максім Горкі):

А хто там ідзе, а хто там ідзе,
У агрэнністай такой грамадзе?
— Беларусы.

А хто гэта іх, не адзін мільён,
Крыўды несьць наўчыў, разбудзіў іх сон?
— Бяда, гора.
А чаго ж, чаго захацелася ім,
Пагарджаным век, ім, сляпым, глухім?
— Людзьмі звацца.

Так, ні Доўнар-Запольскі, ні А. П. Сапуноў, ні некаторыя іншыя вучоныя левага крыла «западно-руссизма» не прыкнелі да таго нацыянальна-вызваленчага руху, што звязаны быў з Беларускай Сацыялістычнай Грамадой і выданнем газеты «Наша Ніва». Але яны, гэтыя вучоныя, рабілі ўсё магчымае, каб рух гэты нарадзіўся, пашыраўся, аказвалі яму ўсякую падтрымку і дапамогу. Невыпадкова гісторык Савецкай Беларусі, акадэмік В. К. Шчарбакоў у трыцятых гады, калі ішоў у рэспубліцы пагром усяго нацыянальнага, яднаў імяны Доўнар-Запольскага, А. П. Сапунова і іншых вучоных левага крыла «западно-руссизма» з імянамі кіраўнікоў нацыянальна-вызваленчага руху Ластоўскім, Цвікевічам, Ігнатоўскім.

«Ужо ў 1910 г. у Вільні выйшла першая кніжка вядомага контррэвалюцыйнага Ластоўскага — «Каротная гісторыя Беларусі», — пісаў ён. — Некалькі пазней, у 1917 г., пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі ў 1918 г. і ў пазнейшыя часы следам за Ластоўскім выступае цэлы рад другіх беларускіх гісторыкаў-нацыяналістаў, гісторыкаў нацыянал-дэмакратаў. Самымі вядомымі і контррэвалюцыйнымі гісторыкамі нацыянал-дэмакратамі былі: Ластоўскі, Доўнар-Запольскі — былы гісторык-ввялікадзяржаўнік, Цвікевіч, Ігнатоўскі, Турук і цэлы рад іншых іх вучняў...»

Беларускія гісторыкі нацыянал-дэмакраты ідэалізавалі далёкае мінулае Беларусі, паказваючы яго як самы шчаслівы час, як ідэал жыцця. Рабілі яны гэта зноў толькі для таго, каб падкрэсліць, што цяперашняя ўлада і цяперашнія парадкі, г. зн. савецкая ўлада, дыктатура пралетарыяту, не падыходзяць быццам для цяперашняга насельніцтва. Гэтыя гісторыкі паказвалі ў лепшых фарбах, ідэалізавалі дробнабуржуазны нацыяналістычны беларускі партыі, напрыклад, такую, як БСГ, ідэалізавалі буржуазную беларускую інтэлігенцыю, герояў беларускага шляхецтва нахштат Кастуся Каліноўскага...

І недарма амаль усе гэтыя гісторыкі з'яўляліся членамі контррэвалюцыйнай арганізацыі беларускіх нацыянал-дэмакратаў, раскрытай у нас у 1930 і ў 1931 гг. Характэрна адзначыць, што беларускія гісторыкі нацыянал-дэмакраты пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі працавалі рука аб руку з рускімі буржуазнымі гісторыкамі-ввялікадзяржаўнікамі... Звяржана нянавісць і тых і другіх да савецкай улады і пралетарскай рэвалюцыі згуртавала іх у адзін лагер контррэвалюцыйных гісторыкаў. І недарма рад былых гісторыкаў-ввялікадзяржаўнікаў, папаўшых да нас у Савецкую Беларусь пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі, перайшлі на службу да нацыянал-дэмакратаў.

Такімі гісторыкамі з'яўляюцца: Доўнар-Запольскі, Пічэта. Гісторыкі нацыянал-дэмакраты хвалілі, працягвалі рукі гісторыкам-ввялікадзяржаўнікам, напрыклад, Карскаму, таму ж Любаўскаму, А. Цвікевіч гісторыкаў-чарнасоценцаў, судзеячоў Мураўёва-вешацеля, паказваў нават як заснавацеля беларускага нацыянальна-культурнага руху.

Работы ўсіх гэтых варожых нам гісторыкаў мы павінны адкінуць». (В. Н. Шчарбакоў, «Нарыс гісторыі Беларусі», ч. 1, Мн., 1934, стар. 13—15).

З прыкладна такімі ж абвінавачваннямі на адрас Доўнар-Запольскага, толькі на два гады раней, выступіў яшчэ адзін вольгарызатар і граміла беларускай культуры С. Вальфон, называючы яго «ідэёвым бацькам» нацдэмаў, вялікім романтикам нацдэмаўскага адраджэння» («Навука» на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі», Мн., 1932, стар. 72).

«Найбольш яскравым прыкладам таго, як дзівосна злучаюцца і ўжываюцца часамі нават у адной асобе расійскі і беларускі шавінізм, можна слухаць фігура Доўнар-Запольскага, аб якім можна сказаць словамі Фаўста, што дзве душы жывуць у яго грудзях, — пісаў С. Вальфон. — Шы гэтым нават цяжка сказаць, якая з душ Доўнар-Запольскага сапраўдная,нутранная: вялікадзяржаўная ці нацдэмаўская. Настолькі трывала ў гэтым прафесары амальгама дзвюх надворна-працілеглых, але па сутнасці справы глыбока родных адна другой, аб'яднаных адзіноаю кіясавао прыродаю, нацыяналістычных ідэалогій». (Тамсама, стар. 84).

В. Шчарбакоў, С. Вальфон і ім падобныя ведалі, што рабілі. Бо той жа, як яго называе В. Шчарбакоў, «гісторык-чарнасоценец», «ввялікадзяржаўнік» А. Сапуноў, напрыклад, будучы дэпутатам Дзяржаўнай Думы, куды яго выбралі дзякуючы настаўнікам, знашоў у сабе мужнасці не пагадзіцца са Стаўпінным, які 27 красавіка 1911 г. з трыбуны 3-й Думы заявіў: «Заходні край ёсць і будзе краем рускім назаўсёды, навекі!» Вось што адказаў яму «чарнасоценец», «ввялікадзяржаўнік» А. Сапуноў: «Усе, нават самыя малыя народнасці, імкнуцца цяпер да самавызначэння; за імі ўсе прызнаюць права на гэта. Толькі адна народнасць, народнасць беларуская, не смее думаць пра гэта. Ён жа, той самы «чарнасоценец», «ввялікадзяржаўнік» А. Сапуноў, у сваім рэферсе «Белоруссия и белорусы», прычтаным у Віцебскай Архіўнай Камісіі 26 кастрычніка 1910 г. (выдадзены асобным выданнем, Віцебск, 1910), казаў: «Я заклікаю Беларусь да самавызначэння, да нацыянальнага ўсвядомлення, да адраджанай будучыні, якая будзе ў ру-

ках у беларусаў».

Доўнар-Запольскі, А. Сапуноў, іншыя гісторыкі левага крыла «западно-руссизма» рабілі ўсё, што было ў іх сілах, каб Беларусь і беларусы занялі свой пачэсны пасады між краінамі і народамі. А паколькі гэта непатрэбна было ні В. Шчарбакову, ні С. Вальфону, то яны і грамілі, не выбіраючы вельмі слоў і не шукаючы доказаў у пацвярджэнне сваіх думак усіх, хто ім хоць чымсьці не падабаўся.

АЛЕ ВЕРНЕМСЯ да Доўнар-Запольскага, яго кнігі «Исследования и статьи». У яе ўвайшло каля 20 прац вучонага пра родны край — даследаванні па этнаграфіі, сацыялогіі, звычайнаму праву, статыстыцы, беларускаму пісьменству. Каштоўнасць гэтых прац нельга пераацаніць, большасць іх і цяпер чытаюцца, быццам толькі што напісаныя. Вось толькі назвы некаторых з іх: «Нарысы сямейнага звычайнага права сялян Мінскай губерні», «Беларускае вяселле ў культурна-рэлігійных перажытках», «Рытуальнае значэнне каравайнага абраду ў беларусаў», «Жаночая доля ў песнях пінчукоў», «Гапон», аповесць у вершах на беларускай мове В. Дуніна-Марцінкевіча (з гісторыі беларускага пісьменства), «Беларусы. Этнаграфічны нарыс», «Заўвагі аб беларускіх гаворках» і інш.

У 1910 г. Доўнар-Запольскі заснаваў у Кіеве таварыства Аматараў сацыяльных ведаў, членамі якога сталі выдатныя дзеячы тагачаснай навукі. Пры таварыстве ўзнікла некалькі секцый — гістарычная, педагогічная, права. Вялікая і разнастайная арганізатарская і педагогічная дзейнасць на перашкаджала навуковай працы. Паралельна з кнігамі, прысвечанымі дзекабрыстам, выходзілі іншыя яго кнігі, такія, напрыклад, як «Материалы для истории крепостного права в России» (К., 1905), «Украинские старосты в первой половине XVI ст.» (К., 1908), «Баркулабовская летопись» (М., 1909). «Из истории общественных течений в России» (К., 1910), «Белорусское Полесье. Пинчуки», т. I (К., 1911), «Обзор новейшей русской истории», т. I (К., 1912). У 1910—1914 гг. пад яго рэдакцыяй выйшлі тры таковы «Русской истории в очерках и статьях» і «Историко-культурный атлас по русской истории» Н. Палонскай.

Першая сусветная вайна, якая ўспыхнула ў 1914 г., перапыніла плённую навуковую і педагогічную дзейнасць Доўнар-Запольскага. Камерцыйны інстытут і універсітэт, як толькі фронт наблізіўся да Кіева, пераехалі ў Саратаў. Разам з гэтымі ўстановамі вымушаны былі пераехаць у Саратаў і Доўнар-Запольскі. Сям'і з сабою ён не браў, нягледзячы на тое, што пераезд гэты будзе нядоўгі. Яго жонка Надзея Маркелаўна (дзявоцкае прозвішча Зайферт) засталася ў Кіеве. У Кіеве засталася дачка і два сыны Доўнар-Запольскага — Вячаслаў і Усевалад.

ПА СВАІХ ПОГЛЯДАХ Доўнар-Запольскі быў перадавы чалавек, вельмі часта цярэў за гэта ад кансерватыўных сіл. І калі вучыўся, і потым, калі працаваў. З прыходам жа рэвалюцый становішча памянялася — яго раптам залічылі ў стан ворагаў. Што гэтакім пасады дзейнічала? Па-першае, яго дырэктарства ў Камерцыйным інстытуце. Справа ў тым, што пакуль Камерцыйны інстытут не быў дзяржаўнаю ўстановаю, там было куды больш розных вольнасцей, чым у іншых навучальных установах. Напрыклад, у інстытут прымалі без абмежаванняў яўрэяў (ва ўсіх дзяржаўных установах прытрымліваліся так званай працэнтнай нормы). Калі ж па настайніні студэнтаў і выкладчыкаў інстытут быў зарагістраваны як дзяржаўны, давялося ліквідаваць многія вольнасці, у тым ліку абмежаваць паводле ўстаноўленых нормаў і прыём у інстытут яўрэяў... Па-другое, два яго сыны прыкнелі да большавікоў, сталі актыўнымі рэвалюцыйна-нерамі. Гэта адбылося не без уплыву аднаго з кіраўнікоў большавіцкага падполля В. Затонскага, які ў адсутнасць самога Доўнар-Запольскага зачасці ў іх дом, бо да яго працягвалі пазнаёмыя сімпатыі Надзея Маркелаўна, жанчына прывабная і экстравагантная. Сыны не прынялі бацьку пасля яго звароту з Саратава. Не толькі дома, але і на вуліцы, на мітынгх пачалі называць яго «чарнасоценцам», «рэакцыянерам». Аднойчы, калі Доўнар-Запольскі прыйшоў у інстытут, ён убачыў дзверы свайго кабінета алячатыя і яму забаранілі там працаваць. У яго адсутнасць правялі над ім суд. У віну ставілася, што ён пазбавіў студэнтаў і выкладчыкаў некаторых ранейшых вольнасцей і зменшыў нормы прыёму ў інстытут яўрэяў. Была паднята і яго перапіска з губернатарам, дзе ён прасіў, па прыкладзе іншых навучальных устаноў горада, увесці ў інстытуце прысутнасць паліцыі. Акт абвінавачвання і прысуд былі перададзены ў Савет салдацкіх і рабочых дэпутатаў. Сябрам і знаёмым з вялікай цяжкасцю ўдалося прыпыніць справу.

Тое, што здарылася з Доўнар-Запольскім, надта ж узрадавала яго ворагаў. Многія ж з іх лічылі яго самаго ледзь не большавіком. А тут выявілася: большавікі яго не прынялі, вядуць з ім барацьбу. Рэакцыянеры самых розных масцей проста здэкаваліся з вучонага, іцкавалі яго. Вялікую непрыемнасць прыносілі і сыны — старэйшы, Усевалад, тады займаў ужо высокае месца ў партыйнай вярхушцы, актыўнічаў і меншы, Вячаслаў. Праўда, развязка з сынамі ў Доўнар-Запольскага адбылася нечаканая і трагічная — меншы сын Вячаслаў памёр вясною 1919 г. ад тыфу, а старэйшы Усевалад загінуў ад куль белагвардзейцаў у пачатку 1920 г.

Жыццё ў Кіеве ўсё больш ускладнялася. Мяняліся ўлады, прыходзілі то адны, то другія заваўнікі. У снежні 1919 г., калі да Кіева набліжались большавікі, Доўнар-Запольскі пакінуў горад, паехаў у Новачаркаск, дзе жыў яго дачка і сястра, каб там, у Новачаркаску, прадоўжыць пачатуе яшчэ ў Кіеве перапіску з дзеячамі і прафесарамі Сімферопаля аб адкрыцці ў іх горадзе універсітэта. Універсітэт у Сімферопалі быў адкрыты, але... хоць і паводле яго, Доўнар-Запольскага праекта, ды без яго самога: у дарозе ён цяжка захварэў і апынуўся не ў Новачаркаску, як планавалі, а ў Керчы. Выгляд у яго быў не пралетарскі, хутчэй «буржуіскі», і калі Керч занялі большавікі, яны арыштавалі вучонага і накіравалі ў Харкаў, які ў той час быў сталіцай Украіны, каб там разабрацца, што з ім рабіць. Зноў з вялікімі цяжкасцямі сябрам і зна-

ёмым удалося вызваліць вучонага з ЧК, уладкаваць на працу ў Інстытут народнай гаспадаркі. Адчуваў сябе Доўнар-Запольскі няўтульна ў Харкаве. Усё ж быў ён не украінец, а да такіх у тая гады былі там свае адносіны. І, як толькі надарылася магчымасць, ён пакінуў Харкаў, паехаў у Баку, каб там узначаліць кафедру гісторыі ў Азербайджанскім універсітэце.

У Азербайджане Доўнар-Запольскі працаваў не толькі ва ўніверсітэце, але і дырэктарам сельскагаспадарчага і гандлёвага музея, начальнікам кіраўніцтва прамысловасці і гандлю Наркамата прамысловасці і гандлю Азербайджанскай ССР.

НЕ УСЁ, ШТО РАБІЛАСЯ ў тая гады ў Беларусі, даходзіла тады ў Азербайджан да Доўнар-Запольскага. Падзелена несправядлівым Рыжскім мірам 1921 г. на дзве часткі — Заходнюю і Савецкую («Нас падзялілі чужынцы ліхія, чорных дарог махляры», — пісаў пра гэта Якуб Колас), яна залечвала раны, нанесеныя ёй імперыялістычнай і грамадзянскімі войнамі. Калі ў Заходняй яе частцы, якая трапіла пад панскую Польшчу, падаўлялася ўсё нацыянальнае, дык у Савецкай ішло будаўніцтва першай у гісторыі беларускай сваёй самастойнай дзяржавы. Якім тоў пра што не адзі ён, Доўнар-Запольскі, марыў. Нават быў напісаў і выдаў у 1919 г. у Гародні брашуру «Асновы дзяржаўнасці Беларусі».

«Часамі даводзіцца чуць, — пісаў Доўнар-Запольскі ў гэтай брашурцы, — як быццам ваганючыся і сумляваючыся галасы: ці можа беларускі народ стварыць сваё асобнае і ні ад кога не залежнае гаспадарства (гаспадарства) або прынамсі ўвайсці ў саюз гаспадарстваў як федэрацыйная частка... Гэтакія ваганні і сумленні вынікаюць з незалежнасці людзей з роднай мінуўшчынай і з не даволі поўнай ацэнкі культурнае стойнасці беларускага народа. Часамі такія іншыя сумляваюцца: дый ці ж было калі нашае беларускае гаспадарства? Праўда, пад гэтым назовам яно не існавала, як не існавала ў цяперашняй форме гаспадарства: Італьянскае, Бельгійскае, Украінскае і інш. Але беларусы становілі крэпкае збудаванае гаспадарства, зложанае з беларускіх плямёнаў, так званых Літоўскае Русі, злучаных з Літоўскім княствам. І Беларусь, як зараз убаваем, толькі зусім нядаўна ўтраціла сляды свае даўнейшае крэпкае істойнае гаспадарства (гаспадарственнасці), меўшай такія правыя развіцця, якімі мы можам толькі пахваляцца з годнасцю і павінны дабівацца аднаўлення іх.

Асновы беларускае гаспадарственнасці глыбока заложаны ў самім беларускім народзе і апіраюцца на моцныя фундаменты — гістарычных, этнаграфічных, лінгвістычных і эканамічных. Яны выяўляюцца ўвесь мінуўшчыне Беларусі, яны ёсць у беларусаў і цяпер, захаваны глыбока ў народных масах...»

І Доўнар-Запольскі гэта паказвае на фактах на працягу ўсёй гісторыі існавання беларускага народа. Вывад у яго адзі:

«Увесь беларускі рух апошняга часу ажно да Усебеларускага з'езда ў Мінску ў снежні 1917 года сведчыць аб здольнасці да жыцця беларускае нацыянальнасці і аб крэпчай звязі яе з гаспадарственнай незалежнасцю... Народ, каторы праз кожны сот гадоў самага цяжкага гістарычнага жыцця, нягледзячы на вострую нацыянальную барацьбу і на ўціск урадам надукаўшага на свеце гаспадарства не ўтраціў свае нацыянальнае самастойнасці — народ, меўшы праз некалькі сталеццяў сваю гаспадарственную незалежнасць — народ каторы мае вытвараную якасці культуру і літаратуру, свае яркія асобнасці этнаграфіі і языка, — такі народ мае і цяпер усе правы на гаспадарственную незалежнасць.

Неаднаразова выступаў Доўнар-Запольскі з артыкуламі на гэту тэму і ў перыядычным друку. Нездарма Максім Гарэцкі пісаў пра яго:

«У часе рэвалюцыйнага пераходу стаў на гронце незалежнай гаспадарственнасці Беларусі, аб патрэбе якой таленавіта і пераканаўча даводзіў у кіеўскай і другіх беларускіх газетах, а таксама ў асобнай брашурцы «Асновы дзяржаўнасці Беларусі», надта пашыранай сярод беларусаў і перакладзенай на еўрапейскія мовы». («Гісторыя беларускай літаратуры», М.-Л., ДВ. 1924, стар. 220—221).

І вось мара збываецца — Беларусь, хоць і не ўся, атрымала магчымасць сама ладзіць сваё далейшае жыццё, ствараць сваю дзяржаву. У Мінску быў адкрыты, працаваў ужо Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Інстытут беларускае культуры, дзяржаўнае выдавецтва і многае іншае. Беларускі саветкі ўрад звярнуўся з адозвай да ўсіх беларусаў, дзе б хто ні жыў, і прыняў дадому і аказаць дапамогу маладой рэспубліцы ў яе дзяржаўным і культурным будаўніцтве. Аб сваім самароспуску аб'явіў, сабраўшыся ў Берліне, і ўрад БНР. У сталіцу Савецкай Беларусі вярталіся многія вядомыя людзі — вучоныя, гаспадарнікі, тэхнічная інтэлігенцыя, сярод іх і дзеячы БНР і эмігранты — В. Ластоўскі, С. Некрашэвіч, А. Смоліч, А. Цвікевіч... Быць убаку ад свайго народа ў гэтую пераломную хвіліну яго гісторыі не мог і Доўнар-Запольскі. І як толькі атрымаў ён запрашэнне ад Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Інстытута беларускае культуры ў Мінск, ён пакінуў Азербайджан.

МІНСКІ ПЕРЫЯД жыцця і дзейнасці Доўнар-Запольскага — новая, вельмі цікавая і плённая старонка ў яго біяграфіі. Хоць перыяд гэты цягнуўся ўсюго якіх паўтара года, аднак зрабіў для свайго народа за гэты час нястомны руплівец многае. Гісторыка-археалагічная Камісія, якую ён узначаліў у Інстытуце беларускае культуры і ў задачы якой уваходзіла «падрыхтоўка да выдання гістарычных дакументаў і актаў, распрацоўка паасобных тэм гісторыі Беларусі, яе эканомікі і культуры, а таксама апрацоўка і публікацыя вынікаў археалагічнага даследавання Беларусі», аб'яднала лепшыя сілы тагачаснай беларускай навукі. У яе ўвайшлі такія вядомыя вучоныя, як У. Пічэта, Д. Даўгяла, В. Дружыц, М. Мясешка, І. Сербавіч і іншыя. 17—18 студзеня 1926 г. быў скліканы Першы з'езд даследчыкаў беларускай археалогіі і археаграфіі, у якім прынялі ўдзел вучоныя з Беларусі, Расіі, Украіны. Пастанова гэтага з'езда, разам з праколамі і дакладамі, была выдадзена асобнай кнігаю Інбелкульту пад назваю: «Матэрыялы да гісторыі і археалогіі Беларусі» шытак 1 (Мн., 1926). Галоўнае значэнне з'езда было ў тым, што на ім былі выяўлены сілы беларускіх вучоных і тая рукапісныя крыніцы па беларускай гісторыі, якія знаходзіліся за межамі БССР. Былі падрыхтаваны да друку першыя выпускі «Беларускага Архіва», «Навуковы зборнік Гісторыка-Археалагічнай Камісіі», «Навуковы зборнік Гісторыка-Археалагічнай Камісіі», у якія ўвайшлі матэрыялы з мінскіх, варшаўскіх, маскоўскіх і магілёўскіх архіваў.

*Брашура выйшла ў перакладах на рускую, польскую, англійскую, нямецкую і французскую мовы. Да яе была прыкладзена карта Беларусі, якую прадставіла беларуская дэлегацыя на Мірную канферэнцыю ў Парыжы.

Была створана асобная падкамісія па вывучэнні «старога Менску», арганізаваны навуковыя камандзіроўкі супрацоўнікаў Інбелкульту ў Кіеву, Адэсу, Маскву і ў іншыя гарады з мэтай пошука архіўных матэрыялаў, якія меліся ў тамашніх кнігахавішчах і датычылі гісторыі Беларусі. Дзякуючы дзейнасці камісіі было спынена руйнаванне помнікаў старажытнай Беларусі, некаторыя з іх узяты пад дзяржаўную ахову. Камісія адшукала неацэнны крыж Ефрасінні Полацкай, сабрала неабходныя звесткі для складання гісторыка-археалагічнай карты Беларусі і распрацавала планы рэстаўрацыі і аховы Менскага замчышча і Полацкіх старажытнасцей. Некалькі вельмі цікавых і карысных экспедыцый было праведзена і па вывучэнні этнаграфіі — у Быхаўскі раён (экспедыцыя І. Сербавіча), у Слуцкі раён (экспедыцыя А. Сержпатоўскага) і інш. Была напісана, абмеркавана на Камісіі і потым змешчана ў друку вялікая колькасць даследаванняў на самыя розныя тэмы мінулага і сучаснага Беларусі. Невыпадкова ў выдадзеным у 1926 г. зборніку Інбелкульту «Гісторыя ўзнікнення, сучасная структура навукова-даследчай дзейнасці» адзначаецца, што «больш энергічна і больш сістэматычна этнаграфічная секцыя пачала працаваць з пачаткам 1926 г., калі на чале яе стаў Прэзідыум у складзе праф. М. Доўнар-Запольскага, нам. старшыні Г. Аляксандрава і сакратара І. Сербавіча» (стар. 49—50).

Акрамя працы ў Інстытуце беларускае культуры, Доўнар-Запольскі, як заўсёды, шмат увагі аддаваў педагагічнай дзейнасці — рыхтаваў новыя кадры для навукі і школ рэспублікі. Гэты перыяд у дзейнасці Доўнар-Запольскага пазначаны і новымі навуковымі працамі — «Цэнтралізацыя ці федэрацыя», якая была надрукавана ў часопісе «Польмя» (1925, № 8) і «Народная гаспадарка Беларусі» (выйшла асобнаю кнігаю, Мн., 1927 г.). Напісаў ён і сваю «Гісторыю Беларусі», якая, на жаль, не была выдадзена і па ўсёй верагоднасці загінула. Падарваў ён Беларусі і частку сваёй вялікай бібліятэкі, якую збіраў усё сваё свядамае жыццё — 11000 тамоў.

Аднак прыжыццё ў Мінску Доўнар-Запольскі не змог. Занадта самастойны ён быў у поглядах і рашэннях, занадта смелы ў планах дзяржаўнага і нацыянальна-культурнага будаўніцтва. Тыя, хто быў пасланым Сталіным у Беларусі, каб яе нішчыць, убацьлі ў Доўнар-Запольскім небяспеку. Вось што, напрыклад, пісаў пра Доўнар-Запольскага і некаторых іншых вучоных Р. Выдрар:

«Само сабою зразумела, што нацэмы, аддаўшы так многа увагі «гісторыі і археалогіі», паклапаціліся таксама і аб тым, каб даць для «археалогіка-гістарычных» даследаванняў адпаведную ўстаноўку і мэталодыю. З гэтай мэтай яны мабілізавалі «лепшыя» свае сілы на з'ездзе, на акруговых канферэнцыях, у «Нашым краі», дзе ў радзе вусных і друкаваных выступленняў разгарнулі ва ўсю шырыню саю «археалогіка-гістарычную», спецыяльна да кразнаўчства прыстасаваную, праграму. Тутанка мы ізноў сустракаемся з Мясешкаю, на дапамогу яму спыраецца Даўгяла, Доўнар-Запольскі...»

Ужо на I Усебеларускім кразнаўчым з'ездзе Доўнар-Запольскі выступае з дакладам: «Кразнаўчальная работа ў галіне гісторыі і археалогіі». Асноўная думка, так сназаць, квінт-эсэнцыя даклада, выражана дакладчыкам вельмі рэлефна:

«Вывучэнне курганоў і «гарадзішчаў» мае нацыянальны змест. Есць тэорыя, якая шукае на тэрыторыі Беларусі літоўскія курганы і паселішчы (стаянкі). Вось выясненнем формы гэтых помнікаў мы павінны разбурыць гэтую тэорыю...»

Як бачым, устаноўка зусім зразумелая. Вывучэнне курганоў мае... нацыянальны змест... У кароткай і сціслай форме Доўнар-Запольскі, гэты вялікадзяржаўны шавініст, пастанавіў на службу да беларускіх нацдэмаў, дае зразумець: вывучайце курганы, таманка знойдзеце карэнні беларусаў, таманка знойдзеце ўсе спецыфічныя нацыянальныя рысы і ўласнасці. Мабілізуйце курганы і гарадзішчы ў якасці зброі супроць тых, хто асмелваецца адмаўляць самабытнасць і выключнасць беларусаў... («Навука на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі», стар. 289—290).

Пра такім разумеці гісторыі і археалогіі цяжка было працаваць у Беларусі такому вядомаму ва ўсім славянскім свеце вучонаму, якім быў Доўнар-Запольскі. Давялося яму пакінуць Мінск, зноў паехаць у Маскву.

У Маскве ён працаваў у Сельскагаспадарчай акадэміі імя Ціміраева, выкладаў гісторыю ў Інстытуце народнай гаспадаркі імя Пляханова. І, вядома ж, займаўся навукай, шмат пісаў. Але друкаваўся мала. Не падыходзілі яго працы да друку артадаксальным марксістам, што ў гэты час запаланілі ўжо навуку і выдавецтва. Ён быў вучоны старой дарэвалюцыйнай школы, не ўсё, як тады некаторым здавалася, разумеў у новым жыцці. Яму, як і многім, не верылі. Нават калі ў 1929 г. Украінская Акадэмія навук, улічваючы заслугі вучонага перад Украінай, хацела выбраць яго сваім правядзеным членам, «паралі» не рабіць гэтага. З прац, што ў гэтыя гады былі надрукаваны, можна назваць хіба адну — «Заходні раён», што змешчана як асобны раздзел у «Эканамічнай географіі СССР» пад рэдакцыяй М. Вольфа і Г. Меруса (М., 1928).

Здароўе ў Доўнар-Запольскага было падарвана бесперапыннай працаю, цяжкім жыццём, канфліктамі з сынамі і іх ранняй смерцю, бясконцымі пераездамі, арыштамі. 30 верасня 1934 года, рыхтуючыся адзанаць імяніны жонкі, якая ў апошнія гады яго жыцця шмат у чым яму дапамагала, як бы заглядваючы грахі сваёй маладосці, ён лёг адпачыць, заснуў і больш не прачнуўся.

Смерць выратавала вучонага ад непрыемнасцей, якія яго чакалі — новых арыштаў і сталінскіх гулагаў...

ПАДСУМОУВАЮЧЫ тое, што зрабіў Доўнар-Запольскі і іншыя яго калегі (Насовіч, Шэйн, Нікіфароўскі, Раманаў, Дабравольскі, Сержпатоўскі, Карскі), і даючы ім ацэнку, Максім Гарэцкі ў сваёй «Гісторыі беларускай літаратуры» (М.-Л., 1924) пісаў: «Этнаграфічны перыяд нашай літаратуры, які стварылі гэтыя і многія іншыя не менш выдатныя нашы этнографы і вучоныя беларусаведы, мае значэнне збіральнага перыяду ў нашай літаратуры. Збіраючы і падрыхтоўваючы матэрыял, надта важны для нармальнага развіцця пісаннага слова, яны сведама ці нясведама зрабілі нязрушным той грунт, на каторым расла наваейшая беларуская літаратура» (стар. 221). Ад сябе дададзім: і навука, і увесь нацыянальна-вызваленчы рух, якія ў рэшце рэшт і прывялі да ўтварэння і развіцця Беларускай савецкай дзяржавы.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Успомнілі Караткевіча

Літаратурна-асветніцкая суполка «Крывічы» Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горькага адзначыла 60-годдзе з дня нараджэння Уладзіміра Караткевіча. Назву вечару падказалі апошні зборнік п'емніка — «Быў. Есць. Буду».

Пра У. Караткевіча — п'емніка, чалавеча, грамадзяніна — расказалі А. Мальдзіс і прафесар

Кракаўскага ўніверсітэта З. Нядзеля. У вечары браў удзел тэатр чытальнікаў «Роднае слова».

Ля увахода ў актывую залу працавала выстаўка «Беларускія нацыянальныя рамёствы». Можна было набыць на вечары творы У. Караткевіча, а таксама кнігу А. Мальдзіса «Жыццё і ўзнісенне Уладзіміра Караткевіча».

У. КМІТ.

Першы юбілей «Юнацтва»

Рэспубліканскаму выдавецтву «Юнацтва» споўнілася дзесяць гадоў. За гэты час ім выпушчана звыш 1400 назваў кніг агульным тыражом 122 млн. экзэмпляраў на 16 мовах народаў свету, якія чытаюць у 110 краінах. «Юнацтва» прапануе маладому чытачу прыгожа выдадзеныя творы беларускага фальклору і класікаў нацыянальнай літаратуры, сучасных п'емнікаў, літаратуру народаў СССР і свету, імкнецца найбольш поўна забяспечыць попыт на беларускую дзіцячую кнігу.

Варта вылучыць серыю «Бібліятэка дзіцячай літаратуры народаў СССР». Гэта унікальнае 15-томнае выданне фальклору, класікі і сучаснай літаратуры саюзных рэспублік. Работа над ім завяршаецца. Такая шматтомная анталогія дзіцячай літаратуры выдадзена ў нашай краіне ўпершыню.

У 1991 годзе пачынаецца выпуск «Бібліятэкі беларускай дзіцячай літаратуры» ў 10-ці тамах. А ў перспектыве — выданне 30-томніка скарбаў сучаснай дзіцячай літаратуры ў перакладзе на беларускую мову.

Тэатр і рынак

АДБЫЎСЯ ЧАРГОВЫ VIII ПЛЕНУМ ПРАУЛЕННЯ СЯЮЗА ТЭАТРАЛЬНЫХ ДЗЕЯЧАУ БССР.

Ён быў прысвечаны аналізу і перспектывам дзейнасці тэатральнай грамадскасці па выкананні прынятых у вясню 1989 года Міністэрствам культуры і СТД БССР «Напрамаў развіцця тэатральнай культуры на Беларусі». Са справаздачай выступіў старшыня праўлення М. Яроманка. Ён разгледзеў вынікі работы творчага саюза за паўтара года і канкрэтныя мерапрыемствы плана наступнага года. Істотна дапоўніла справаздачу выступленне намесніка міністра культуры У. Рылаткі, які скіраваў асноўную ўвагу на праблемы развіцця беларускамоўнага тэатра.

Спрэчкі па справаздачы паказалі заклапочанасць тэатральных дзеячаў перш-наперш матэрыяльным бокам існавання тэатра. Набалеўшыя пытанні сацыяльнай абароненасці актываў і рэжысёраў, забеспячэння іх жыллем, а тэатраў — прыстасаванымі для працы будынкамі, матэрыяламі, транспартам, — з'явіліся амаль усімі прамоўцамі і ўрэшце зводзіліся да аднаго: ці выжыве тэатр у сённяшніх жорсткіх умовах? Што нясе тэатру рынак? Матэрыяльнае ўбства тэатра разглядалася як адна з праяў бездухоўнасці грамадства (пра гэта гаварылі, у прыватнасці, мастацкі кіраўнік ДАВТА БССР А. Анісімаў, мастацкі кіраўнік Тэатра-студыі на плошчы Перамогі Р. Таліпаў). Паўныя спадзяванні шмат хто звязваў з Законам аб культуры, які, дарэчы, ужо ўхвалены парламентам у першым чытанні.

Ажыўленая дыскусія разгарнулася вакол двух прычынповых момантаў бліжэйшай перспектывы

тэатральнага жыцця: пераўтварэнне СТД у прафесійны творчы саюз і ўвадзенне кантрактнай сістэмы.

Перакананымі праціўнікамі рэарганізацыі саюза выступілі Р. Яноўскі, тэлежурналістка М. Гарэцкая; не такая адназначная пазіцыя галоўнага рэжысёра Гродзенскага аблдрамтэатра І. Пітроўскага, а рэжысёр Акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа І. Барысінцаў палічыў рэарганізацыю нават неабходнай для «тэатральнага пралетарыяту» — актываў. Сумняваюцца ў прыдатнасці сістэмы кантракту, беручы пад увагу ўмовы жыцця і творчасці работнікаў тэатра. Н. Равінская (Тэатр мюзычнай камедыі), Я. Напатаў (галоўны рэжысёр Магілёўскага аблдрамтэатра); У. Рылатка звязвае з кантрактнай сістэмай надзею пазбывацца ўраўніваўкі і павысіць асабістую адказнасць творчых работнікаў за вынікі працы. Прыцягнулі ўвагу прысутных пытанні жыццядзейнасці тэатра-студый, арганізацыі актываў, асацыяцыі, стварэння часопіса «Тэатральная Беларусь» (у прыватнасці, журналіст В. Равіцкі крытыкаваў кіраўніцтва саюза за тое, што падпіска на часопіс праведзена раней, чым падрыхтаваны ўмовы для яго выхаду). Сярод усіх выступленняў бадай што толькі адно можна лічыць аптымістычным — свайго роду «прэзентацыя» Слонімскага тэатра яго мастацкім кіраўніком М. Варвашэвічам.

Пленум вырашыў шэраг арганізацыйных пытанняў, у т. л. задаволіў просьбу С. Косціна аб пераходзе на пасаду дырэктара Дзяржаўнага тэатра мюзычнай камедыі БССР, вызваліўшы яго ад абавязку сакратара праўлення СТД.

НАШ КАР.

Згуртавала песня, слова

Творчая справаздача прадстаўнікоў рэспубліканскага радыё і Беларускага тэлебачання прайшла ў Уздзенскім раённым ДOME культуры. Думкі пра асобныя перадачы, заўвагі і пажаданні выказалі старшыня калгаса імя Ільча У. Шарко, дырэктар Цэнтральнай раённай бібліятэкі імя П. Труса К. Рогача, дырэктар мінавідуэ-прадпрыемства раёна І. Барташ, першы сакратар

райкома камсамола М. Пармон, настаўніца школы-інтэрната Л. Козіч, другі сакратар РК КПБ Я. Шкель і многія іншыя.

Працаўнікоў раёна мюзыкальнага, мастацкім словам віталі канцэртна-інструментальны ансамбль і салісты Дзяржаўнага радыё БССР. Гумарыстычныя вершы прачытаў дыктар М. Чырык. Вяла канцэрт усім добра вядома З. Бандаранка. М. БУЛАТ.

Калектыву супрацоўнікаў Міністэрства культуры БССР смуткуе з выпадку трагічнай смерці былога дырэктара Рэспубліканскага інстытута павышэння кваліфікацыі работнікаў культуры, персанальнага пенсіянера рэспубліканскага значэння ЖЫГЛАВА Фёдара Георгіевіча і выказвае спачуванне родным і бліжкім нябожчыка.

«Я ВЕЧНЫ ДАЎЖНІК...»

У нашай сям'і бадай кожны ведаў, чытаў па памяці паэму «Новая зямля» яшчэ за польскім часам. Яна перадавалася з вуснаў у вусны тымі, хто збіраўся да нас на вячоркі ў доўгія зімовыя вечары. Прыходзілі галоўным чынам сваякі, а таксама браты і сёстры Якуба Коласа, Базылі, як іх называлі ў Мікалаеўшчыне—сваякі па бацькоўскай лініі. Мне чымсьці запаў у душу «дарэктар» — Яська Базылёў з «Новай зямлі», пра якога было шмат гамонкі ў Альбучкіх.

Стрыечны брат майго бацькі Яська Базылёў вучыў маіх дзядзькоў: Уладзю, Алесю і Кастусю ў Альбучы. У пэўнай ступені я таксама лічыў сябе «дарэктарам», бо мне і маім аднакласнікам, як прыйшлі Саветы ў 1939 годзе, давялося вучыць чытаць і распісвацца дарослых нашых бацькоў і дзядоў. Героя «Новай зямлі» мне не давялося бачыць, ён жыў у Краіне Саветаў, а з сынам «дарэктара» сустракаўся я не раз у Мікалаеўшчыне пасля Вялікай Айчыннай вайны.

Мікалай Іванавіч Міцкевіч па прафесіі хімік, вырас да акадэміка Акадэміі навук БССР. Сталася так, што каля дзесяці гадоў я не бачыўся з ім. І вось на пачатку 1989 года сустрэліся ў хаце Данылі і, як водзіцца сярод сваякоў, прыгадалі родную мінуўшчыну, радзіму бацькоў, нёманскія прасторы. Згадзіліся на тым, што бяднее прырода, губляе сваю прыгажосць, п'ятымі Нёман стаў, зблысеў, пачарнелі яго берагі...

Сяброўства Міцкевічаў, Яскі і Кастуся, настаўнікаў з Мікалаеўшчыны, пераплялося моцнымі каранямі на ўсіх пучынах жыцця, да скону дзён. Якуб Колас як малодшы брат і дружба часта раіўся са сваім земляком, давяраў сваё асабістае. Невыпадкова паэт напісаў ліст Яську Базылёву аб тым, што вырашыў звязаць свой лёс з настаўніцай Марыяй Дзмітрыеўнай Каменскай. Па словах ма-

ці Мікалая Іванавіча, Марыі Забіяшаўны Міцкевіч (у дзявоцтве Нупрык), «Мой Яська ухваліў выбар Канстанціна Міхайлавіча, пра што і напісаў свайму сябру».

«Дарэктар» быў на тры гады старэйшы за свайго вучня. Настаўнічаў у школах Мінскай губерні, а ў 1914—1918 гадах у вёсцы Бяларучы і ў мястэчку Астрашыцкі гарадок. Не забыўся Яська Базылёў пра свайго сябра, калі той сядзеў у турме ў Мінску, прыносіў яму перадачы. Пасля выхаду з турмы Якуб Колас пэўны час жыў у Бяларучах, у той школе, дзе працаваў яго «дарэктар».

На памяці ў Мікалая Іванавіча 1921 год. Ягоны бацька вярнуўся з Мінска, куды ездзіў па школьных справах, моцна прастуджаны і адразу злёг. Ён гарэў ад высокай тэмпературы, а лякарстваў адпаведных не было. Хвароба перайшла ў сухоты, страшны дыягназ на той час. Сын кожную вясну збіраў сасновыя парасткі, маці рабіла настой, лячылі бацьку, як магі, але кашчавая ўсё бліжэй падступалася ў хату Міцкевічаў... У 1924 годзе верны сябра Якуба Коласа адышоў у нябыт, пакінуўшы дзевяцігадовага сына Колю і горам забітую жонку... Пахавалі Івана Васільевіча Міцкевіча ў Астрашыцкім гарадку. Чырвоная армія салотавамі трыма залпамі ў гонар былога салдата грамадзянскай вайны.

Дзядзька Якуб моцна перажываў смерць сябра, моцна абураўся, калі даведаўся, што мясцовыя рэлігійныя фанатыкі паламалі помнік з чырвонай зоркай. Не раз прыязджаў паэт у Астрашыцкі Гарадок на магілу сябра. А летам запрасіў да сябе пагасцяваць яго сына Колю.

Пазней, праз год-другі, параіўшыся са сваім шваграм і жонкай, Колас вырашыў будаваць свой дом, бо прыватная кватэра была цесная для вялікай сям'і. Калі дом на Вайсковым завулку быў пастаўлены, паэт запрасіў у сваю сям'ю сына

Яскі Базылёва. Юнаму Колю недастала бацькоўскай ласкі, ён атрымаў яе ў новай сям'і. Марыя Дзмітрыеўна з мацярынскай пяшчотай ставілася да сярата. Яе сыны Даныла і Юрка (Міхась яшчэ гукаў у калыскі) палюбілі яго, як роднага брата. Вельмі станоўча ўплываў на дзяцей Аляксандр Дзмітрыевіч, брат жонкі Коласа. Гаспадарчыя справы фактычна вёў ён, займаўся выхаваннем сваіх пляменнікаў, прывучаў да працы, даваў пэўныя заданні і ніколі не забываўся пахваліць хлопцаў за добра зробленую справу.

Шостага лютага 1938 года гора пастукалася ў хату дзядзькі Якуба: Аляксандра Дзмітрыевіча аб'явілі ворагам народа. Завезлі на Урал, адкуль ён не вярнуўся... Шукалі зброю і ў самога паэта, ганебна загадвалі падняць рукі і стаць тварам да сцяны. Сфабрыкавалі справу як на адшчыпенца народа. Але, як гаворыцца, свет не без добрых людзей. Дапамога прыйшла нечакана: першы сакратар ЦК КПБ П. К. Панамарэнка ўзяў адказнасць на сябе, не даў справе ходу. Хатнія ўздыхнулі з палёгкай, што не раскідала «жалезная рука» іх гняздо.

У доме Коласа на Вайсковым завулку да суботах і нядзелях шмат збіралася сваякоў, знаёмых. Прыходзілі і свежыя людзі. Дзядзька Якуб прадстаўляў усіх, хто сядзеў за сталом, а сына Яскі Базылёва крыху з гумарам: «Гэта Коля, сын дарэктара з «Новай зямлі». Пяшчотнай і душэўнай прадстае ва ўспамінах акадэміка жонка і сябра Якуба Коласа Марыя Дзмітрыеўна. Як спрактыкаваная настаўніца, яна ніколі не павышала голас на дзяцей, выхоўвала павагу да старэйшых, дабівалася шчырых адносін паміж імі.

Танкавая брыгада, дзе служыў М. І. Міцкевіч у вайну, дыслацыравалася каля горада Сукнічы. У верасні 1942 года танкіст атрымаў ліст ад Коласа, які з сям'ёй жыў тады ў Ташкенце. Ліст гэты, які чыталі і перачытвалі воіны танкавай брыгады, Мікалай Іванавіч пранёс праз усе гады вайны ў кішэні гімнасцёркі разам з камсамольскім, а пасля партыйным білетам.

9.IX 1942 год

Дарагі Коля!

Часта, часта ўспаміналі мы цябе і нічога аб табе не ведалі. І вось ты парадываў нас сваім пісьмом. Мы так рады былі пачуць ад цябе вестачку. За картачку вельмі дзякуем. Картачка гаворыць за тое, што ты на вайне напавіўся, паздараваў. Няхай жа і надалей свеціць табе сонца. Мы ўжо другі год, як спыніліся ў Ташкенце. Зімою была надзея на зварот у сваю краіну. Цяпер яе няма. Вайна прымае зацяжны характар. Немцы залезлі вельмі далёка... У канцы студзеня я ездзіў з Ташкента ў Маскву. 6.IV выехадтуль назад. Даныла і Міхась жывуць з намі. Аб Юрку скоро год, як не маем ніякіх вестак. Ён быў на заходнім фронце. Апошняе пісьмо ад яго было 20.IX прайшла года. Вясною мае знаёмыя прыслалі мне з Масквы тэлеграму. Яны паведамлялі, што адзін мінскі хлопец — я знаю асабіста—быў у Калуге і бачыў Юрку ў запасным палку. Відаць, хлопец памыліўся. А можа гэта ён бачыў цябе.

Юрка ведае наш адрас. Калі б ён быў жывы, дык ён прыслаў бы аб сабе вестачку. М. Д. летасе цяжка перахварэла крупозным запаленнем лёгкіх. Ёй трудна пераносіць ташкенцкую жару. Цяпер яна зноў ляжыць, з лёгкімі не ўсё ў парадку.

Ты не гаруй, Коля, кончыцца вайна, ты шмат чаго сустрэнеш нечаканага. А пака што трэба жыць адной воляй — Гітлеру і гітлераўцам зламаць хрыбціну...

Будзем здаровы. Ваюй шчасліва. Пішы. Марыя Дзмітрыеўна і Міхась абнімаюць цябе і цалуюць, як сына і брата.

Якуб Колас.

Пасля дэмабілізацыі з Савецкай Арміі ў 1946 годзе Мікалай Іванавіч аднавіўся ў аспірантуры Інстытута хіміі АН БССР. Сынюня любіў да дзядзькі Якуба і сёння жыве ў сэрцы сивога акадэміка: «Я вечны даўжнік свайму другому бацьку, народнаму паэту, душэўнаму чалавеку».

С. БЕЛЫ.

г. п. Радзюшкічы.

3 ПОШТЫ «ЛІМА»

МІНУТА—ХВІЛІНА

Доктар філалогіі Аркадзь Жураўскі грунтоўна даказаў, што слова-прозвішча «Скарына» вымаўляецца з націскам на перадапошнім складзе. Неабавязкова гэта ад «скарыні хлеба». Можна, хтосьці каму скарыўся! Пасля выступлення А. Жураўскага амаль знік рознабой у вымаўленні гэтага святаго імя. Але яшчэ мае месца блытаніна з вымаўленнем слоў: лучына, галі-

на, садавіна, навіна, даўніна і інш. Мне ў памяці гады першай пяцігодкі, калі актывісты калектывізацыі ў прамовах да месца і не да месца кідаліся словам, што рэзала вуха, — галіна. У наш час па радзё бывае гучаць садавіна, навіна, даўніна. Гэтае вымаўленне кабы жаргоннае, апошленае. Прыемней і правільней: лучына, галіна, навіна, а ў множным ліку лучы-

ны, галіны, а таксама садавіна, даўніна і да т. п. У адным з нумароў «ЛіМа» быў змешчаны артыкул за подпісам каля 13 пісьменнікаў, у ліку іх К. Дранько-Майсюк. Сэнс выступлення быў у тым, каб вярнуць мілагучнасць беларускай мове. Адабраю і падтрымліваю гэтую неабходную і так наспеўшую думку. Так, чуюм па радзё: «сем гадзін 15 мінут». З мовы пісьменнікаў, што выступаюць па радзё і ў «ЛіМа», можна зрабіць выснову — лепш гучыць слова «хві-

ліна» — 15 гадзін 15 хвілін. Не магу пагадзіцца з допісам В. Сугойдзя ў «Чырвонай змене» (26. VI. 1990), які настойвае на захаванні ў мове слоў запазычаных і немілагучных, якія ўнесены ў яе ў змрочныя часы ігнаравання беларускай мовы, здэку з яе і гвалтавання. Чым кепскія былі словы, якія я чуў ад пажылых людзей: блёк, лёзунг, кілё, кілёмэтр і іншыя? У. АЛЯШКЕВІЧ, настаўнік-пенсіянер. Капыльскі раён, в. Цімкавічы.

УСЕ ПРАДМЕТЫ—ПА-БЕЛАРУСКУ

Уважліва прачытаў «Дзяржаўную праграму развіцця беларускай мовы ў БССР», але адказу на пытанне, калі, напрыклад, у нашым медінстытуце беларусы будуць вучыцца на ўрачоў на роднай мове, я так і не знайшоў. Прапануецца толькі ў педагагічных інстытутах і вышэйшых навучальных установах мастацтва і культуры да 1996 года забяспечыць выкладанне ўсіх вучэбных прадметаў на беларускай мове, а ў ВНУ іншага профілю выкладанне на беларускай мове толькі вучэбных дысцыплін грамадска-палітычнага цыкла.

Такім чынам, вынішчэнне беларускай мовы плануецца працягваць. Толькі не ў выглядзе выканання «гістарычных рашэнняў», а звычайным ігнараваннем «Дэкларацыі аб суверэнітэце Беларусі» і «Закона аб мовах у БССР».

Таму прапаную: каб у спісе, прадстаўленым да 1 чэрвеня 1991 г. Міні-

стэрствам народнай адукацыі з пералікам спецыяльнасцей і прафесій, па якіх будзе весціся навучанне ў ВНУ, не знайшлося б такіх, якія не выкладаліся б на беларускай мове.

Для гэтага трэба: а) забяспечыць беларускамоўных студэнтаў усіх ВНУ ўсёй неабходнай вучэбна-метадычнай літаратурай на беларускай мове;

б) на беларускамоўных факультэты (патоки), якія павінны быць адчынены ва ўсіх ВНУ, пачынаючы з 1991—1992 гг., рабіць асобны конкурсны адроз. Долю студэнтаў на гэтых патоках ад агульнай лічбы студэнтаў усіх ВНУ БССР метадычна павялічваць кожны год;

в) забяспечыць выкладчыкам ВНУ, якія будуць праводзіць навучанне на такіх факультэтах (патоках), большыя (на 10—20%) заробкі (стаўкі) за тую ж колькасць гадзін працы.

А. АСТРОУСКІ, асістэнт кафедры біялогіі Гродзенскага дзяржаўнага медінстытута.

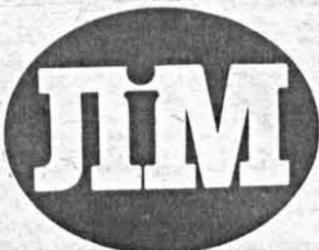
А ЦІ ТРЭБА?

З задавальненнем даведаўся аб выхадзе вялікім накладам — 500 тысяч асобнікаў — новага выдання «Русско-белорусского словаря» С. М. Грабчыкава. Нарэчце кожны, хто імкнецца далучыцца да скарыні роднай мовы, зможа мець на сваёй паліцы патрэбную кнігу. Аднак пагартаўшы слоў-

нік, лічу неабходным выказаць і свае заўвагі. Па-першае, пераклад некаторых слоў на беларускую мову значна русіфікаваны. Так, у прыватнасці, «осенний» падаецца па-беларуску як «асенні», а не «восеньскі». Можна таксама прыгадаць «язычність» («паганства»), «чай» — «чай» («гарбата»), «хрусталь»

— «хрусталь» («крышталь») і іншыя. У прадмове да слоўніка тлумачыцца, што пры перакладзе з некалькіх беларускіх слоў на першае месца ставіцца найбольш распаўсюджанае ў сучаснай літаратурнай мове. Зыходзячы з гэтага, мне здаецца недакладным першачарговае ўжыванне калькаваных з рускай мовы слоў. Калі ласка, прыклады: «быстрый» — «быстры» («хуткі», «шпаркі»), «фрукты»

— «фрукты» («садавіна»), «сорт» — «сорт» («гатунак»), «состав» — «састаў» («склад») і гэтак далей. Падобныя памылкі ў масавым выданні недапушчальныя. Тым больш, што колькасць людзей, якія вывучаюць дзяржаўную мову рэспублікі, у бліжэйшы час значна павялічыцца, і вышэйназначаныя словы трывала замацоўваюцца ў штодзённым ужытку. А ці трэба? С. ВЕЧАР. г. Мінск.

Заснавальнікі: Саюз пісьменнікаў Беларусі і Міністэрства культуры БССР. Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах. Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19. Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказы сакратар — 33-19-85; адзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; адзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; адзел літаратурна-нага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; адзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; адзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; адзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; адзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; адзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСКІ — 33-24-62; адзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; адзел навін: Віталь ТАРАС, Юрась ЗАЛОСНА — 33-22-04; адзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэдагуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛБ.

Рэдакцыйная калегія: Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЬНІУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12